

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,

Redaktion: Katalin Szende

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatónk:

Autoliv Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Hiller István, Kücsán József, Németh Ildikó,
Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár, Vass Balázs technikai szerkesztő

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs,
Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Kubinszky Mihály, **Metzl János**,
Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Postacím: 9401 Sopron, Fő tér 1. (Pf. 82.)

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 1 300 Ft-ért.

Előfizetési díj 2003-ra egy évre 1 200 Ft, egyes szám ára 300 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban illetve a Nyugat-Magyarországi Egyetem Növénytan Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasföldszint) kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.).

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK INHALTSVERZEICHNIS

**TARTALOMJEGYZÉK
INHALTSVERZEICHNIS**

Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése 211
Sándor Sarkady jun.: Die Begrüßung von István Dávidházy

**TÚL AZ ÉLET DELÉN
ÜBER DEN MITTAG DES LEBENS**

Majorossy Judit: A város közepén – a társadalom peremén. A
szegények helye a középkori Sopron életében 216
*Judit Majorossy: In der Mitte der Stadt – Am Rande der
Gesellschaft. Platz der Armen im Leben der mittelalterlichen
Ödenburg*

Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke 234
Csaba Katona: Zwei Generationen der Familie Jéhn

Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temetkezési
vállalkozók történetéhez 247
*Gyöngyi Varga: Daten zur Geschichte der ödenburger
Leichenbestatter im 20. Jahrhundert*

**MŰHELY
KLEINE MITTEILUNGEN**

Városi Ágnes: Szent és profán – az emberi élet fordulói.
Kiállítás a soproni Lábasházban, 2002. április 28 – június 9.
*Ágnes Városi: Heilig und profan – Wenden des menschlichen
Lebens. Ausstellung im Ödenburger Arkadenhaus, 28 April –
9 Juni 2002.* 263

Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. <i>Péter Dominkovits – József Horváth: Testamente des 17. Jahrhunderts im Komitat Ödenburg. Nachtrag 1.</i>	267
Körmendi Tamás: A sopronhorpácsi monostor Árpád-kori történetének vitás kérdései <i>Tamás Körmendi: Streitfragen der Geschichte des sopronhorpácsi Klosters in der Árpádenzeit</i>	276
Askercz Éva: Anton Sigel (1763–1846) akvarelljei <i>Éva Askercz: Aquarelle von Anton Sigel (1763–1846)</i>	289
SOPRONI KÖNYVESPOLC BÜCHERSCHAU	
Turbuly Éva (szerk.) A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Sopron, 2002. (ism. Bariska István) <i>István Bariska: Éva Turbuly (Red.): Die Stadt in Raum und Zeit. Die Änderungen des Verbindungssystems von Ödenburg. Sopron, 2002.</i>	295
Kincseink. Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Kiállítási katalógus. Sopron, 2002. (ism. Székely Zoltán) <i>Zoltán Székely: Unsere Schätze. Gegenstände aus der Geschichte des 725 jährigen Ödenburgs. Ausstellungskatalog. Sopron, 2002.</i>	300
Gömöri János: Castrum Supron. Sopron vára az Árpád-korban. Sopron, 2002. (ism. Szende Katalin) <i>Katalin Szende: János Gömöri: Castrum Supron. Sopron, 2002.</i>	302
Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Sopron, 2002. (ism. Horváth József) <i>József Horváth: Éva Turbuly: Regesten des Ödenburger Komitats-Generalversammlungs-Protokolls. Sopron, 2002.</i>	306
Baranyai Lenke: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Sopron, 2000. (ism. Wallner György) <i>György Wallner: Lenke Baranyai: Die Geschichte von Beled.</i>	309

211 Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése

Dávidházy István műszaki tanácsadó, a Soproni Szemle régi munkatársa, a hazai szőnyeg- és textilipar avatott szakembere ez év augusztusában töltötte be nyolcvanadik életévét.

Sopronban született 1923. augusztus 18-án. Édesanyja, Krausz Margit, révén nyolcadik generációs soproni polgárcsalád sarja. Édesapja a tatai születésű vitéz Dávidházy István volt, aki 1912-ben került a soproni Honvéd Főreálba, és a városban szolgált megszakítás nélkül 1938-ig. Hárman voltak testvérek: István, az elsőszülött; öccse: Péter (1925–) és húga: Erzsébet (1930–). A gyermekkor kitörölhetetlen élményeit a Lőverekben töltött nyarak jelentették számukra. A Színház utcai vegyes tannyelvű elemi iskola négy éve után István az Evangélikus Líceum diákja volt 1933 és 37 között. Itt tanára, Maller Kálmán, az első soproni református lelkész volt nagy hatással rá.

A szülői példát követve választotta a katonai pályát. Édesapja nem ellenezte, de nem is akarta, hogy másik fia is a tisztii pályára lépjen. (Péter ekkor már katonaiskolai növendék volt, s az apa nem tartotta fair dolognak, hogy mindkét fiát az állam költségén neveltesse.) Az ifjú Dávidházy a budapesti felvételi vizsgán megfelelt. Édesapját októberben elhelyezték Sopronból, a fiatal növendék azonban visszakerülhetett szülő-városába, a Rákóczi Honvéd Főreálba. 1937-től 1941-ig volt az iskola növendéke. Kiváló tanárai voltak, mint például Bujdos Balázs, a felejthetetlen magyartanár, aki mély benyomást tett rá. Itt vert gyökeret benne az érzés: ha valaki magyar, arra büszkének kell lennie. 1941-től 1943-ig a Ludovika Akadémia növendéke volt. Az intézetben magyar-német katonai tolmács vizsgát tett Kubinszky Jenő előtt. 1943. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. Ungvárra helyezték, az ötödik gépkocsizó lövészszázalóhoz.

1944 áprilisa és júliusa közt részt vett a Kárpátok előterében zajló ütközetekben és a visszavonulásban. Alakulatának feltöltése után az erdélyi harctérre került. 1944 szeptemberében a tordai csatában harcolt. Október 1-jén Aranyosgyéres térségében megsebesült, ami után a soproni hadikórházba szállították. A várost ért két legnagyobb amerikai légitámadást mint lábadozó sebesült élte át.

1945 tavaszán a 219-es erődgéppuska zászlóaljhoz osztották be. A Mura menti védőállásokból a Szent László hadosztály utóvédjeként vonult vissza Ausztriába. 1945. május 10-én szovjet hadifogságba került. 1947-es hazakerüléséig 6480 km gyötrelmes utat tett meg.

Hazajövele után elbocsátották a honvédségtől, katonai pályája derékba tört. Nagybátyja posztós üzemébe lépett be (a műhelyt 1698-ban alapították), ahol 1948-ban takács segédlevelet szerzett. Még ebben az évben megnősült, 1949-ben leánya született. 1950 januárjában a családi kisüzemet államosították. Mint a tulajdonos rokonát őt is elbocsátották. Szerencsére csak rövid ideig volt munka és állás nélkül. Hamarosan kiközvetítették a Soproni Posztó- és Szőnyeggyárhoz mint szövőmunkást.

Már 1954-től publikált textiltörténeti témákban a Magyar Textiltechnika c. folyóirat hasábjain. Ezt követően a Textilipari Tudományos Egyesületbe nyert felvételt. 1957-ben megszerezte a textilipari technikusii képesítést. Utána segédművezető, majd művezető lett. 1959-től pedig technikusii és technológusii beosztásokba került. A vállalatok egyesítése után Szombathelyen dolgozott tovább. Közben felsőfokú

nyelvvizsgát 212tett német és angol nyelvből. Kitűnő nyelvismertének köszönhetően németül, angolul levelezett, illetve üzleti tárgyalásokat folytatott külföldi partnerekkel. 1970-ben a Soproni Szőnyeggyár önállóvá vált, Dávidházy István pedig visszakerült Sopronba, ahol műszaki tanácsadó lett.

Jelentős szerepe volt a magyar szőnyegszabványok kialakításában. Ettől kezdve külföldi tárgyalásokon is részt vehetett. Észak-Írországtól Kuvaitig utazhatott. Járt mindazokban az országokban, ahová a soproni készítésű szőnyeget exportálták, vagy ahonnan gépeket vásároltak a gyár korszerűsítéséhez. Több szőnyegkatalógus összeállításában működött közre. A Veszprémi Akadémiai Bizottság kézművesipari szimpóziumain rendszeresen előadásokat tartott.

Dédapja volt a soproni posztós céh utolsó tagja. A dédunoka a céh becses iratait évtizedekig őrizte, az anyagot rendszerezte, majd letétbe helyezte a Soproni Levéltárban. Dávidházy István – még Takács Endre levéltár igazgató felkérésére – megbízást kapott a soproni textilipar történetének megírására. A forradalom napjaiban a levéltárban kutatott, anyagot gyűjtött. A Soproni Szemlének az újraindulástól, 1955-től a munkatársa. A folyóiratban számos cikke és tanulmánya jelent meg: többek között Mollay Károly felkérésére megírta Braun Nándor életrajzát. (Fontosabb tanulmányainak és cikkeinek bibliográfiáját a köszöntő után közöljük.)

1986 óta a soproni református gyülekezet hűséges presbitere. Jelenleg ezredes édesapjának családfáját kutatja. A feladatot rendkívül megnehezíti az a tény, hogy a vonatkozó anyakönyvek nagy része az 1800-as évek elején elégett.

Az ünnepelt a maga törvénye, a maga hitvallása szerint él ma is. Úgy él és dolgozik, hogy saját maga előtt egy pillanatig se kelljen szégyellnie magát.

A Soproni Szemle munkatársai, az ismerősök és a barátok nevében tisztelettel és szeretettel köszöntjük a nyolcvan éves Dávidházy Istvánt.

Körmend. 1995. Karácsony

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések

213 Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések

A bibliográfia cikkeit, tanulmányait, kronológiai sorrendben közöljük. A bibliográfia alapjait Dávidházy István állította össze. Kiegészítette és szerkesztette ifj. Sarkady Sándor helytörténeti könyvtáros–tanár.

Rövidítések:

Könyvism. = könyvismertetés

Mtext. = Magyar Textiltechnika

SSz. = Soproni Szemle

VasiSz.=Vasi Szemle

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1954.

1954.

Soproni közszállítási posztó a XVIII. Században = MText. 1954/4. sz. 129.

Indigócsáva elkészítési módja a gyapjú kézművesipar korában = MText. 1954/9. sz. 332.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1955.

1955.

A soproni és az ebenfurti posztóscéh kallózási szerződése 1811-ből. = SSz. 9. (1-2): 129-130.

A TTIT textil-vándorkiállításának soproni történeti anyaga = MText. 1955/3. sz. 121.

Gyapjúipari minőség-ellenőrzés Sopronban – 200 évvel ezelőtt = MText. 1955/10. sz. 375.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1957.

1957.

Bérvita 1724-ben = SSz. 11. (3-4): 265-267.

A posztósok kallójáról készült kép = SSz. 11. (3-4): 311.

Technikai újdonságok 1845-ben a gyapjúkészítés területén = MText. 1957/1. sz. 22.

Száraz tudomány-e a matematika? = Műszaki Élet, 1957. július 25.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1958.

1958.

A soproni textilipar gépesítésének kezdetét jelző levél = SSz. 12 (4): 363-364.

Soproni vélemény a kőszegi posztósok festési újításáról = VasiSz. 12 (2): 116-118.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1959.

1959.

50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár = SSz. 13.(3): 270-273.

Tűzdelt szőnyeg = Len Kender Ipari műszaki tájékoztató, 1959/3. sz. 15.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1960.

1960.

Gruber József soproni tanító (1828–1878) naplói = SSz. 14 (4): 323-330.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1961.

2141961.

Domonkos Ottó: A soproni ruházati iparágak története [könyvism.] = SSz. 15 (3) 284-285.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1963.

1963.

Klasszikus vagy modern mintájú szőnyegetek ? = Műszaki Élet, 1963. február 28.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1973.

1973.

Probleme und Erfahrungen bei der Verarbeitung von fibrillierten Foliegarnen = Textiltechnik, 1973/5. 315.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1976.

1976.

A soproni posztósok legénycéhének társ pohara = SSz. 30 (2): 150-156.

Mintázott tűzött szőnyegek gyártása = MText. 1976/8. sz. 404.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1977.

1977.

Mintás szőnyegpadlók = Szakipari Technika, 1977/2. sz. 39.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1979.

1979.

A szőnyegpadlógyártás meghonosodása Sopronban = SSz. 33 (3): 272-278.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1980.

1980.

Sopilén szőnyegfonal – Sopilén szőnyeg = Műanyag és Gumi, 1980/12. sz. 349.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1981.

1981.

Polypropylenseide als Polmaterial für textile Bodenbelage = Textiltechnik, 1981/6. 354.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1984.

1984.

Adalék a Bánáti Határőrkerület és Pancsova céhszabadságához. In: V. Kézművesipar-történeti Szimpózium 1984. nov. 20-21., Veszprém, 1985. 189-190.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1987.

1987.

Újjáépítés 1676–1682 [Tűztorony] = SSz. 41 (1): 28-37.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1988.

1988.

A soproni posztós céh védekező iratai (1697–1821). In: VI. Kézművesipartörténeti Szimpózium 1988.

nov. 15-16., Veszprém, 1989. 203-208.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1989.

1989.

Soproni posztókallók = SSz. 43 (3): 193-205.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1990.

1990.

A soproni Krausz Károly posztós cégnek nyújtott gépsegély In: VII. Kézműves-ipartörténeti Szimpózium Veszprém, 1990. 139.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1991.

1991.

A soproni posztósok céhlevelének (1625) és legényszabályzatának (1627) technikatörténeti adatai = MText. 1991/11-12. sz. 435.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1992.

1992.

A soproni református gyülekezet = Sarkady Sándor (főszerk.): Sopron és környéke 1922–1990. Mécs László Lap és Kvk., Bp. 1992. 110-114.

150 éves a nagy-tómalmi fürdő = SSz. 46 (2): 146-149.

Brennberg 1567 ? = SSz. 46 (3): 244-246

A soproni posztóscéh és az osztrák vámhatóság. In: VIII. Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém, 1992. 123.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1994.

1994.

Soproni egyetemi hallgatók és Albrecht királyi herceg kalandos terve Pozsony elfoglalására 1938-ban = SSz. 48 (1): 64-68.

Meghiúsult városrendezés 150 évvel ezelőtt = SSz. 48 (2): 154-159.

Egy érdekes soproni polgár élete: Braun Nándor 1802–1877 = SSz. 48 (4): 348-361.

18. és 19. századi posztósműhelyek egy városon belüli területi megoszlása = In. IV. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém, 1994. 270.

150 éves a soproni Tómalom fürdő = Hidrológiai Tájékoztató, 1994. április p.23.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1996.

1996.

A soproni posztósok céhének festőműhelyei. In: Környei Attila – G. Szende Katalin (szerk.) : Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Sopron, 1996. 243-250.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1997.

1997.

A soproni szórólöveg-laktanya = SSz. 51 (2): 140-143.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 1998.

1998.

Krausz Károly posztós a Sopron megyei vásárokon = Arrabona 36 (1-2): 129-136.

Turbuly Éva (szerk.): „Magyarok maradtunk” 1921–1996 : Konferencia a soproni népsza-vazásról. Sopron, 1996. december 12. Sopron, 1997. [könyvism.] = SSz. 52 (1): 68-69.

Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569. Sopron, 1997. [könyvism] = SSz. 52 (2): 190-191.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 2001.

2001.

I. Ferenc József Sopronban 1884. május 31 – június 1. = SSz. 55 (3): 330-336.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése / Dávidházy István munkássága • Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések / 2002.

2002.

Krausz Lajos 1905–1994 = Sarkady Sándor (főszerk.): Aranykönyv 2002. Sopron, 2001. 198-199.

Ifj. Sarkady Sándor – Szabó Péter: Soproniak a Don-kanyarban.- Sopron, 2001. [könyvism] = SSz. 56 (2): 178.

Túl az élet delén

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Majorossy Judit: A város közepén – a társadalom peremén. A szegények helye a középkori Sopron életében

216 Majorossy Judit: A város közepén – a társadalom peremén. A szegények helye a középkori Sopron életében¹⁽¹⁾

Az alábbi tanulmányban arra keressük a választ, hogy a középkori városi társadalom hogyan és milyen mértékben integrálta egy egyébként marginális társadalmi csoport tagjait, a szegényeket a város mindennapi életébe. A középkori történelem egyik közhelyének számít, hogy a szegények megsegítése, a könyörületesség – *caritas* – a hét erény egyikeként a túlvilági megváltás elérésének igen hatékony módja (1. ábra).²⁽²⁾ A magunk részéről a kérdést sokkal inkább gyakorlati szempontból közelítjük, vagyis a városi polgárok tetteit vizsgáljuk. Tesszük mindezt elsősorban a polgári végrendeletek kegyes adományainak elemzésén keresztül, amelyek ha nem is minden esetben valósultak meg a végrendelező halálát követően, rávilágítanak az adakozó szándékára, és ezáltal arra, hogy a városi polgárok hogyan viszonyultak a fenti kérdéshez. A szegények intézményes gondozását elsősorban – bár nem minden esetben – az ispotály látta el, így az alábbiakban annak helyét és jellegét is megpróbáljuk bemutatni a városi egyházi intézmények sorában. Mivel Sopron önmagában való vizsgálata kevésbé tenné lehetővé, hogy árnyaltabb képet kapjunk a 15. századi soproni gyakorlat általánosságáról illetve egyediségéről – legalábbis a középkori nyugat-magyarországi régióban –, az alábbiakban Pozsonnyal összehasonlítva tárgyaljuk.

217. „Item, fentnevezett Schönbach András elrendelte, hogy vegyenek tíz vég lódent, és abból nyolcat adjanak az új ispotály szegényeinek, nőknek és férfiaknak, akik a templomban vagy a templom előtt ülnek és látszik rajtuk, hogy szükségét szenvednek. Az anyagot olyan módon használják fel, hogy mindenkinek jusson egy kabát; ráadásul minden férfi kapjon egy pár fűzős cipőt, és minden nő egy pár női cipőt. Aztán vegyenek még három vég vásznat, és béleljék ki ezeket a kabátokat. Ha pedig marad valamennyi ebből a három vég anyagból, azt adják más, szükségét szenvedő embernek Isten akaratából és a végrendelező lelki üdvére.

Azt is elrendelte, hogy adjanak húsz ágyat az új ispotályba a szegényeknek, és mindegyik ágyba kerüljön egy fél takaró. Item, Schönbach András úgy rendelkezett, hogy vegyenek még hat vég vásznat, amiből az új ispotályba rendelt ágyak mindegyikébe adjanak kilenc rőfnyit két lepedőre, és ezenkívül mindegyik szegény kapjon egy kispárnát.”³⁽³⁾

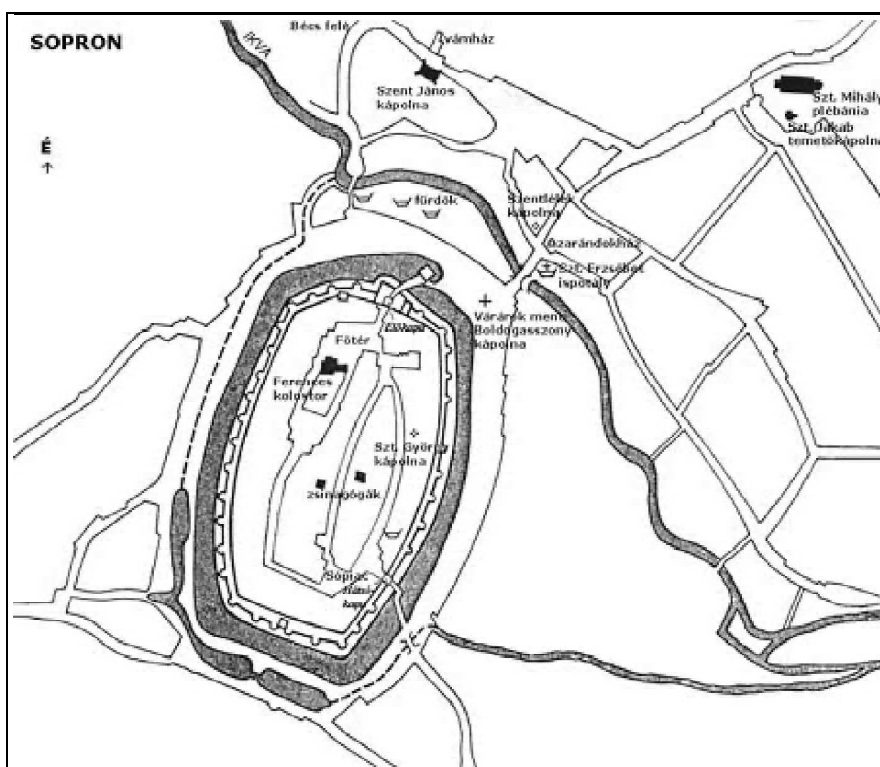

1. ábra. A bártfai Szent Egyed-plébániatemplom
Szent Erzsébet-oltára (1480 körül), részlet: Szent Erzsébet betegeket ápol
(fotó: Krems, Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit)

218Schönbach András pozsonyi polgár 1442-es végrendeletébe foglalt rendelkezéseinek sora ezek után az ispotályon kívüli házi szegényeknek (*hausarme*) tett adományokkal folytatódik. Hasonló – bár sok esetben nem ennyire részletes és körültekintő – rendelkezést számos soproni és pozsonyi polgár végrendeletében olvashatunk. Ezekből és a fenti idézetből is nyilvánvalóan látszik, hogy az általunk vizsgált korszakban az ispotály a korai szerepében értendő, bár a 15. századi Európában már létezett és elterjedt volt a mai értelemben vett kórházi intézmény is.⁴⁽⁴⁾ Kezdeti szakaszában az ispotály elsősorban a szegénységük, nem pedig a betegségük miatt szükségben szenvedők menedékhelye volt, bár nyilvánvaló, hogy a kettő sok esetben nem választható el egymástól.⁵⁽⁵⁾ Az általunk vizsgált végrendeletek meglehetősen gyakran hangsúlyozzák, hogy az adott ispotályban a szegényeknek szól az adomány (*armen leuten in die/dem Spital; zum Spital armen leuten*).⁶⁽⁶⁾ Ennek fényében a továbbiakban az ispotály – szándékosan kerüljük a kórház kifejezés használatát – leginkább szegényház értelemben használatos, ahol természetesen a szegények valamilyen orvosi ellátásban is részesülhettek, bár erre a rendelkezésünkre álló források semmilyen utalást nem tesznek. Ahogyan azt a későbbiekben is látni fogjuk, a vizsgált ispotályok elsődleges és legfontosabb célja a szegények elszállásolása és etetése volt. Ennek egyértelmű megfogalmazását olvashatjuk például Bártfa városi könyvében 1459-ben, amikor a városi hatóság a városban található Szentlélek-ispotály alapvető funkcióját az alábbiakban határozza meg: „*unsere arme lewte beych euch behawset und behaldet.*”⁷⁽⁷⁾

219A fenti idézetben a donátor az általa támogatni kívánt pozsonyi ispotályt újnak nevezte,⁸⁽⁸⁾ amelyet a 14. század végén, valószínűleg nem sokkal 1397 előtt városi polgár(ok) magánemberként alapították. Az utódok (*Paulus Domicellus et Ladislaus de Nova Domo*) azonban nem sokkal az alapítás után átadták a

külvárosi – *suburbium*ban történő –, illetve lehetőség szerint vízparti elhelyezkedése általános jellemvonás egész Európában, bár ez természetesen ott sem kizárólagos. A pozsonyi ispotályok helyzete kivételes [221](#)abból a szempontból, hogy bár a város a Duna mentén fekszik, ezek viszonylag messze vannak a víztől (2. ábra). (Az ispotály közelében jelölt fürdőről kevés az adat, így nem tudni, hogy a korszakunkban működött-e. [17\(17\)](#)) Ugyanakkor a városból – Nagyszombat felé – kivezető egyik főút mentén találjuk őket, ami gyakran a zarándokszállásként (is) funkcionáló ispotályok jellemzője, bár ezúttal ilyen jellegű tevékenységre nincs utalás, ami persze még önmagában nem kizáró tényező. A másik érdekesség, hogy azokkal az európai városokkal ellentétben, ahol több mint egy ilyen intézmény található, itt az ispotályok nem viszonylag elszórtan, hanem gyakorlatilag egymás mellett vannak. Ez az egyik végrendeletből nyilvánvalóan kiderül, amelyben a testátor „az Ispotály-Újtelken található Szent Antal régi ispotály felett és a Szent László új ispotállal szemben fekvő” házáról rendelkezett. [18\(18\)](#)

3. ábra. Sopron térképe

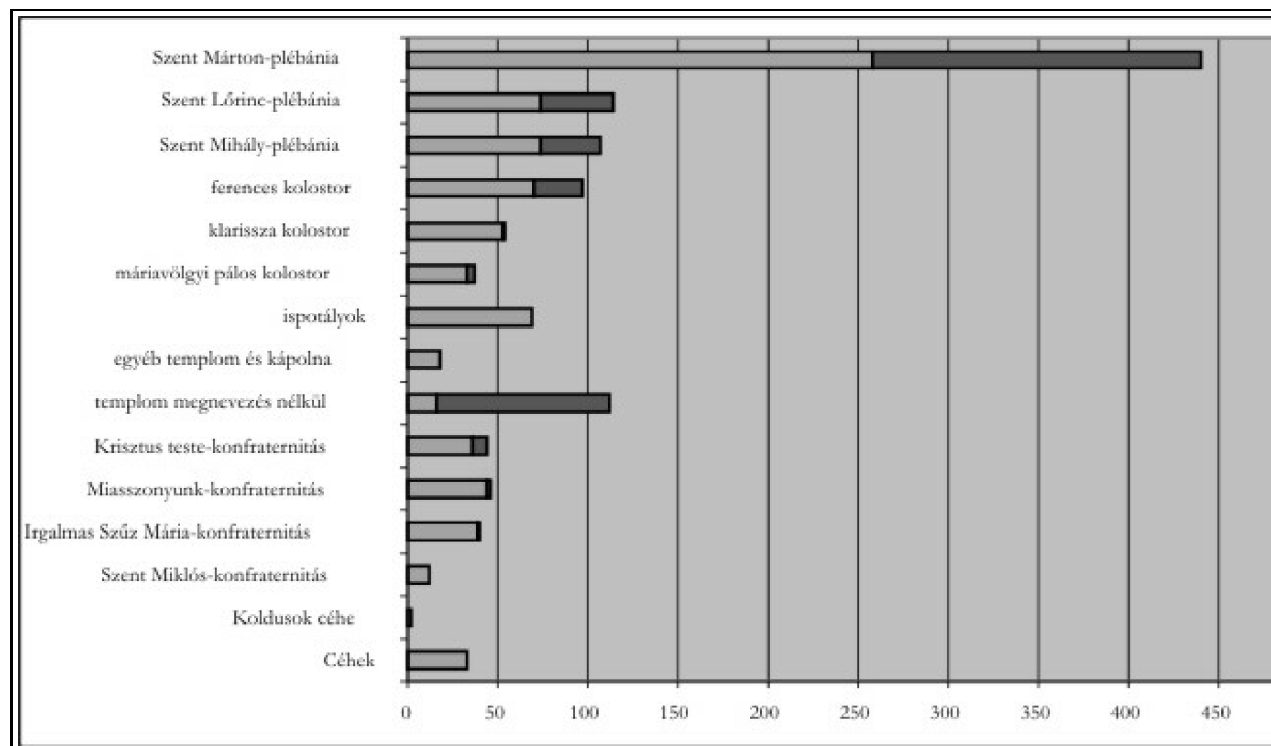
[222](#)Sopronban ugyanakkor – bár itt is a városfalon kívül találjuk – az ispotály sokkal közelebb helyezkedett el a város szívéhez, még a város egyetlen plébániatemploma, a Szent Mihály-templom is távolabb feküdt. (3. ábra) Ha úgy vesszük, a polgárok nap mint nap eljártak mellette, ha a Szent Mihály-plébániára mentek. Ráadásul, mivel a városfal mentén folyt az Ikva-patak, nemcsak az ispotály közelében találunk számos fürdőt, de benne is volt három ilyen helyiség, az egyik külön a nők számára. [19\(19\)](#) Pozsonnyal ellentétben Sopron esetében a zarándokház funkcióra vonatkozóan is vannak konkrét adatok, lévén ez az ispotály is – a Bécs illetve Pozsony felé vezető – főút mentén, még a két út elágazása előtt található. Eleinte az ispotályon belül volt egy szoba elkülönítve a zarándokok számára, akik aztán később az út túloldalán önálló házba kerültek. [20\(20\)](#)

A kézzelfogható várostopográfia után az alábbiakban a végrendeletek elemzésének statisztikai tanulsága alapján azt vizsgáljuk, hogy ezek az ispotályok hol foglaltak helyet a kegyes adományokkal ellátott egyházi intézmények sorában, milyen szerepet töltek be az emberek gondolkodásában. Számított-e a földrajzi elhelyezkedés, vagyis a város peremére települt ispotályok átvitt értelemben a polgárok gondoskodásának is a peremére szorultak-e? [21\(21\)](#)

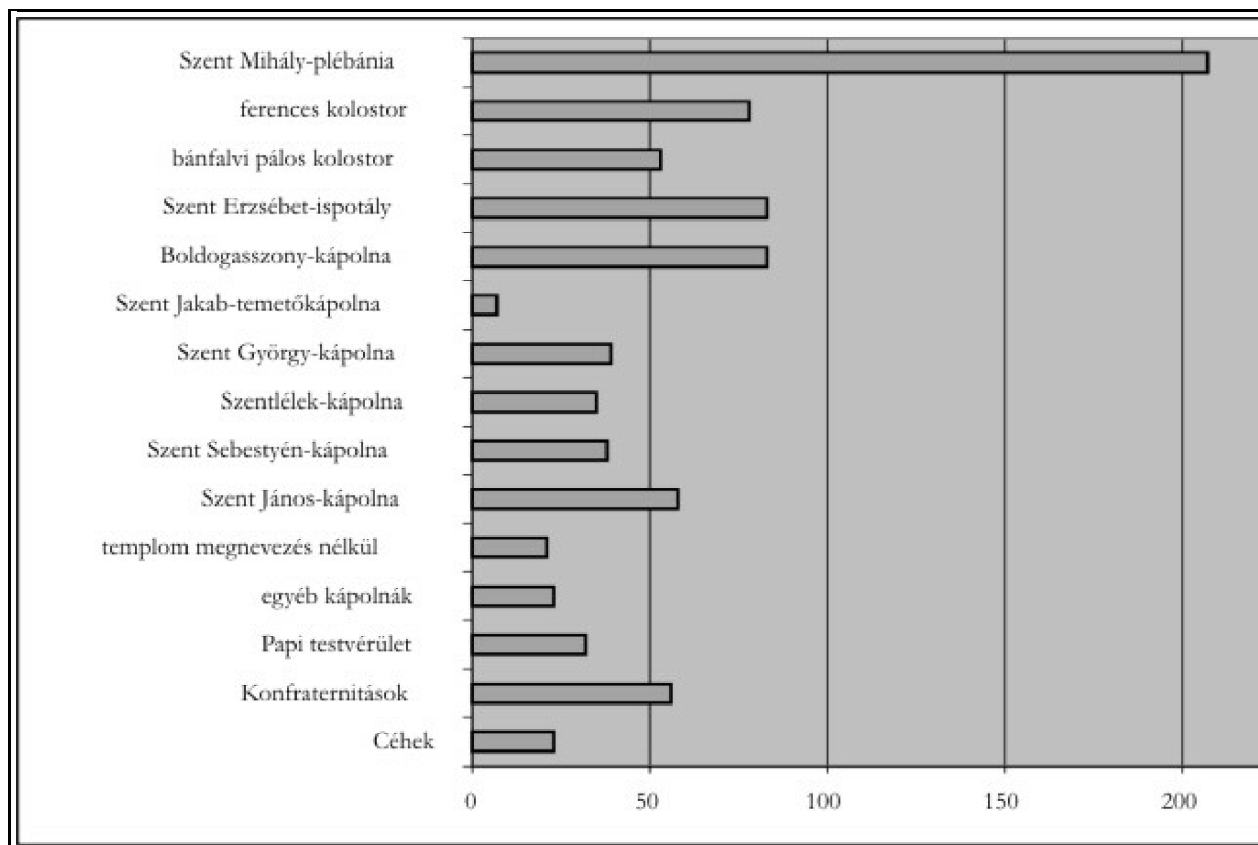
Pozsonyban az adományok tekintetében az ispotályok együttesen [22\(22\)](#) a három plébániatemplomot követve – amelyek közül a Szent Márton-templom messze meghaladja a többi – a belvárosban található ferences templomhoz hasonló nagyságrendű adományokban részesültek. (4. ábra) Az ábrán látható oszlopok sötétebb része az adott intézményben tett misealapítványokat jelöli. Érdekes módon – Sopronnal ellentétben – az itteni ispotályok esetében nincsenek adatok sem az ispotálytemplomban misére, sem pedig az ott miséző papok számára.

Ugyanakkor ha a soproni Szent Erzsébet-ispotály helyét nézzük a városi egyházi intézményeinek sorában (5. ábra), hasonló eredményt és arányokat kapunk, azzal a különbséggel, hogy itt egyetlen ispotály foglalta el a harmadik helyet, szintén a belvárosban található ferences kolostorral együtt, a Szent Mihály-plébániatemplom és a várárok menti Boldogasszony-kápolna után, amely utóbbit a polgárok gyakorlatilag plébániaként kezelték. [23\(23\)](#)

223

4. ábra. A pozsonyi polgárok különböző intézményeknek tett végrendeleti adományai (1409–1495)

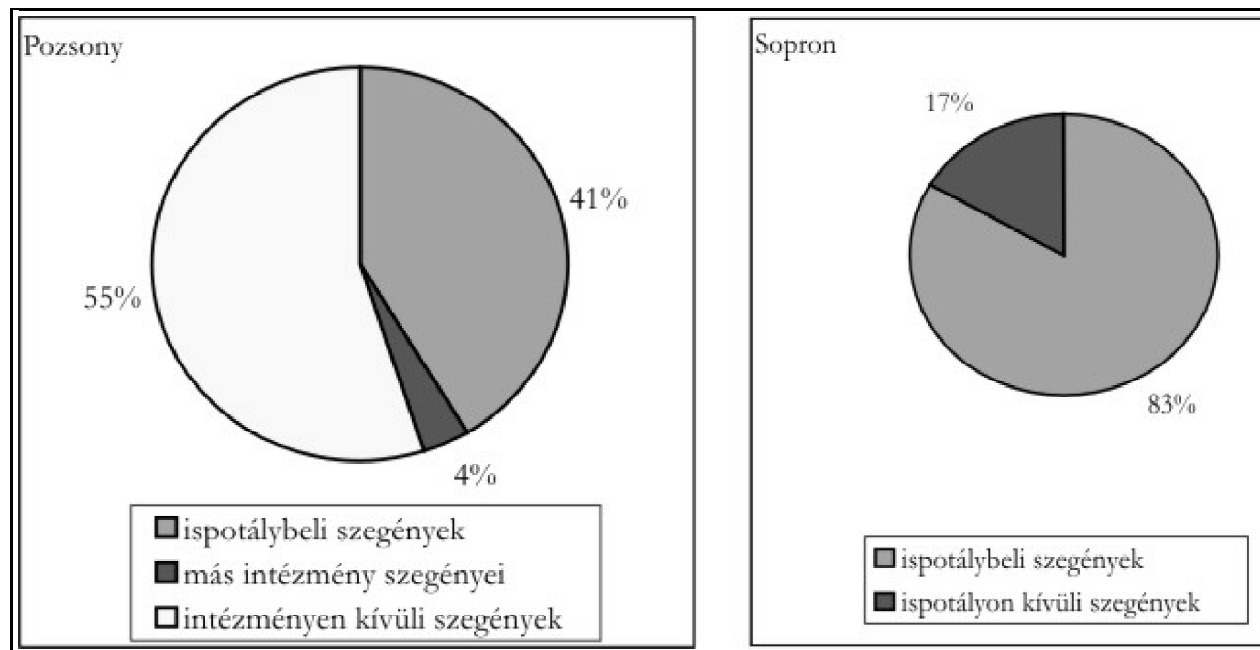
5. ábra. A soproni polgárok különböző intézményeknek tett végrendeleti adományai (1393–1524)

[224](#)Az ispotályok nagyságát és lakóit illetően a ránk maradt források sajnos nem sokat árulnak el a számunkra. Schönbach András pozsonyi polgár fentebb idézett végrendelete ezidáig az egyetlen, amely a 15. századra vonatkozóan némi támpontot adhat legalább a Szent László-ispotály nagyságára vonatkozóan, amikor húsz ágyat rendel a szegényeknek. Ez persze nem azt határozza meg, hogy hány személyt gondoztak az ispotályban a 15. század közepén (1442), csupán azt jelzi, hogy legalább ekkora lehetett az ispotály befogadóképessége, bár kétségtelenül a magyar ispotályokra vonatkozó ismereteink fényében ez a szám magasnak számít, így elképzelhető, hogy nem állt nagyon messze a gondozottak teljes létszámától.[24\(24\)](#) Mindazonáltal az a módszer, hogy kiválasztjuk a végrendeletileg egy ispotálynak adományozott legmagasabb ágyszámot, nem biztos, hogy közelebb visz minket a megoldáshoz, még akkor sem, ha ez az egyetlen támpontunk. Ezen az alapon azt kellene mondanunk, hogy Sopronban a városi ispotály csupán nyolc embert látott el, hiszen Sarlabitz Miklós 1476-os adományában szerepel a legtöbb, teljesen felszerelt ágy, amit végrendeletileg az ispotálynak rendeltek.[25\(25\)](#) Majd' egy évszázaddal később, egy 1553-as összeírás adata alapján az ispotályban gondozottak száma tizenkét-tizenhat főre, tehát közel a duplájára tehető.[26\(26\)](#)

Mindenesetre ha ezeket, az ispotályok nagyságával kapcsolatban – még ha igencsak megközelítőlegesen is – felmerült számokat összevetjük a városi lakosság számával,[27\(27\)](#) magától értetődően adódik a kérdés, vajon milyen arányban használták a polgárok a szegények támogatásának ezt az intézményes módját, hiszen nyilvánvalóan nagyobb lehetett a városi szegények száma, mint amennyit ezek az ispotályok képesek voltak befogadni. (6. ábra) A végrendeleti adományok alapján legalábbis úgy tűnik, hogy Pozsonyban közel olyan

mértékben támogatták a szegényeket az ispotályon illetve más egyházi intézményen kívül, mint az intézmények által ellátott társaikat. Ezzel szemben a soproni adatok azt mutatják, hogy ebben a városban a szegények támogatásának eszközeként az ispotály sokkal inkább a köztudatban volt. Ebből a vizsgálódásból a szegények konfraternitását szándékosan kihagytuk, egyrészt mert Sopronban nem létezett (az itteni népszerű *Ellendzech* a purgatóriumban szenvedő szegény lelkek megsegítését szolgálta),²⁸⁽²⁸⁾ másrészt mert Pozsonyban az ott vizsgált időszakban említett koldusok céhe összesen kétszer fordul elő, aztán eltűnik a végrendeletekből, míg a világosan szegények céheként (*zech der armen lewt; fraternitas pauperum*) említett társulat csupán a vizsgált időszak után – bár akkor meglehetősen gyakran – jelenik meg.²⁹⁽²⁹⁾

225³⁰⁽³⁰⁾

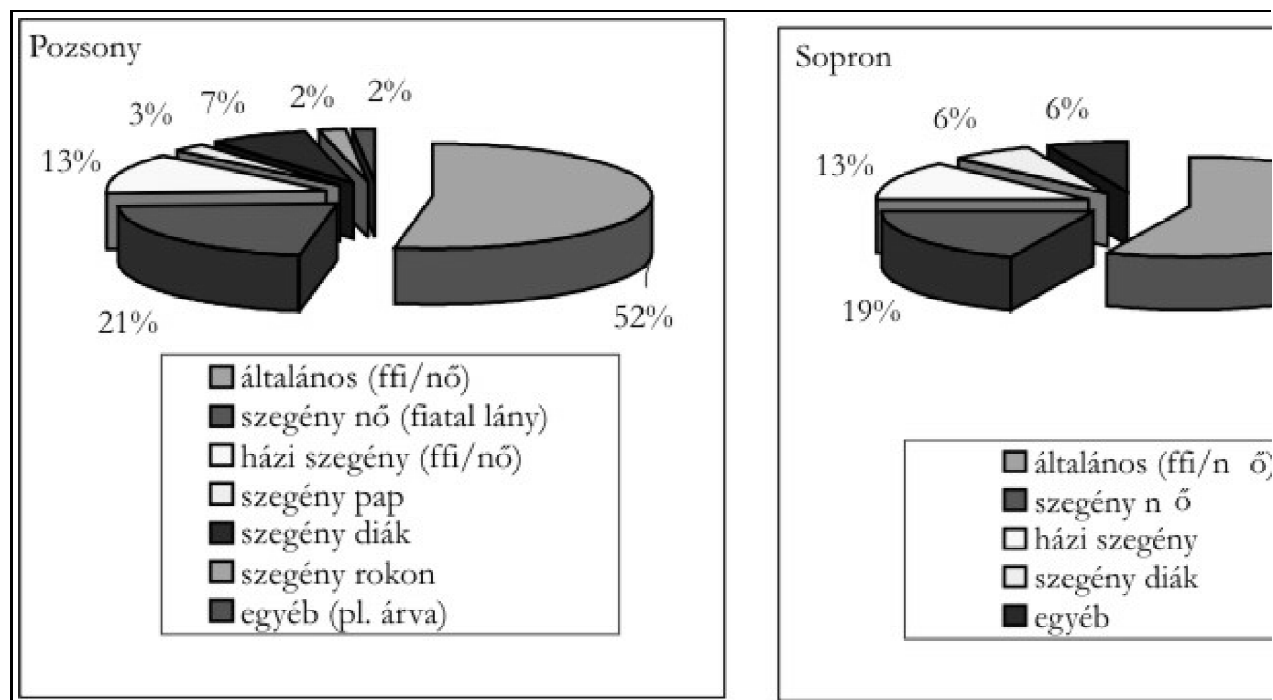

6. ábra – Szegényeknek tett adományok Pozsonyban (1409–1495) illetve Sopronban (1393–1524)

Arra, hogy a soproni polgárok körében miért jellemzőbb a szegények ispotályon keresztüli támogatása, az adott intézmény történetén túl az is hipotetikus magyarázatul szolgálhat, hogy elhelyezkedése révén mennyire volt – lehetőleg a tehetősebb – polgárok látóterében, illetve milyen volt a szegények aránya a városi lakosság körében. Sopronban a városi elit például a viszonylag közeli Fő téren és környékén lakott, ezzel szemben Pozsonyban maga a Fő tér és a vagyonosabb polgárság által kedvelt Lange gasse is jóval messzebb volt, így az ispotályok ez utóbbi városban sokkal inkább a látóterük perifériájára szorulhattak.³¹⁽³¹⁾ Ahogyan arra már korábban utaltunk, Sopronban az ispotály a városi plébániához a belvárosból kivezető út mentén feküldt, ezzel szemben Pozsonyban – bár ahogyan a fenti idézetben olvashattuk, a szegények gyakran ott ültek az ispotálytemplom előtt – a belváros tehetősebb polgárai valószínűleg gyakrabban találkoztak a plébániák környékén élő – kolduló – szegényekkel. Természetesen ez csupán egy a lehetséges magyarázatok közül. Sopronban ugyanakkor mivel az ispotály külön plébánossal rendelkezett, a polgárok számára – a többi templom papjaihoz hasonlóan – állandó lelki gondozást nyújthatott, ami nyilván szintén befolyásolta, hogy az ott élők hogyan viszonyultak az ispotály – az

ispotálytemplom – intézményéhez. A Szent Erzsébet-ispotálytemplom plébánosa gyóntatópapként³²⁽³²⁾ és végrendeleti tanúként³³⁽³³⁾ is gyakran jelen van a város életében.

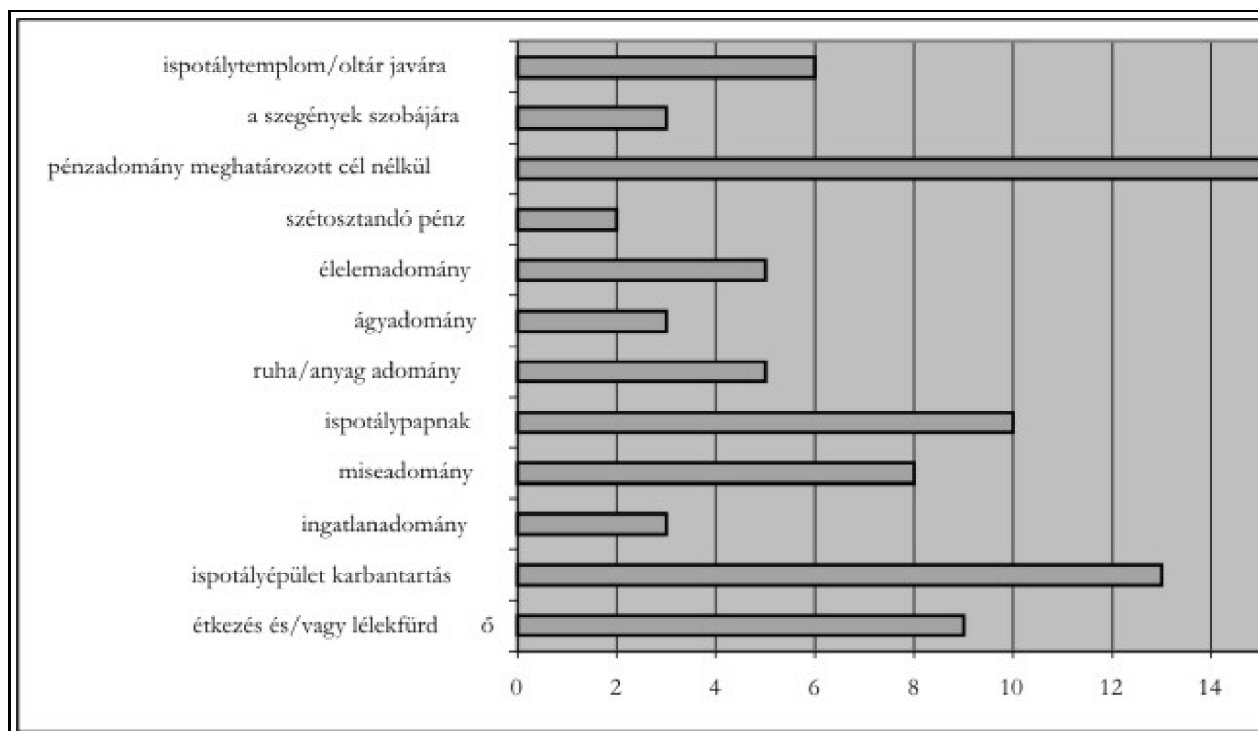
²²⁶Ugyanakkor az intézményen kívüli szegényeknek tett végrendeleti adományok megoszlása hasonló képet mutat mindkét városban. (7. ábra) Legtöbbször a végrendeleti végrehajtók belátására bízták (több mint ötven százalékban) annak eldöntését, hogy ki(k) a leginkább rászoruló személy(ek), akit az adományban részesítsenek, bár a testátorok gyakran kifejezték óhajukat, hogy az adományt szegény leányok – ez a legtöbb esetben a kiházásításukhoz szükséges kelengyét jelentette számukra –,³⁴⁽³⁴⁾ vagy házi szegények (*hausarme leute*) kapják, akiket csupán találébb kifejezés híján nevezünk így, és akik semmiképpen nem azonosak a ház körül szolgáló személyekkel.³⁵⁽³⁵⁾

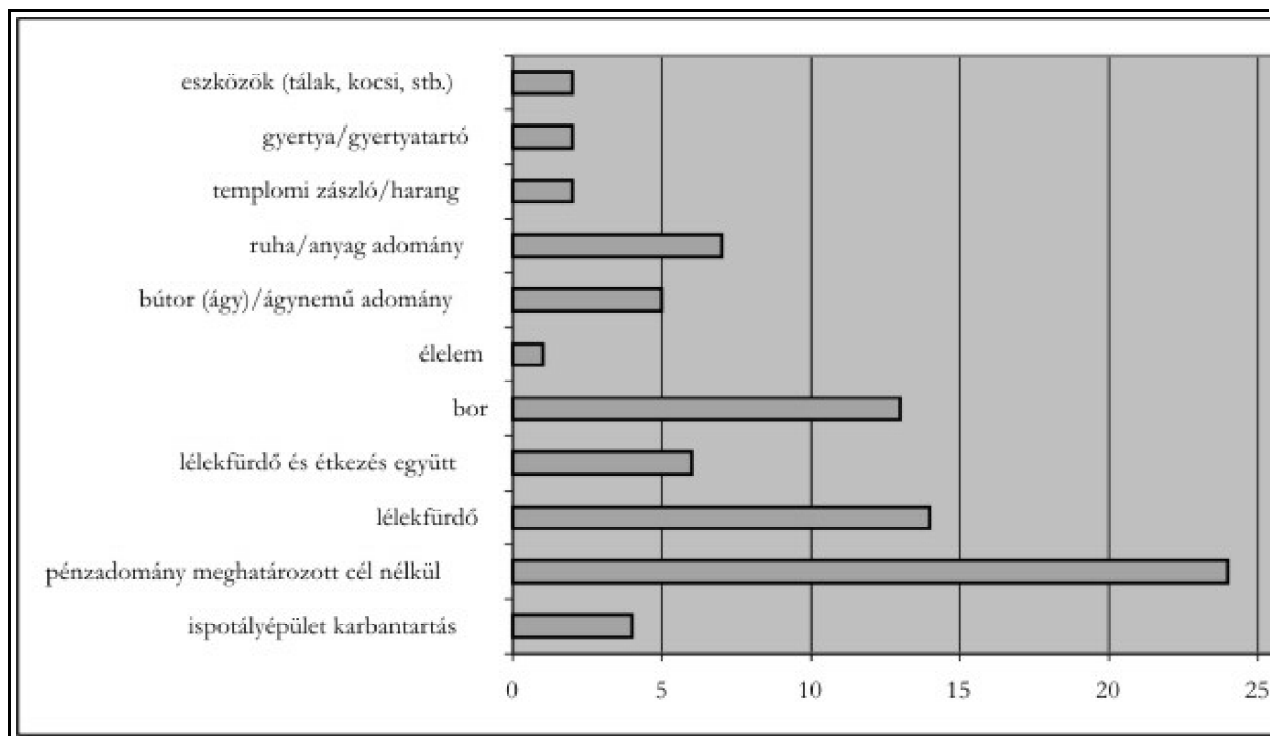
7. ábra. Nem intézménybeli szegényeknek tett adományok megoszlása Pozsonyban (1409–1495) és Sopronban (1393–1524)

Figyelmünket immáron az adományok jellegére fordítva elmondhatjuk, hogy – ahogyan az elvárható – a végrendelezők meglehetősen gyakorlatias módon gondoskodtak mind az ispotályokról, mind az ispotályon kívüli szegényekről. Az ispotályon kívül támogatottak a legtöbb esetben pénzt kaptak, nagyságrendben ezt követték – mind Pozsony, mind Sopron esetében fele akkora mértékben – a ruha/anyagadományok, illetve – ismét fele akkora mértékben – az ételadományok. Pozsonyban többször találunk még lélekfürdő – engesztelő fürdő – (*selpad*)³⁶⁽³⁶⁾ elrendelését ispotályon kívüli szegényeknek, ezzel szemben a soproni végrendeletek között lélekfürdő-adományra szinte kizárólag ²²⁷csak az ispotálybeli szegények esetében találunk példát.³⁷⁽³⁷⁾ Kérdés, hogy ez a jelenség mennyire állhat összefüggésben azzal, hogy a soproni ispotályban és közvetlen közelében voltak fürdők, ezzel szemben Pozsonyban erre az időszakra vonatkozóan a városkapuk közelében (Halász-kapu, Vödrici-kapu), illetve a belvárosban voltak fürdők, közülük az egyiket – *grossen Padstubn* – a klarissza apácák működtették a Lange gassén.³⁸⁽³⁸⁾ Az ispotályok lakóit (8. ábra) a mindenre használható pénzádományon túl szintén ellátták étellel, borral és

ruhával, de néhány esetben akár templomi haranggal vagy szekérral is – bizonyára adott időben az intézmény szükségére reflektálva.

8a. ábra. A soproni ispotálynak (1393–1524) tett adományok jellege és mennyisége (db)

8b. ábra. A pozsonyi ispotályoknak (1409–1495) tett adományok jellege és mennyisége (db)

228Így történhetett 1422-ben – a huszita dúlások idejében – is, amikor Wenig János mindkét pozsonyi ispotályt óriási pénzadománnyal – ispotályonként kétszáz aranyforinttal – segítette, meghagyván, hogy sem a világiak, sem pedig az egyháziak ne szóljanak bele, hogy a pénzt hogyan fordítják a szegények javára.³⁹⁽³⁹⁾

Az adományok meghatározott célján át visszakanyarodva a városi társadalomba való beilleszkedés kérdéséhez, a vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy Sopronban a Szent Erzsébet-ispotályt nem csupán, vagy nem elsősorban, a város egyik ‘alternatív’ kegyes adományok célpontjául szolgáló, hanem egyben közkedvelt, a szó szoros értelmében vett egyházi intézménynek is tartották hiszen itt – Pozsonnyal ellentétben – a végrendelezők nagy számban adakoztak az ispotálytemplom és annak oltárai, valamint az ispotályplébános javára és számos misealapítványt is tettek az itteni templomba. Ezzel szemben Pozsonyban – a több mint 850 végrendelet kegyes hagyatékai között – az első és egyetlen ilyen jellegű adományra 1519-ben került sor a Szent László-ispotálytemplom számára, bár az már 1397 óta biztosan létezett és használatban volt.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Természetesen az, hogy a pozsonyi végrendeletek között hiányoznak a misékre, misealapítványokra vonatkozó rendelkezések, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy egyáltalán ne lettek volna ilyenek, ez a tény csupán egyik indikátora annak, hogy az itteni ispotályok más–más szempontból foglaltak el fontos helyet a városi polgárok gondolkodásában.

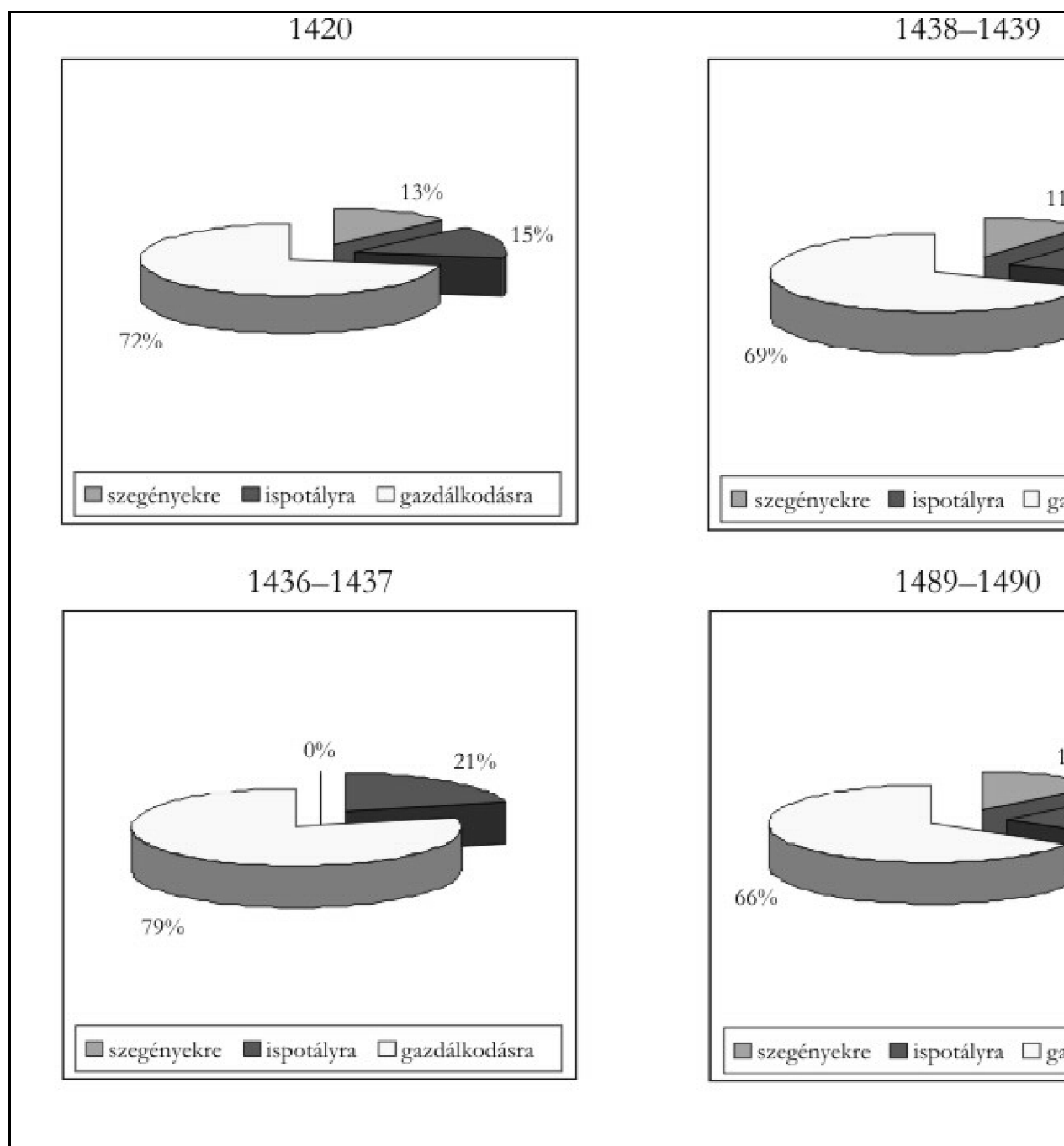
Végezetül a városi társadalom életében történő beilleszkedés sokkal földhözragadtabb szegmensének, vagyis az ispotályok gazdálkodásának az elérhető források függvényében történő vizsgálata, tovább árnyalhatja – alapvetően a másik oldalról – az eddig alkotott képet. A soproni ispotály vonatkozásában négy ispotályszámadás – vagy még inkább jelentés – áll a rendelkezésünkre meghatározott évekből (1420,⁴¹⁽⁴¹⁾ 1436–1437,⁴²⁽⁴²⁾ 1438–1439,⁴³⁽⁴³⁾ 1489–1490⁴⁴⁽⁴⁴⁾), amelyet az ispotálygondnok készített.

Ezek alapján – bár kissé egyenetlenül – némi fény vetődik az ispotály 15. század eleji, közepi és végi gazdálkodására. Ami az elszámolások egyenetlenségét illeti, Piberauer János ispotálygondnok 1420-as elszámolása áttekinthető és rendszeresnek mondható, ezzel szemben az 1436–1437-es számadás,⁴⁵⁽⁴⁵⁾ ahogyan az rögtön az elején ki is derül, inkább feljegyzéseket tartalmaz az ispotály bevételeiről és kiadásairól, sokkal kevésbé rendszerezett és a szegényekre vonatkozó kiadásokkal kapcsolatban semmit nem találunk benne. Ugyanakkor bizonyos információhoz juthatunk belőle az ispotály pénzkölcsönző szerepére vonatkozóan. A rákövetkező két év elszámolásának ²²⁹ legnagyobb értéke, hogy gyakorlatilag az egész évre vonatkozóan tételesen – szinte napról napra – feljegyzi a szegények ételmezésére fordított kiadásokat. A 15. század végéről fennmaradt számadás szintén viszonylag egyenletes elszámolást nyújt, és ez az egyetlen a négy közül, amelyben a szegényekre fordított kiadások árnyaltabban jelennek meg, vagyis szó esik benne a szétosztott pénzről, a lélekfürdőre, vagy éppen a lelki gondozásukra fordított összegekről.

Mielőtt az elemzés eredményét bemutatnánk, néhány szót kell ejtenünk a számadásokban található tételek feldolgozásának illetve csoportosításának módszertani kérdéseivel kapcsolatban.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A szegényekre fordított kiadások a kimondottan a szegények etetésére költött összegeket (amelyek jól elválnak a számadásokban); a szegényeknek adott fürdőre, illetve a közöttük szétosztott pénzekre vonatkozó tételeket; az ispotálytemplom papjának fizetését,⁴⁷⁽⁴⁷⁾ a misék költségét, a gyertyavásárlást, vagyis a nyilvánvalóan az ispotálytemplommal kapcsolatban felmerülő kiadásokat tartalmazzák. Az ispotályra fordított kiadások ugyanakkor a karbantartásra fordított összegeket (karbantartáshoz használt eszközök, munkabérek, fuvarozás, szolgálók, konyhai eszközök); azokat a főzésre és élelemre költött összegeket, amelyekről külön nem jegyzik meg, hogy kinek az étkeztetését szolgálják (mivel az összes többi esetben eldönthető, ezekről feltételezzük, hogy az ispotály kiszolgáló személyzetéhez kapcsolhatók); valamint néhány egyéb költséget, mint például a papírt, az írnok bérét, vagy éppen a pénzváltás költségét tartalmazzák. Az utolsó kategóriába a gazdálkodásra fordított kiadásokat gyűjtöttük. Ide tartoznak a szőlőművelésre (szőlőmunkák, eszközök, munkások bére és ételmezése, szőlő őrzése, stb.); a földművelésre (aratás, mezőgazdasági szerszámok, aratók bére és ételmezése, őrlés, stb.); illetve az állattenyésztésre (állatvásárlás, állatok őrzése) fordított összegek, amely két tevékenység költségeit végül összevontuk, elsősorban azért, mert a legnagyobb tételek a majorosgazda fizetésével és a majorosudvar karbantartásával kapcsolatban merültek fel, aki mindkét ágazatért felelős lehetett.

Ugyanebbe az utolsó csoportba kerültek a soproni ispotály vámszedő tevékenységével kapcsolatban felmerült költségek (vámszedés költségei, a vámszedő bére és ételmezése) is. Ahogyan fentebb már utaltunk rá, a számadások egyenetlenek és nem rendszeresek, vagyis néhány esetben bizonyos tételekre vonatkozóan nem találunk adatokat, ami persze nem jelenti azt, hogy az adott évben ne folytattak volna – például vámszedő – tevékenységet. Mégis úgy gondoljuk, hogy a számadások összevetése fényt vethet az ispotály gazdálkodására.

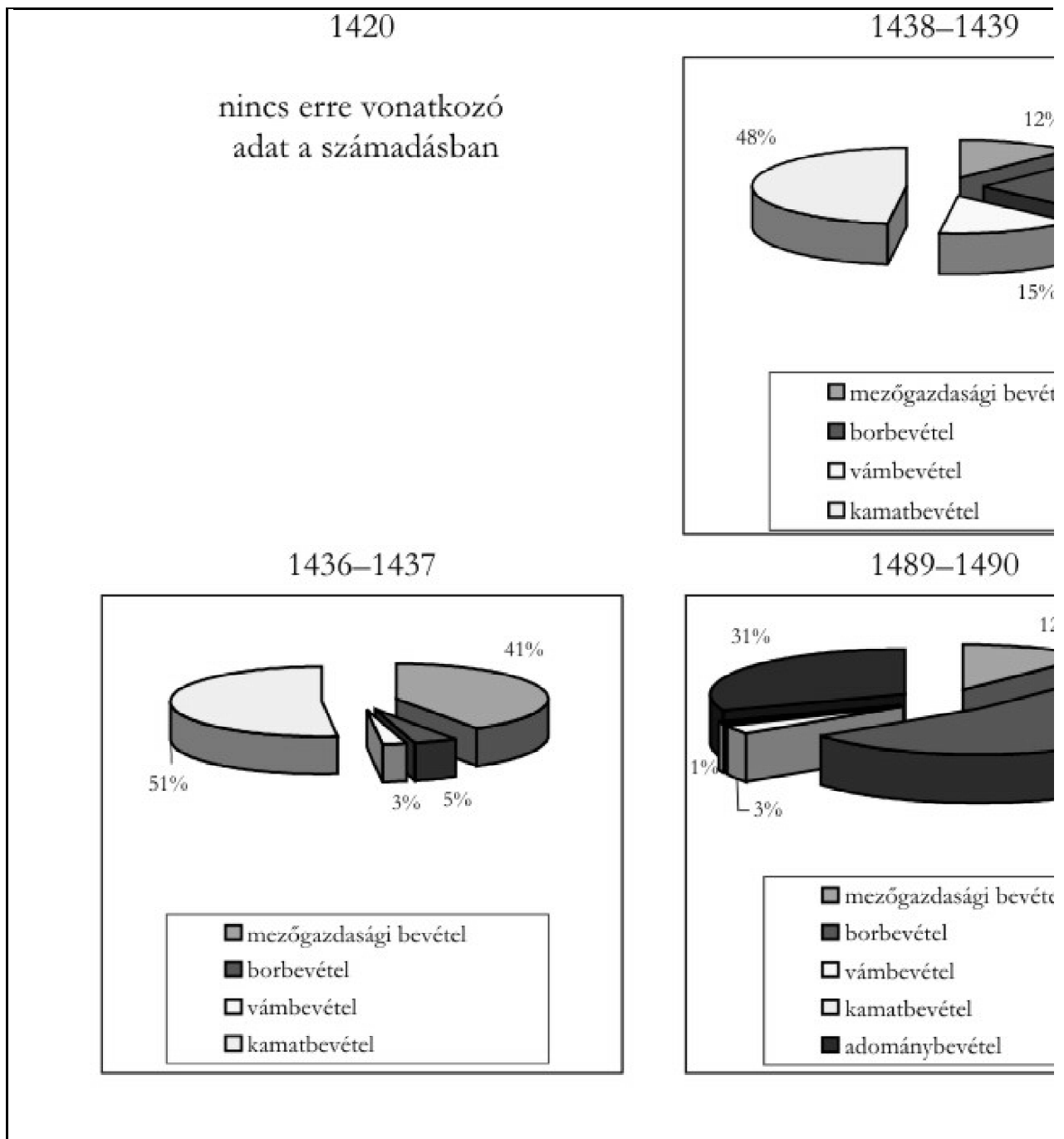
²³⁰ Az elemzések tanúsága szerint (9. ábra) az intézmény alapvetően önálló gazdasági egységként működött, majdnem azt mondhatjuk, hogy tekintet nélkül alapvető funkciójára, vagyis a szegények ellátására. A kiadások 70–80%-át a szőlőművelésre, földművelésre és állattartásra költött összegeket emésztették fel.⁴⁸⁽⁴⁸⁾

9. ábra – A soproni Szent Erzsébet-ispotály kiadásai

Ez természetesen – bizonyos mértékig – a szegények ellátását is szolgálta, hiszen étkeztetésük egy részét nyilvánvalóan az ispotály által megtermelt gabonából és az általuk nevelt állatokból oldották meg, bár erre némileg rácsúfol az 1438–1439-es számadás, amelyben számos tételt találunk például vásárolt húsról vagy az egyébként megtermelhető káposztára vonatkozóan. Valószínűbbnek tűnik, hogy – legalábbis – az állattartás javarésze az ispotály általános pénzügyi egyensúlyának fenntartását szolgálta. Ezzel

kapcsolatban elegendő, ha a bevételek forrásaira vetünk egy pillantást. (10. ábra) ²³¹Ebből a szempontból a legkiemelkedőbb az 1489–1490. év számadása, amelyben a gazdasági tevékenységből származó bevételek összesen hatvanöt százalékot tettek ki.⁴⁹⁽⁴⁹⁾

10. ábra – A soproni Szent Erzsébet-ispotály bevételei

A soproni ispotály esetében kivételes jövedelemnek számított a vámszedés nyeresége – révén, hogy ezt a

jogát, ahogyan fentebb már utaltunk rá, a johannitáktól „örökölte”. Ahogyan azonban az első két diagram egyértelműen mutatja, a bevételek közel felét – legalábbis a 15. század első felében – a kölcsönadott pénzek kamataiból befolyó összeg jelentette. Ezen a ponton a pozsonyi Szent László-ispotály egyik fennmaradt dokumentuma is szolgálhat némi adalékkal, amely, bár a levéltári katalógusok számadáskönyvnek nevezik, nem feltétlenül érdemi meg ezt a címet.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Elsősorban ²³² azért, mert annak első – a vizsgált időszakra vonatkozó – része (1429–1454) kizárólag az ispotálynak szóló tartozásokat, illetve a fizetendő kamatokat tartalmazza. Következésképpen elmondható, hogy az ispotályok mindkét városban – legalábbis a 15. század közepén – igen intenzív „banktevékenységet” folytattak, ahogyan azt a többi egyházi intézmény is tette.⁵¹⁽⁵¹⁾

Az alábbi néhány táblázatban a kiadáscsoportok megoszlását láthatjuk, vagyis azt, hogy valójában mekkora összegek rejlenek a százalékok mögött: mennyit költöttek a szegényekre (1. tábla), az ispotály fenntartására (2. tábla), valamint a gazdálkodásra (3. tábla). A gazdálkodással kapcsolatban csupán arra kívánunk még rávilágítani, hogy teljesen összhangban azzal, hogy Sopronban – ahogyan Pozsonyban is – a városi polgárok a szőlőt tekintették az egyik legjövödelmezőbb befektetési forrásnak,⁵²⁽⁵²⁾ egyáltalán nem meglepő, hogy az ispotályban is a legtöbb pénzt a szőlőtermesztésre fordították.

	1420	1436–1437	1438–1439	1489–1490
élelem	3.788 dénár	-	4.219 dénár	1.430 dénár
fürdő	-	-	-	119 dénár
pénzosztás	-	-	-	2.220 dénár
lelki gondozás	20 dénár	-	24 dénár	222 dénár
egyéb	421 dénár	36 dénár	-	839 dénár

1. tábla – A soproni ispotály kiadásai: a szegényekre kiadott összegek dénárban

	1420	1436–1437	1438–1439	1489–1490
főzés	582 dénár	3.140 dénár	5.972 dénár	1.716 dénár
karbantartás	4.319 dénár	4.101 dénár	1.974 dénár	4.027 dénár
egyéb	14 dénár	240 dénár	-	1.105 dénár

2. tábla – A soproni ispotály kiadásai: karbantartásra, élelemre és egyébre kiadott összegek dénárban

	1420	1436–1437	1438–1439	1489–1490
szőlőtermesztés	13.259 dénár	11.494 dénár	16.538 dénár	13.597 dénár

földművelés / állattenyésztés	10.496 dénár	17.120,5 dénár	10.393 dénár	8.735,25 dénár
vámtevékenység	-	-	-	43 dénár

3. tábla – A soproni ispotály kiadásai: a kórház gazdasági tevékenységére kiadott összegek dénárban

233 Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Sopronban és Pozsonyban az ispotályok egyaránt előkelő helyet foglaltak el az egyházi – vallási – intézmények sorában a városi polgárok részéről megszerezhető – lelki illetve konkrét anyagi – támogatásáért folytatott versenyben, vagy még élesebben fogalmazva, rivalizálásban. Láthattuk, hogy ezek az intézmények méretüket tekintve valószínűleg nem lehetek sokkal nagyobbak, mint például egy vallási vagy foglalkozási alapon szerveződő konfraternitás, esetleg egy fontosabb kápolna. A számadáslevelek tanúsága szerint ráadásul a szó szoros értelmében nem is annyira vallási intézmények voltak; a szegénygondozás, úgy tűnik, másodlagos szerepet töltött be a jóval kiterjedtebb gazdasági tevékenység mellett. A halálos ágyukon fekvő, végrendelező betegek számára a túlvilági sorsuk biztosítását tekintve mégis jobb – megtérülőbb – befektetésnek számított őket támogatni, mint számos más rendelkezésre álló városi vallási intézményt. Mindez összhangban van azzal, hogy a végrendelezők minden lehetséges eszközzel lelkük megváltásán buzgólkodtak, ami ebben az esetben annyit jelentett, hogy végrendeleti befektetéseikkel az arra érdemesnek tartott összes intézmény közbenjárását igyekeztek biztosítani a maguk számára.

Az ispotályok érdemességét nyilvánvalóan az a tény is növelte, hogy a könyörületesség és a szegények segítése önmagában is fontos eszköznek számított az üdvözülés útján. A szegénység enyhítése és a betegség kezelése elsősorban nem mai értelemben vett társadalmi problémaként volt jelen a polgárok életében, hanem a purgatóriumból a paradicsomba felfelé vezető út biztosításának egyik eszközét látták benne. Mindazonáltal láthattuk, hogy az adott városokban a polgárok lelkesebben támogatták a szegényeket az intézményen keresztül – bár ebben a tekintetben az ispotályok városon belüli elhelyezkedése némileg módosító tényezőként érvényesült. Emlékezzünk rá, hogy Pozsonyban az intézményen kívüli szegények nagyobb százalékban részesültek az adományokból. Ez azonban 1497 után némileg megváltozik, amikor a városfalon belül megjelenik a szegények céhe. Ezt követően ugyanis itt is visszaesik az egyénileg támogatott szegények száma. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az egyének számára jóval fontosabbak voltak az ilyen végrendeleti – személyes – adományok, az intézményesen gondozottak ellátását ugyanis az intézményi háttér viszonylag stabilan biztosítani tudta.

A fentiek tükrében talán megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy bizonyos értelemben a szegények talán továbbra is a társadalom peremére szorultak, ám az ispotályon keresztül láthatóan „a város szívében” voltak, hatékonyan szolgálták a végrendelező polgárság „túlvilági érdekeit”.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke

234 Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke

A Soproni Szemle 2002. évi 3. száma szomorú eseményről adott hírt: Dr. Horváth Dénes nyugalmazott soproni gyógyszerész az az év március 15-én elhunyt idősebb kollégájáról, Jéhn Antalról (1913–2002) emlékezett meg.¹⁽⁵³⁾ Jéhn Antal nem elsőgenerációs patikus volt, hiszen édesapja, Jéhn

Vilmos is ezt a hivatást gyakorolta. Mi több: fia születésekor már ő is hosszabb ideje, pontosabban 1878-tól a városban praktizált: előbb 15 éven át volt beosztott az Oroszlán gyógyszerárban, majd pedig 1893-tól az önállóság útjára lépve – belügyminiszteri engedéllyel – megnyitotta az akkori Sopron ötödik patikáját, a Vörös Keresztet, későbbi nevén: Arany Keresztet.²⁽⁵⁴⁾

Bár a családnév alapján – Jehn, más források szerint: Jehn – első pillantásra az tűnik valószínűnek, hogy német eredetű, régi soproni családról van szó, a tények ezt nem igazolják: Jehn Vilmos Tolna vármegyéből, közelebről Dunaföldvárról került Sopronba. Végigtekintve a több egymást követő generáció életéről fennmaradt és rendelkezésre álló forrásokat, egy polgárcsalád emberi és üzleti kapcsolatainak, tragédiák és örömteli események sorának szövevényes láncolata bontakozik ki az érdeklődő előtt. Az alábbiakban a Jehn-család Sopronba költözésétől az I. világháborúig terjedő időszakot kíséreljük meg felvázolni a család történetének Sopronhoz kötődő szálait állítva a vizsgálat középpontjába, ezáltal is tisztelve Sopron két jeles gyógyszerésze, apa és fia emléke előtt.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jehn-család két nemzedéke / Tolnai gyökerek: a Jehn-család eredete

Tolnai gyökerek: a Jehn-család eredete

A Duna partján fekvő Tolna megyei mezőváros, Dunaföldvár 18. századi összeírásaiban még nem lelhető fel a Jehn (Jehn) család neve,³⁽⁵⁵⁾ így csupán valószínűsíthető, de nem bizonyítható, hogy a 18. századi, Tolna és Baranya vármegyéket jelentős mértékben érintő katolikus sváb betelepítéskor költözött valamelyik ősük e vidékre, majd pedig onnan Földvárra. Ezt látszik alátámasztani az az adat, amely szerint 1828-ban a Mucsin (Tolna vármegye) született Jehn Ádám töltötte be 28 évesen a kántortanítói posztot a helybéli római katolikus iskolában.⁴⁽⁵⁶⁾ Jellemzése szerint magyarul és németül tud, józan életű ember, az iskolában és az egyházban megfelelően tesz eleget feladatainak.⁵⁽⁵⁷⁾ Jehn Ádám nem csupán fiúkat, de lányokat is oktatott, méghozzá betűvetésre, német és magyar írásra, matematikára és hittanra.⁶⁽⁵⁸⁾ Bizonyos, hogy még 1830-ban is ő volt a kántor.⁷⁽⁵⁹⁾

A család gyökeret vert Földváron, a 19–20. század fordulóján már számos tagja töltött be különféle elismert közéleti pozíciót a településen. A katolikus elemi iskola oktatói között a család több tagjának nevét is megtalálhatjuk: így az 1904-ben elhunyt Jehn Ferencét, akinek özvegye a Dunaföldvári Nőegylet választmányi tagja volt 1910-ben,⁸⁽⁶⁰⁾ vagy 1902–1906 **235** között Jehn Margitét.⁹⁽⁶¹⁾ Számunkra azonban sokkal érdekesebb két másik név: Jehn Alajosé és Jehn Győzőé. Előbbiben a későbbi soproni gyógyszerész, Jehn Vilmos édesapját, utóbbiban pedig testvérét tisztelhetjük. Jehn Alajos 13 éven át tanított Földváron, egészen 1870. augusztus 1-jén bekövetkezett haláláig, fia, Jehn Győző pedig 1887-től folytatta ezt a hivatást,¹⁰⁽⁶²⁾ 1910-ben már a helybéli iparostanonc-iskola igazgatója volt.¹¹⁽⁶³⁾ A helyi mikrotár-sadalomban elfoglalt rangját jelzi, hogy ő volt a jegyzője a földvári Szőlőgazdák Egyesületé-nek.¹²⁽⁶⁴⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jehn-család két nemzedéke / „Amerikás” rokonok

„Amerikás” rokonok

Bár a Jehn-család hagyatékában fellelhető források nem árulkodnak a részletekről, de bizonyos, hogy a

család egy vagy több ága az Újvilágban vélte felfedezni a boldogulás lehetőségét. Jéhn Vilmos soproni gyógyszerészként éppúgy tartotta a kapcsolatot az „amerikás” rokonsággal, mint a család más tagjaival. Az 1895 és 1915 között vezetett másolati könyvének – amelybe ekkor írt levelei másolatát jegyezte – címtárában nyolc Jéhn vezetéknevű rokon címét is beírta: Jéhn István (Budapest), Jéhn Béla (New York), Jéhn Zsóka (Budapest), Jéhn Istvánné – Stella Jéhn (New York), Jehn Aranka – Mrs. Aida Kopp (New York), Jéhn István – Frank B. Jéhn (Chicago), Jéhn József (Budapest), Jéhn Sándor (Budapest).¹³⁽⁶⁵⁾

Az Amerikába szakadt Jéhn-rokonság többsége tehát New Yorkban élt: címük bejegyzése a kapcsolattartás egyértelmű jele, amint a Chicagóban (Illinois állam) élő Frank B. Jéhn (Jéhn István) rövid levele is:

Tekintetes Jéhn Vilmos ur gyógyszerész

Sopron

Kedves bátyám!

Aranka férjhez ment így Amerikai czime megváltozott.

öcséd:

Pista

Mrs. Aida Kopp

New York 501 West 132 Street

Aida magyarul Aranka férje neve Mr. Kopp Julius

A czimem: Mr. Frank B. Jehn

1701 Sheffield ave Chicago. Ill[inois]¹⁴⁽⁶⁶⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Az anyai rokonság

236Az anyai rokonság

Jéhn Vilmos családja anyai ágon Győrhöz kötődött. Anyai nagyapja a budai születésű Ebenhöch Mátyás kádármester volt, nagyanyja a győri születésű Maidl Rozália.¹⁵⁽⁶⁷⁾ Ebből a házasságból született Ebenhöch Mária, Jéhn Vilmos édesanyja, akinek papi pályára lépett Ferenc bátyja (tehát Jéhn Vilmos nagybátyja) haláláig a győri egyházmegye egyik legtekintélyesebb személyisége volt a 19. század második felében.

Az 1821-ben Győrött született Ebenhöch Ferenc szülővárosában végezte teológiai tanulmányait, majd a gróf Szapáry család szolgálatába állt nevelőként Pesten, illetve Gyöngyösön (Heves vármegye). Mivel ekkor munkája okán az év legnagyobb részében az utóbbi településen élt, a lakóhelyéhez legközelebbi püspöki (érseki) székhelyen, Egerben szentelték pappá, első szentmiséjét pedig Gyöngyösön mutatta be. 1845-ben visszatért szülővárosába, segédlelkész volt Győrött, majd 1851-től plébános Koroncón (Győr vármegye), 1874-től pedig győri kanonok. Említésre méltó írói munkássága, régészeti tevékenysége, régészeti, numizmatikai és növénygyűjteménye, valamint az, hogy ő rendezte és lajstromozta a győri káptalan hiteleshelyi és magánlevéltárát. 1889-ben hunyt el Győrött.¹⁶⁽⁶⁸⁾

A Jéhn-családhoz bensőséges viszony fűzte őt. A mindenről pontos kimutatást vezető Ebenhöch 1886-ban összesítette, hogy kik gratuláltak kanonoki kinevezéséhez 1873–74 fordulóján: a jókívánságokat tolmácsoló levelek kelte szerint kronologikus sorrendbe összeállított lista 23. helyén az alábbi bejegyzés olvasható:

„Jéhn Vilmos öcsém (:Mari hugom fija:) gyógyszerész D[una]. Földvárt”¹⁷⁽⁶⁹⁾ Jéhn Vilmos többoldalas levéllel lepte meg nagybátyját a kinevezés alkalmából, amelyben rendkívül udvarias, ugyanakkor meleg hangon fejezte ki jókívánságait, miután hosszan mentegetőzött, hogy nem ragad gyakrabban tollat: „A mult hetekben Casinóban levén, miután itthon csak ritkán kapok lapot, különös érdeklődéssel forgattam az újságokat, s egyben nagy örömmel kedves nagybácsi kanonokká lett kinevezését olvastam. Örvendtem annál inkább is, mert nagybácsi érdemei rég meghaladták a pontot, hogy előre léptessék. Fogadja ez alkalommal mindnyajunk nevében szerény üdvözlőmet s szerencsekívá-nataimat melyek őszinte szívből törnek elé.”¹⁸⁽⁷⁰⁾

Ugyancsak szerepel Jéhn Vilmos neve az Ebenhöch 1884. évi tomaji címzetes apátá történő kinevezéséhez gratuláló névsorában (ezúttal a 33. helyen) olyan kiválóságok társaságában mint pl. Vasvári Kólos későbbi pannonthalmi bencés főapát, ²³⁷majd esztergomi érsek, Kruesz Krizosztom pannonthalmi főapát, Rómer Flóris (akkor nagyváradi apát kanonok) stb.: „Jéhn Vilmos okleveles gyógyszerész Sopronban.”¹⁹⁽⁷¹⁾

Ebenhöch Ferenc végrendeletében sem feledkezett meg a Jéhn-családról. Vagyona általános örököséül az 5. pontban édesapja második feleségét, özvegy mostohaanyját, Stengl Erzsébetet, valamint négy nővérét, Erzsébetet (Puhl Ferencné), Máriát (özv. Jéhn Alajosné), Rózsát (özv. Buchinger Mihályné) és Zsófiát (özv. Horák Ferencné) jelölte meg. A végrendelet 36. pontja szerint pedig mind az öt általános örökösére egy-egy Szűz Máriát ábrázoló olajfestményt is rátestált.²⁰⁽⁷²⁾ Az öt örököst Ebenhöch halálakor fejenként egyenlő rész szerint 4576 forint 44 4/5 krajcár illette meg, s ezt az összeget fel is vették.²¹⁽⁷³⁾

Míg Ebenhöch testvéreit általános örökösül jelölte meg, addig a következő nemzedék tagjait inkább személyes jellegű tárgyakkal, illetve kisebb összegekkel lepte meg. Végrendelete 15. pontja értelmében „Vilmos gyógyszerész öcsémnek arany zsebórámat” hagyta örökül, a 16. pontban pedig Jéhn Vilmos testvéréről, Jéhn Győzöről emlékezett meg az örökhagyó, akire arany óraláncát hagyta. A végrendelet 17. pontja szerint unokahúgára, Jéhn Margitra 500 forint „háztartási díjjal biztosító” kötvényt hagyott, azzal, hogy az Jéhn Ferencnének kézbesítendő, továbbá ugyancsak e pontban szólt a „Jéhn Alojzia hugom” nevére írt „takaréktári könyvecské” átadásáról.²²⁽⁷⁴⁾ A kiskorú Jéhn Margitot megillető kötvényt a végrendelet végrehajtásakor a Szekszárdon működő Tolna vármegyei árvaszékhez küldték meg.²³⁽⁷⁵⁾

Öt olyan elismervény is fennmaradt Ebenhöch Ferencnek a Győri Egyházmegyei Levéltárban őrzött hagyatékában, amely azt igazolja, hogy özv. Jéhn Alajosné Ebenhöch Mária felvette bátyja hagyatékának rá, illetve gyermekeire eső részét. Ezek közül három 1889. szeptember 7-én kelt: az első a Szűz Máriát ábrázoló olajfestmény,²⁴⁽⁷⁶⁾ a második a Jéhn Győzöre hagyott arany óralánc,²⁵⁽⁷⁷⁾ a harmadik pedig a Jéhn Vilmost megillető arany zsebóra átvételét tanúsítja²⁶⁽⁷⁸⁾ – utóbbi kettő esetében az édesanya kötelezte magát, hogy a hagyatékot fiainak átadja.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Jéhn Vilmos gyermekora, tanulmányai

Jéhn Vilmos gyermekora, tanulmányai

A fentiek tükrében talán meglepően hat, hogy Jéhn Vilmos nem Dunaföldváron, hanem a Pest vármegyéhez tartozó Tinnyén született. Ennek nyilván az volt az oka, hogy ²³⁸édesapja, Jéhn Alajos ekkor ott vállalt munkát. Ebenhöch Ferenc kanonok, aki naplója alapján később kivonatot készített utazásairól, feljegyezte,

hogy 1851. augusztus 6-án meglátogatta sógorát, Jéhn Alajost, Mária húga férjét Tinnyén és egészen augusztus 8-áig náluk tartózkodott.²⁷⁽⁷⁹⁾

Jéhn Vilmos születési anyakönyvi kivonatának másolata szerint 1856. április 24-én (Szent György napján) született és még aznap megkeresztelte őt a római katolikus felekezet szertartása szerint Miklosovics György plébános. Édesapja „*Aloisius Jéhn ludimagister et Notarius loci*”,²⁸⁽⁸⁰⁾ édesanyja Maria Ebenhöch, keresztszülei: „Colomannus Hörte et Maria Hörte”.²⁹⁽⁸¹⁾

Jéhn Vilmos gyermekkorát már bizonyosan Dunaföldváron és nem Pest vármegyei szülőhelyén töltötte: ha édesapja 1870-ben bekövetkezett halálakor már 13 évet tanított helyben, akkor családjával egész kevéssel Vilmos születése után, 1857 körül költözött át/vissza Földvára. Középiskolai tanulmányait a közeli, de nem Tolna, hanem Bács vármegyéhez tartozó régi érseki székhely, Kalocsa jónevű főgimnáziumában kezdte meg. Ez egyértelműen jelzi, hogy szülei megfelelően akarták taníttatni fiukat. A fennmaradt iratok szerint Vilmos 1867–68-ban végezte el Kalocsán a második osztályt (erkölcsi viselet: „dicséretes”, figyelem: „kellő”, szorgalom: „kellő”),³⁰⁽⁸²⁾ majd 1868–69-ben a harmadik osztályt (szorgalma: „ernyedetlen”, külalak: „igen szabályos”).³¹⁽⁸³⁾ Ezt a bizonyítványt még minden helyen a tanuló édesapja szignálta, de a következő évi aláírások között³²⁽⁸⁴⁾ már ott olvasható az édesanyáé, Ebenhöch Máriáé is, aki az 1870–71. évi bizonyítványt már özvegyként írta alá.³³⁽⁸⁵⁾ Vilmosnak nem kellett tandíjat fizetnie a kalocsai iskolai évek alatt.

A családfő 1870-ben bekövetkezett halála minden bizonnyal megrendítette a család helyzetét, elképzelhető, hogy a fiúk (Vilmos és Győző) tanulmányai is megszakadtak: Vilmos a hatodik osztályt már nem Kalocsán végezte. Ám az is biztos, hogy ha törést szenvedtek is tanulmányaikban, azokat idővel folytatták. Mint arról korábban már esett szó, Győző – édesapja nyomdokain haladva – idővel maga is tanári pályára lépett Földváron, Vilmos azonban elhagyta Tolna vármegyét és az ország nyugati vidékére, Sopronba telepedett át. Hogy ennek mi volt az oka, illetve mi módon volt rá lehetősége, arról bizonyosságot nyújtó adat nem áll rendelkezésre, azonban logikusnak tűnik, hogy költözése összefüggésben állott azzal, hogy a Nyugat-Magyarországhoz közeli Bécsben megkezdte egyetemi tanulmányait.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Soproni évek a saját patika megnyitása előtt

239 Soproni évek a saját patika megnyitása előtt

1878-ban Jéhn Vilmos már Sopronban élt és gyakornokként dolgozott az Oroszlánhoz címzett gyógyszerárban.³⁴⁽⁸⁶⁾ Fia, Jénay (Jéhn) Sándor így emlékezett erre az időszakra: „Édesapám – önállósítását megelőzően – több éven át segédeskedett Molnár gyógyszerész³⁵⁽⁸⁷⁾ „Oroszlán” patikájában. Molnárék édesapámat nagyon megkedvelték. És ahogy mi gyerekek a világra jöttünk, a szivélyes jóviszony, komasággá alakult.”³⁶⁽⁸⁸⁾

Jéhn Vilmos Sopronban a patikai gyakornokoskodás mellett folytatta tanulmányait. 1878-ból maradt fenn egy bizonyítvány Rácz Endre gimnáziumi tanár és igazgató-helyettes aláírásával, amely igazolja, hogy Jéhn jó fokozattal letette a gimnáziumi görög vizsgát.³⁷⁽⁸⁹⁾ Pályafutása szempontjából azonban sokkal jelentősebb esemény volt, hogy Bécsben megkezdte, majd sikerrel be is fejezte egyetemi tanulmányait. 1878–79. évi vizsgalapjára – meglehetősen pontatlansággal – az alábbi adatokat jegyezték fel róla: „... gebürtig Tinnye Com[itat]. Tolna Ungarn [...] Sohn der Marie Jéhn Földvár, Com[itat] Tolna

Ungarn”.³⁸⁽⁹⁰⁾

Diplomáját 1880-ban vehette át,³⁹⁽⁹¹⁾ ez azonban önmagában még nem volt elegendő ahhoz, hogy saját gyógyszerterát nyithasson és így a teljes önállóság útjára léphessen: az ahhoz szükséges anyagi fedezet hiányában erre nem volt lehetősége. Ezért még hosszú évekig az Oroszlán gyógyszerterában dolgozott beosztottként.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jehn-család két nemzedéke / Jehn Vilmos első házassága

Jehn Vilmos első házassága

Az 1890-es évek derekán az immár végképp Sopronban megtelepedő Jehn Vilmos jócskán elmúlt már harmincéves, de még mindig legényember volt. Hogy mi lehet az oka annak, hogy hosszú ideig nem adta magát házasságra, ma már nem lehet megmondani, de vélhetően összefüggésben állott azzal, hogy amíg nem sikerült szert tennie teljesen önálló egzisztenciára, addig nem is foglalkozott (nem foglalkozhatott) komolyabban a nősülés és családalapítás gondolatával. Saját gyógyszerterát 1893-ban nyitotta meg (a részleteket alább tárgyaljuk), házasságára néhány évvel ezt követően került sor. Az is bizonyos, hogy esküvője összefüggésben állott azzal a ténnyel is, hogy továbbra is éltek Tolna vármegyei kapcsolatai (felesége ugyanis odavaló volt), ami annak ²⁴⁰tükrében, hogy özvegy édesanyja,⁴⁰⁽⁹²⁾ valamint tanárként praktizáló Győző fivére továbbra is Dunaföldváron élt, nem meglepő.

Amikor Jehn Vilmos végül feladta függetlenségét, már 40. életévét is betöltötte. Az esküvőre 1897. szeptember 12-én került sor a Tolna vármegyei Hógyészen.⁴¹⁽⁹³⁾ A feleség Korbuly (Ramosch) Mária volt, Korbuly Sándor helybéli körorvos és Glázer Anna gyermeke.⁴²⁽⁹⁴⁾ Még pontosabban: örökbefogadott gyermeke. 1889-ben kelt az az örökbefogadási szerződés, amely Korbuly Sándor és Eibach Mihály közgyám között jött létre. E szerint előbbi leányává fogadta Ramosch Máriát, akit nevére is vett.⁴³⁽⁹⁵⁾ A feleség – amint azt már pusztán az adoptálás dátuma alapján is sejteni lehetett – férjénél több, mint egy évtizeddel fiatalabb volt: 1867-ben született, házasságkötésük idején 30 éves volt.⁴⁴⁽⁹⁶⁾

A kései házasságból legalább négy gyermek született: Vilmos, aki nevét később Jénayra magyarosította, vitézi címet nyert és Dunaföldváron élt, az ugyancsak Jénayra magyarosító Sándor, továbbá Mária, asszonynevén Székessy Imréné, aki férjével Petőházán lakott,⁴⁵⁽⁹⁷⁾ illetve a nagypja nevét viselő Alajos, aki azonban egy évet sem élt.⁴⁶⁽⁹⁸⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jehn-család két nemzedéke / A Vörös Kereszt patika megnyitása

A Vörös Kereszt patika megnyitása

Jehn Vilmos házassága idején már a pár évvel előbb megnyitott saját patikáját vezette Sopron társadalmának ismert és elismert tagjaként, szakmájának komoly becsben álló művelőjeként. Az 1943-ban hadnagyként a fronton szolgálatot teljesítő Jehn Antal ekképp emlékezett meg írásban édesapja gyógyszerterának megalapításáról: „Ma 50 éve, hogy megnyilt a „Jehn patika”, eredeti nevén „Vörös Kereszt” gyógyszerter. Édesapám lelke áll itt előttem a megemlékezés első ünnepi perceiben, és szelid,

szeretet teljes mosolyával biztat...”⁴⁷⁽⁹⁹⁾

Jéhn Vilmos tehát – mint fentebb már többször utaltunk rá – 1893-ban, egész pontosan december 16-án nyitotta meg Sopronban saját patikáját, a Vörös Keresztet⁴⁸⁽¹⁰⁰⁾ az egykori Élesszög 1. sz. alatt (ma: Rákóczi u. 51. sz.⁴⁹⁽¹⁰¹⁾). Az akkori törvényeknek megfelelően erre a belügyminisztériumtól nyert engedélyt a BM 55041/VII–11. 1893. sz. rendelet értelmében.⁵⁰⁽¹⁰²⁾ Jénay (Jéhn) Sándor így emlékezett az Élesszög 1. sz. alatti ²⁴¹Vörös Kereszt gyógyszertárra: „A ház homlokzata az Élesszögre nyílt. Mögötte egy kertecske volt. Ez a Hosszu sorral, – később Képezde utca – volt határos. [...] Hogy a patika a Hosszu sor oldaláról észrevehető legyen, – emlékezete szerint – ezen az oldalon volt a patika portálja, egy hosszú c[ir]ca. 2 m[éter]-es lándzsaszerű rudon volt – ha jól emlékszem – egy kerek, vörös kereszttel ellátott tábla kifüggesztve.”⁵¹⁽¹⁰³⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Szakmai sikerek a századvégen, a patika költözése

Szakmai sikerek a századvégen, a patika költözése

A Vörös Kereszt gyógyszertár rövidesen nagy forgalmat és biztos vevőkört tudhatott magáénak.⁵²⁽¹⁰⁴⁾ Jéhn Vilmost 1895. október 16-án tagjává választotta a Királyi Magyar Természettudományi Társulat,⁵³⁽¹⁰⁵⁾ és nagyon fontosnak bizonyult az is, hogy a gyógyszerész szakma többi helyi képviselője is elfogadta Jéhn Vilmos személyét és szaktudását.⁵⁴⁽¹⁰⁶⁾ Világosan mutatja ezt egy 1898. évi szerződés. Ez a belügyi tárca képviseletében Sopron szabad királyi város hivatalban lévő polgármestere, Gebhardt József, illetve „Lehmann Victor, Jehn Vilmos, Molnár Lajos, Suller Károly és Bótfy Kálmán soproni gyógyszerész urak” között kötött, ⁵⁵⁽¹⁰⁷⁾ és Budapesten hagyta jóvá a belügyminisztérium államtitkára a miniszter helyett 1899. február 14-én. E szerződés fő pontjai az alábbiakban foglalhatóak össze:

1. A Sopronban működő gyógyszerészek kötelezik magukat, hogy az országos betegápolási alap javára 1899. január 1-től szállítandó gyógyszereket 15% engedménnyel adják.
2. Az aláírók jogutódait is kötelezi a szerződés.
3. A gyógyszerek szállítását az egyes soproni gyógyszertárak félévente váltakozva teljesítik.

Mit jelentett a gyakorlatban ez a megállapodás? Elsősorban azt, hogy a soproni gyógyszertárak tulajdonosai – voltaképpen egymás üzleti riválisai – „felborították” a szabad piaci verseny szabályait és belátva, hogy mindannyian tisztességgel meg tudnak élni a keresletből (főleg akkor, ha – 15% kedvezmény ide vagy oda – olyan nagybani rendszeres szállításról van szó, mint pl. az országos betegápolási alap). Ami témánk, vagyis a Jéhn-féle patika szempontjából kiemelten fontos, az az, hogy Jéhn ²⁴²Vilmost a régebben működő soproni gyógyszertárak vezetői egyenrangú félként vonták be a szerződésbe. Ennél jobban aligha jelezheti valami a szakma elismerését. Ráadásul nem is egyedi esetről volt szó!

Hasonló, sőt jószerivel ugyanilyen tartalmú, 1901. január 1-től (visszamenőleges hatállyal is) érvényes szerződést kötöttek a soproni fogháznak kiszolgáltató gyógyszerekről Fischer Imre királyi ügyész az igazságügyi tárca képviseletében, illetve „Mühlhauer és Liphay, Bótfy Kálmán, Suller Károly, Molnár Lajos és Jéhn Vilmos soproni gyógyszerész urak”.⁵⁶⁽¹⁰⁸⁾ A különbség csupán annyi volt, hogy a szállítás nem félévente, hanem évente „terhelte” az egyes gyógyszertárakat. Jéhn Vilmos gyógyszertárának az 1905.,

1910. stb. év jutott. Meglehet, sőt erősen valószínű, hogy ez is jelentéssel bírt – ti. az, hogy Jéhn Vilmos csak az ötödik volt a sorban.

Az állandó vevőkör kialakulása, a gyógyszerész szakma valamennyi helyi képviselőjét érintő szerződésekben egyenrangú társként való részvétel, a közönség és a kollégák elismerése vélhetően mind szerepet játszott abban, hogy 1903-ban Jéhn Vilmos patikája áttette székhelyét az Élesszögből az Újteleki u. 54. szám alá.⁵⁷⁽¹⁰⁹⁾ Az ezt igazoló német nyelvű bérleti szerződést Geiszler József soproni közjegyző előtt 1903. december 13-án írta alá a bérbeadó özv. Wappl Antalné Schneller Lujza, valamint a bérlők: Jéhn Vilmos és felesége.⁵⁸⁽¹¹⁰⁾ Jéhn Antal feljegyzése szerint augusztus 1-től december 15-ig tartott a Jéhn-család és a gyógyszerész felszerelésének teljes átköltöztetése.⁵⁹⁽¹¹¹⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / A patika nevének megváltozása, szerződések, beruházások

A patika nevének megváltozása, szerződések, beruházások

A 20. század első évtizede számos változást hozott Jéhn Vilmos életében. Ezek közül az egyik legérdekesebb, hogy meg kellett változtatnia patikája nevét. Mivel a Vörös Kereszt név a közismert nemzetközi szervezet révén védetté vált, gyógyszerészére nem működhetett tovább ezen a néven.⁶⁰⁽¹¹²⁾ Mivel azonban patikája ekkor már hosszabb ideje széles körben ismert volt Sopronban, igyekezett olyan új nevet találni, ami nem nagyon tért el az előzótól: így esett választása az Arany Kereszt elnevezésre. Az egykor az Élesszög 1. sz. alatt működő Vörös Kereszt gyógyszerészertár tehát az Újteleki u. 54. sz. alatt immár Arany Kereszt néven fogadta a vevőket.

A patika biztos bevételét a betérő páciensek mellett további szerződések biztosították. Így pl. a Soproni Katolikus Testvéregylet Elnöksége és a „soproni nyilvános gyógyszerészek tulajdonosai” 1910-ben állapodtak meg arról, hogy a városi gyógyszerészek látják el egész évben az egylet gyógyszerészükségletét.⁶¹⁽¹¹³⁾ A szerződés 1910. július 1-től 1910. december 31-ig volt érvényes. Ezt az okmányt Jéhn Vilmos immár mint „ez idei járás igazgató” írta alá. Ez a cím a szakmai elismerés újabb bizonyítéka: Jéhn a Magyarországi Gyógyszerész Egylet 24. járásának volt az igazgatója.⁶²⁽¹¹⁴⁾ Nem kétséges, hogy ebbéli kötelezettségeinek megfelelően tett eleget, amit igazolni látszik az, hogy a fenti szerződést 1911. december 4-én három évvel, 1915. január 1-ig meghosszabbították,⁶³⁽¹¹⁵⁾ sőt bizonyosan még tovább is érvényben maradt, mert egy lapalji bejegyzés arról árulkodik, hogy 1916-tól a háború tartamára 10% kedvezményt adtak a gyógyszerészek.

Érdeemes megemlíteni azt is, hogy hasonló tartalmú szerződés kötötte a soproni patikusokat a helyi Evangélikus Testvéregylet is,⁶⁴⁽¹¹⁶⁾ amit Jéhn Vilmos ugyancsak járási igazgatóként szignált – felekezeti elfogultsággal aligha vádolhatta bárki Sopron gyógyszerészeit.

A biztos vevőkörből, a határozott kézzel vezetett üzletpolitikából, a megfelelő szaktudásból fakadó bevételek egy részét Jéhn Vilmos visszaforgatta patikája fejlesztésébe, amelynek fontosságát – helyesen – mindig szem előtt tartotta. Csupán egyetlen példa is elég ahhoz, hogy ezt a folyamatot érzékeltetni lehessen: 1910-ben levélben értesítette a Magyar Királyi Pénzügyőrség soproni kirendeltségét, hogy laboratóriumában egy bécsi cégtől vásárolt „25 liter ürtartalom gőz lepároló készülék lett felállítva, miről tudomást venni sziveskedjék.”⁶⁵⁽¹¹⁷⁾

Az ilyen és hasonló beruházások, fejlesztések biztos alapjává váltak annak, hogy a patika lépést tudjon

tartani a gyógyszeripar gyors fejlődésével, annak különféle vívmányaival. Pedig Jéhn Vilmosnak gátló tényezőkkel is szembe kellett néznie: Sándor fia visszaemlékezése szerint apósa, Korbuly Sándor högyészi körorvos elhunyt után több rendezetlen kezességére derült fény, amelyek aztán Jéhn Vilmost terhelték. Ugyancsak a család kiadásait növelte az is, hogy özvegyen maradt anyósa, valamint sógornője is Sopronba költöztek Hőgyészről. „Ennek természetes következménye az volt, hogy édesapánk háztartási költségei lényegesen megduzzadtak, a tervek és szép remények pedig füstbe mentek.” – írta Jénay (Jéhn) Sándor.[66\(118\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Jéhn Vilmos megözvegyülése, második házassága

Jéhn Vilmos megözvegyülése, második házassága

Jéhn Vilmos mind a magánéletben, mind pedig szakmájában sikeres előmenetelét váratlanul törte meg felesége halála. A termékeny házasság a feleség korai halálával ért véget: Jéhn Vilmosné Korbuly Mária 1911 áprilisában hunyt el egy meghülésből fakadó, tüdejét megtámadó szövődmény következtében.[67\(119\)](#) Az özvegy gyógyszerész gyermekeit az azokra ügyelő, a bajor határ melletti Kitzbüchelből érkező fiatal osztrák nevelőnővel, Hedwig Walzl-lel együtt rokonaihoz, Dunaföldvárra küldte édesanyjuk halála után. Amikor azonban a Jéhn-gyerekek hazatértek Sopronba a Földváron töltött nyár után, újabb tragikus hírek vártak rájuk: távollétük alatt a Hőgyészről Sopronba költöző nagynénjük és nagyanyjuk is elhalálozott, a munkája által erősen leterhelt Jéhn Vilmos pedig kénytelen volt házvezetőnőt fogadni.[68\(120\)](#)

[244](#)A három kiskorú gyermekével (ifj. Vilmos, Sándor és Mária) magára maradó gyógyszerész azonban rövidesen, egész kevéssel a gyászév letelte után újra megnősült. Meglehet, ebben az is szerepet játszott, hogy a félárván maradt gyerekek mellé az apa szeretett volna új asszonyt és anyát hozni. A születési anyakönyvi kivonatának hiteles másolatára felírt bejegyzés szerint Jéhn Vilmos 1912. augusztus 10-én vette feleségül Szép Ilonát a soproni Szent György plébániatemplomban.[69\(121\)](#) A bejegyzés azonban pontatlan: az asszony 1914-ben kelt illetőségi bizonyítványa – továbbá számos más dokumentum – szerint Jéhn Vilmos második feleségének neve nem a népmesék királylányát idéző Szép Ilona volt, hanem Szép Stefánia.[70\(122\)](#)

Az 1871-ben született, a házasságkötéskor tehát már negyvenedik évét betöltött Szép Stefánia – Jéhn Vilmoshoz hasonlóan – maga is túl volt már egy – előző férje halálával végződött – házasságon. A férj, Szabó Lajos műlakatos halotti levelének adatai mögött egy tragédia homályos körvonalai bontakoznak ki. E szerint az 1895. május 15-én, 37 évesen elhunyt szombathelyi születésű Szabó Lajos „B[uda]pesten az országos téboldában” halt meg, halálának oka pedig: „idegrendszer kimerülése.”[71\(123\)](#)

A 24 évesen özvegyi sorsra jutott Szabó Lajosné elhunyt férje után két gyermeket nevelt: ifjabb Szabó Lajost és Szabó Istvánt, akik mindketten katonai pályára léptek. Tehát amikor Jéhn Vilmos és Szép Stefánia összeházasodtak 1911-ben, mindkettőjük-nek több gyermeke is volt, igaz, az özvegyasszony – az új feleség – gyermekei ekkor már nagykorúak voltak. A gyermekek szerencsére elfogadták és megszerették egymást, mint azt Jénay (Jéhn) Sándor visszaemlékezése is mutatja: „Édesapám második házasságkötését követő időszokról – 1912–1914 – édesapámmal kapcsolatos emlékeim nincsenek. Ebben az időszakban ugyanis mi fiutestvérek főleg Pista és Lajos bátyáink körül sündörögtünk. Leírni sem tudnám, milyen büszkék voltunk egy hadnagy, és egy zászlós katona bátyra!”[72\(124\)](#)

A három új taggal (feleség, két fiú) bővült Jéhn-család egy évvel később azután újabb jövevényel gyarapodott, akinek érkezése azonban vélhetően igencsak meglepetésszámba ment: 1913-ban az idős szülők házassága (Jéhn Vilmos 46, Szép Stefánia 41 éves volt 1912-ben, házasságkötésük idején) gyümölcsöt hozott: megszületett Jéhn Antal, aki aztán apja pályájára lépve tovább vitte az Arany Kereszt patikát.[73\(125\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / A patika az I. világháború évei alatt

A patika az I. világháború évei alatt

Az I. világháború kitörése idején tehát ismét teljes volt a Jéhn-család. A családfő így a világegés idején is minden erejét patikája irányítására fordíthatta. Számos érdekes dokumentum árulkodik az ezekben az években átélt nehézségekről. Így pl. a „császári királyi déli vaspálya-társaság” betegsegélyező intézménye vezetőségének egy Jéhn Vilmoshoz mint a soproni gyógyszerészeti járás igazgatójához írt levele 1916-ból, amely semmi különösebb kommentárt nem kíván: „Vonatkózzással a folyó]. évi június hó 14-én kelt s az összes ottani gyógyszerész úrak által aláírt beadványukra, [245](#)értesítjük, hogy az árkedvezménynek 10%-ra való leszállítását tudomásul vesszük. Egyúttal értesítjük, hogy ebből kifolyólag nekünk sem fog modunkban állni a jövőben az ottani gyógyszerész urak részére menetkedvezményt kieszközölni.”[74\(126\)](#)

Hasonló nehézségekről tanúskodik Sopron szabad királyi város tanácsának 15585/1916. sz. rendelete is, amelyben Jéhn Vilmos kérelmét utasították vissza: Jéhn azt kezdeményezte, hogy a közkórház részére szállított gyógyszerek árából a 20% kedvezményt 10%-ra csökkenthessék a gyógyszertárak.[75\(127\)](#)

A kedvezmény eltörlésére vagy csökkentésére, illetve annak javaslatára bizonyosan nem a nyereszkesedés, hanem a szükség vitte rá a Jéhn Vilmos vezette soproni patikusokat. Alig egy évvel később, 1917-ben a Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség levélben köszönte meg Jéhnnek a „helybeli gyógyszerész testület” által adományozott 500 koronát.[76\(128\)](#)

A tisztességes üzleti magatartás bizonyítéka az a Jéhn Vilmos által a kollégáihoz írt körlevél is, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy „a német országi gyárak a forgalomban lévő különlegességek árait mérsékeltek, miért is az eladási árakat nekünk szinte le kell szállítanunk.”[77\(129\)](#) Pedig ezek már nehéz idők voltak a háborús hátszögben is, az alapvető ellátás is akadozott egyes cikkek tekintetében. Jéhn Vilmosnak pl. valamennyi soproni gyógyszerésztársa nevében külön kellett kérelmeznie Sopron szabad királyi város tanácsánál a patikák részére cukorkvóta megállapítását. A tanács a gyógyszertárak cukorigényét az alábbiak szerint állapította meg: Angyal gyógyszertár: 10, Arany Kereszt: 25, Irgalmasság: 15, Magyar Király: 25, Megváltó: 25, Oroszlán: 25, Szt. Erzsébet: 12 kg cukor havonta.[78\(130\)](#)

Úgyszintén a pénzügyi nehézségek felszámolását célzó stabilizáció egyik jeleként értékelhetjük, hogy 1917. január 22-én Jéhn Vilmos felesége, Szép Stefánia, valamint rokonai (véltetően testvérei), Szép Ernő soproni takarékpénztári tisztviselő és a felvidéki Eperjesen élő Szép János „vakok intézetének tisztviselője” eladták a nevükön lévő Sopron, Várkerület 58. sz. házat 32 000 korona ellenében Fischer Henrik ugyancsak soproni lakosnak.[79\(131\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke / Röviden a két háború közötti évtizedekről

Röviden a két háború közötti évtizedekről

Az Arany Kereszt patika az I. világháború, azt ezt követő őszi forradalom, a tanácsköztársaság és a trianoni trauma után is folytatta működését. Az 1930-as évek második felében Jéhn Vilmos mellett már fia, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1935-ben gyógyszerészi oklevelet szerzett Antal is a családi gyógyszerertárban dolgozott.⁸⁰⁽¹³²⁾ Az idősebb Jéhn előbb 1933. november 4-én, majd 1935. január 9-én ²⁴⁶is végrendelkezett ingó és ingatlan vagyonáról,⁸¹⁽¹³³⁾ majd 1937-ben levélben fordult a belügyminisztériumhoz: „...azon alázatos kérelemmel fordulok nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék megengedni, hogy magas korom (Szül[ettem] 1856 – Tinnye – Pest m[egye].) valamint az 11. alatt mellékelt orvosi bizonyítvány tanúsága szerint csökkent munkaképességem következtében a BM 55041/VII–11. 1893. sz. rendeletével elnyert személyes üzleti gyógyszerertári jogosítványt a velem közösen folyamodó és képesítését valamint megbízhatóságát az 1883. évi 22370 számú szabályrendeletnek megfelelő módon igazoló Jéhn Antalra átruházhassam.”⁸²⁽¹³⁴⁾

A belügyi tárca 239585/1937. XIV. sz. ügyiratában a kérésnek helyt adott: „Jehn Vilmos és Jehn Antal gyógyszerézmestereknek közös kérelme folytán az 1876. évi XIV. törvénycikk 131.-ik §-a alapján megengedem, hogy az „Arany kereszt”-hez címzett soproni gyógyszerertár személyes üzleti jogosítványa Jehn Vilmosról Jehn Antal okleveles gyógyszerézmesterre átruháztassék...” Sopronyi-Thurner Mihály soproni polgármester február 1-jén jegyezte fel, hogy kérelmük kedvező elbírálásáról értesítette apát és fiát.⁸³⁽¹³⁵⁾

Jéhn Vilmos a II. világháború magyarországi pusztítását, majd szeretett gyógyszerertára 1950. évi államosítását már nem érte meg: 1940. március 19-én elhunyt.⁸⁴⁽¹³⁶⁾ Fia, Antal abba az – immár ugyancsak állami kezelésben lévő – soproni gyógyszerertárba, az Oroszlánba került vezetőnek, ahol Dunaföldváról Sopronba érkező édesapja az 1870-es években gyakornokként dolgozott. Majd száz évvel ezt követően innen ment nyugdíjba 1973-ban.⁸⁵⁽¹³⁷⁾ A kör bezárult ...

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez

²⁴⁷Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez

Temetésre szól az ének,
Temetőbe kit kísérnek?
Akárki! Már nem földi rab
Nálam százszorta boldogabb.

(Petőfi Sándor: Temetésre szól az ének)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / A temetők

A temetők

Mielőtt a két temetkezési vállalkozó, egy katolikus és egy evangélikus 20. század eleji életének és munkájának történetével és az egyházhoz való viszonyukkal foglalkoznánk, röviden bemutatjuk a két temetőt.

Az új Szt. Mihály temetőt 1895. június 1-jén nyitották meg. Ezt megelőzően a Szt. Mihály templom körüli régi temetőt használták,¹⁽¹³⁸⁾ a ravatalozás pedig a Szt. Jakab kápolnában történt.²⁽¹³⁹⁾ Az új temető halottas csarnokát 1912-ben építették Schármár Károly tervei alapján.³⁽¹⁴⁰⁾

A líceum mögötti evangélikus ótemető bezárása után 1886. november 1-jén nyitották meg a Balfi úton az újat.⁴⁽¹⁴¹⁾ 1906-ban épült meg a temetői kápolna Boór Ferdinánd terve alapján és kivitelezésében.⁵⁽¹⁴²⁾ Tornyába 1938. nov. 20-án két harang került, amelyek naponta reggel, délben, este és minden temetés alkalmával kondultak meg.⁶⁽¹⁴³⁾ Az oltárképet „Krisztus Feltámadása” címmel Hauser Károly főreáliskolai tanár készítette. A kápolna elkészülte után a ravatalozás és temetési szertartás itt, az oltár előtt történt, s csak nagy ritkán a halottas háznál, mint korábban.⁷⁽¹⁴⁴⁾ A háznál történt ravatalozáskor a templom legkisebb harangjára indult el a lelkész, a kántor, 8 férfi énekes és a keresztyvő a házhoz. A lelkész narancsot, a többiek pedig citromot kaptak kezükbe.⁸⁽¹⁴⁵⁾ A halottas háztól indult el a menet a temetőbe, követve a halottaskocsit. A Torna utcán, a Papréten át a temetőig haladó gyászmenet közlekedése az utak rossz állapota miatt sok esetben szinte lehetetlen volt. 1902-ben kérték Sopron város tanácsát az utak rendbetételére.⁹⁽¹⁴⁶⁾ A katolikus és evangélikus temető tulajdonosa a két egyházközség (Konvent).

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / A katolikus temetkezési vállalkozó

248A katolikus temetkezési vállalkozó

A ravatalozás jogát a katolikus konvent az általa megbízott temetkezési vállalkozónak adta ki, a tulajdonában lévő felszerelésekkel (halottaskocsi, halottas csarnok), és az énekkarral együtt. A felszerelések javítása, pótlása a tulajdonos hatáskörébe tartozott. Az 1870-es években Storno Ferenc tervei alapján reneszánsz stílusban egy pompás halottaskocsit készítettek. 1879-ben a halottvivők részére egyenruha készült, hétágú francia kalappal. Ebben az időben gyermek halottaskocsi és virághintó is a felek rendelkezésére állt.¹⁰⁽¹⁴⁷⁾

1. kép. Bratranek Sándor számlájának fejléce

1. Bratranek Sándor temetkezési vállalkozót a katolikus Konvent egy év próbaidő után, 1906-ban véglegesítette s fogadta el, mint „közéget”.¹¹⁽¹⁴⁸⁾ Egyben kötelezte olyan irat kiállítására, amelyben aláírja, hogy ha az üzletét eladná, vagy másra ruházná át, ennek tényét be kell jelenteni a Konventnek, és szolgálatát hivatalosan is fel kell mondania.¹²⁽¹⁴⁹⁾ Ezért használhatja számláján „a Soproni Katolikus Konvent első temetkezési vállalata” címet (1. kép). Megkapta azt a jogot is, mely szerint a kápolnában

végzett ravatalozást és díszítést kizárólagosan csak ő végezheti. A temetőbizottság nem engedte meg, hogy ott más vallású személy ilyen munkát végezzen.¹³⁽¹⁵⁰⁾ A kórházi koporsók készítését 1912-től Sopron város tanácsának engedélye alapján szintén ő végezte.¹⁴⁽¹⁵¹⁾ Bratranek Sándor Sopronban született 1849. május 25-én. Apja, Bratranek Péter katonazenészként került ide a cseh-morva vidékről, itt kitanulta a szobafestő szakmát. Később Mödlingben (Ausztria) feleségével együtt vendéglőt nyitott (2. kép).

1887-ben tért vissza Sopronba, és kiváltotta a szobafestő és mázoló ipart, amelyet 1908-ig gyakorolt.¹⁵⁽¹⁵²⁾ Két esetben – 1891-ben és 1897-ben – kért vegyeskereskedés nyitására engedélyt, de az üzletek valószínűleg nem váltották be a reményeit, ezért rövid időn belül visszamondta azokat.¹⁶⁽¹⁵³⁾ Fenti ipara mellett 1905. szeptember 3-tól temetkezési tárgyak árusítására, ill. temetkezési vállalat működtetésére kért iparendélyt a Balfi utca 1-3. szám alá¹⁷⁽¹⁵⁴⁾ (3. kép). Második temetkezési üzlete a Várkerület 33. ²⁴⁹(ma 34.) alatt 1905-től 1908-ig üzemelt.¹⁸⁽¹⁵⁵⁾ A 20. század elején a Felső-Lövereiben saját kertjében vendéglőt is üzemeltetett. Feleségének az 1890-es években zálogüzletre, arany és ezüst ékszerekkel való kereskedésre volt engedélye. Bratranek 1907 nyarán a Nagytómalomnál nyári vendéglőt üzemeltetett.¹⁹⁽¹⁵⁶⁾ Tagja volt a Concordia Férfidal-egyletnek és zenekarának, a német Mária Kongregációnak és a Polgári Temetkezési Egyletnek. Saját tulajdonú házukban, az Esterházy u. (ma Wesselényi u.) 23. szám alatt laktak. Ezen kívül résztulajdona volt a Szt. György u. 6. számú házban.²⁰⁽¹⁵⁷⁾

2. kép. Bratranek Sándor és felesége

2. Fia, Bratranek András Sopronban született 1876-ban (4. kép). Kitanulta a hentes és mészáros szakmát,

majd Ausztriában folytatta mesterségét. Sopronban letöltött katonaevei után 1905-ben ismét Bécsbe ment, ahol villamoskocsi-vezetőként dolgozott. 1918-ban tért haza, hogy átvegye apjától a temetkezési vállalatot és egészen haláláig vezette azt.²¹⁽¹⁵⁸⁾ Az apa 1929-ben, ő pedig 1937-ben halt meg (5. kép). András tagja volt a városi ²⁵⁰törvényhatóságnak, a Concordiának, a Férfi-dalkörnek, a Tűzoltó Egyesületnek és a Katolikus Konventnek. 1929-ben a legtöbb adót fizetők között a 208-ik volt.²²⁽¹⁵⁹⁾

BRATRANEK SÁNDOR
temetkezési vállalat
SOPRON, Balfi utca 1. szám alatt.

Elvállal mindenemint temetkezéseket a leggyorsabbtól a legdíszesebb kivitelig a megadott árak mellett.
Kisgyökör, fűző- és fantáziaközpontokban, ugy-
szintén minden a temetkezéshez szükséges tárgyakban.

Leichenbestattungs-Unternehmung
SOPRON, Schlippergasse Nr. 1.

Übernahme aller Gattungen Leichenbestattungen von der einfachsten bis zur elegantesten Ausführung nach festgesetzten Taxen.
Großes Lager von Metall-, Eichen- und Holzklimations-
särgen, sowie allen zu Begräbnissen gehörigen Artikeln.

Átszállítások pontosan és olcsón teljesítettek
Überführungen werden prompt und billigst effectuirt.

3. kép. Bratranek Sándor hirdetése 1914.

1937-től felesége, született Tóth Mária vezette tovább a vállalatot 1939-ben bekövetkezett haláláig, majd az államosításig nevelt lányuk, Horváth Ernőné született Kappel Magdolna. Gyermeük nem lévén, a nevelt leányuk mellett – aki az anya rokona volt –, az apa rokonságából csecsemőkorában egy leányt, Bratranek Teréziát, fogadtak örökbe.

A katolikus Konvent több alkalommal – 1880-ban, 1907-ben, 1912-ben, 1931-ben és 1943-ban – intézkedett a temetőszabályzatról, valamint a tulajdonában lévő temetési szerek díjairól. 1907-es szabályzatban első osztályú temetésnél a következő díjakat szabja meg:²³⁽¹⁶⁰⁾

keresztvivőnek	3,60 K
aranyozott fémkeresztért	2,10 K
négylóvas halottas díszkocsiért	84,- K
8 díszruhás halottvivőnek	48,- K
4 egyszerűen öltözött halottvivőnek	24,- K
6 lámpavivőnek (ruha használatért)	36,- K
viaszgyertyák	44,80 K

keresztfátyolért	3,-	K
koporsótakaró	4,-	K stb.

251 A temetőbizottság elnöke 1912-ben javaslatot tett az új halottas csarnok használatáért járó díjakra s egyben a csarnokör kinevezésére is. A felravatalozással Bratranek Sándor temetkezési vállalkozó megbízását indítványozta, aki az alábbi tervezetet nyújtotta be, amit a bizottság elfogadott. [24\(161\)](#)

I. osztály:

Díszravatal, körülvéve 12 égő ezüst gyertyatartóval, a hulla lábainál az imazsámolyon egy ezüst feszület, két égő ezüst gyertyatartóval és az ezüst szenteltvíztartó, a koporsó fej- és lábrészén pedig 2-2 angyal és az egész virágokkal díszítve, 200,- K. Ebből a vállalkozónak jár 122 K, a Konventnek 72 K, 6 koronát pedig a sekrestyés kap.

V. osztály:

Fekete posztóval befedett állvány, körülvéve 4 égő ezüst gyertyatartóval, a hulla lábainál két égő ezüst gyertyatartó közt a feszület és szenteltvíztartó, 25,- K. Ebből a vállalkozónak jár 20,- K, a Konventnek 5,- K.

4. kép. Bratranek András arcképe

A változó árak miatt a Konventnek időközönként új szabályzatot kellett készíteni. Az 1931-ben kiadott szabályzat szerint a II. o. temetés díjszabályzata:

harangozás és papi kíséret	30,-	P
a karnagynak	5,-	P
a 8 énekesnek	24,-	P
a temetést rendezőnek	24,-	P

a templom pénztárának	2,40 P
a halottaskocsiért	22,- P
252a hullaszállítóknak	16,- P
a 6 lámpavivőnek	18,- P
a virágkocsiért	22,- P
az egyenruhák használatáért	12,80 P stb. 25(162)

Bratranek András 1932-ben készítette el árszabását, amelyet köteles volt az üzletében kifüggeszteni. Az ekkori díjak így alakultak:

Pl. II-III. osztrályú temetés esetén

koporsó fából, bélelt, fekete színű	60,- P
arany vagy ezüst dísszel	
szemfedél	20,- P
vánkos	5,- P
betét	6,- P
3 %-os forgalmi adó	2,73 P

5. kép. Bratranek András temetése 1937. április 23.

A fenti árak csak készpénzfizetés esetén voltak érvényesek. Ha a felek drágább, finomabb rendezést, cikket (pl. érckoporsó) kívántak rendelni, akkor ezek díjai és árai szabad megegyezés tárgyát képezték.[26\(163\)](#)

[253](#)Sopron város I. fokú iparhatósága 1933-ban állapította meg a 110.699/1932. K.M. rendelet alapján a temetkezési díjakat, amelyeket a soproni temetkezési vállalatok a felektől készpénzben kérhettek. A vállalkozók üzleti tevékenysége a halottnak a temetőbe, ill. a temetői halottas kamrába való szállításával ért véget. Az ott végzendő egyéb teendőket a temetőtulajdonos egyházközség külön megbízottjai végezték. A kétnyelvű árszabást a temetkezési vállalkozónak üzletében ki kellett függeszteni.[27\(164\)](#) (6. kép)

6. kép. Az üzlet a Balfi u. 1-3 sz. alatt

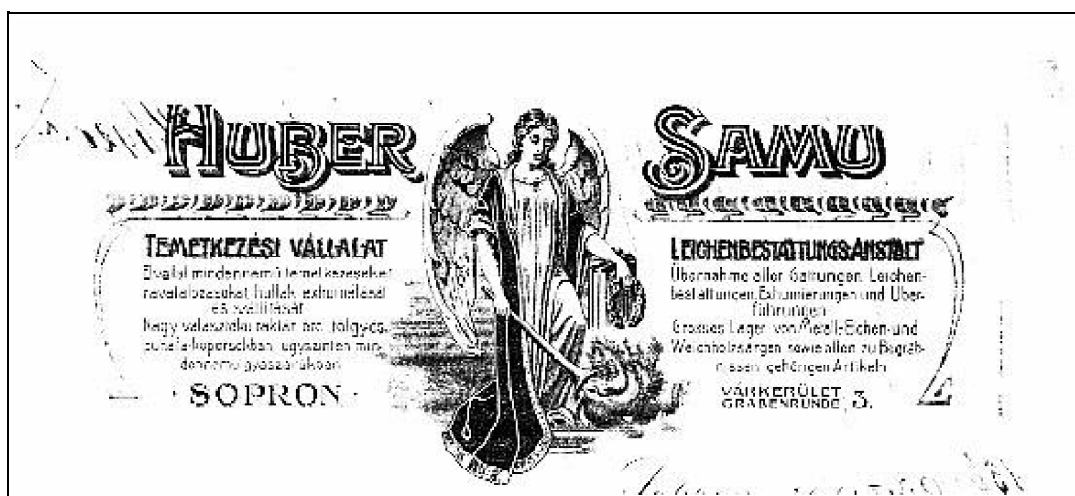
Takács Ferenc temetkezési vállalkozó, a „Kegyelet” nevű vállalkozás tulajdonosa Házi Jenő konventelnökhöz címzett levelében azt panaszolta, hogy a katolikus temetőben az általa rendezett ravatalozást Bratranek András megakadályozta, hivatkozva arra, hogy ott egyedül ő jogosult ezt elvégezni. Takács viszont azt állította, hogy ő a Konvent szóbeli engedélyével élt, sőt ennek reményében költségekbe is verte magát, Sopronban addig még nem használt ravatalozási baldachint és a hozzá tartozó teljes felszerelést vásárolt. Mivel a Konvent ígéretét nem tartotta be, ezért fordult panaszával az elnökhöz. Ezt követően a bírósághoz nyújtott be keresetet, vádolva Bratranek Andrást különféle jogtalan pénzek elvételével. A Kúria 1930. szeptember 17-i keltezésű részítéletében elmarasztalta a Kegyelet Temetkezési Vállalatot, mivel a vádak nem találtak megalapozottnak.[28\(165\)](#) A győri királyi tábla 1931. december 31-én a [254](#)Kúria ítéletét jóváhagyta, ezért Takács Ferenc cége továbbra is csak a temető csarnokáig vihetette a halottakat.[29\(166\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni

Az evangélikus temetkezési vállalkozó

1. Huber Samu

Az evangélikus egyházközség a tulajdonában lévő halottaskocsi és egyéb temetkezési szerek rendbetételével 1887-ben Huber Samu temetőgondnokot bízta meg. Ő akkor már kocsigyártó iparral rendelkezett.³⁰⁽¹⁶⁷⁾ Temetkezési vállalkozása 1890. május 15-től 1918. szeptember végéig a Színház u. 16., majd pedig a Várkerület 3. sz. alatt működött.³¹⁽¹⁶⁸⁾ (7. kép) Szülei Locsmándról származtak, ő azonban 1843-ban már Sopronban született. Zotter Júliával kötött házasságából 5 gyermekük született, Rezső fiuk kórházi főorvos lett.³²⁽¹⁶⁹⁾ Huber viszonya az egyházzal nem volt felhőtlen, az egyház részéről 1895-ben megrovásban részesült, mert a régi temető felszámolásakor az exhumálásoknál az érckoporsókat zsisibárosoknak adta el.³³⁽¹⁷⁰⁾

7. kép. Huber Samu számlájának fejléce

Az evangélikus Konvent 1865-ben, 1876-ban, 1888-ban, 1908-ban készített új temetési díjszabályzatot. A hatáskörébe tartozó lelkész, énekesek, kántor és a tulajdonában lévő szerek használatának díját az 1908-ban kiadott temetői díjszabályzatban az alábbiakban határozták meg:³⁴⁽¹⁷¹⁾

lelkésznek, kísérettel	24,-	K
kántornak	8,-	K
12 énekesnek	48,-	K
temetésre való meghívásért	4,-	K
25510 egyenruhás halottvivőnek	50,-	K
három koldusbírónak és orgonatiprónak	8,-	K
kocsi a lelkészek és kántor számára	4,-	K
halottas kocsiért 4 lóval	60,-	K

lódíszért	8,-	K
temetőkápolnáért	15,-	K stb.

Huber Samu cégét vette át a szintén evangélikus Marton Károly 1918-ban, és az övé volt egészen 1949 év végéig, az államosításig.³⁵⁽¹⁷²⁾

2. Marton Károly 1883-ban született soproni szülőktől. Taschner Katalinnal kötött házasságából két leánya és egy fia született.³⁶⁽¹⁷³⁾ Marton beadvánnyal fordult az egyháztanácshoz, amelyben kérte, hogy engedje meg neki is azt, amint a katolikus Konvent Bratranek Andrásnak: hogy az evangélikus temetésen a temető kapuján belül kizárólag az ő cége kapjon megbízást. Ezért a mindenkori temetési számlákból 2%-ot ajánlott az egyházközségnek. Az engedélyt megadták a kért feltételekkel.³⁷⁽¹⁷⁴⁾ (8. kép)

8. kép. Ravatalozás az evangélikus kápolnában

²⁵⁶Takács Ferenc, a „Kegyelet” temetkezési vállalat tulajdonosa nemcsak a katolikus, de az evangélikus egyházközséghez is írt kérelmet. Cége 1929-től 1933-ig működött a Várkerület 64. (ma 59.) szám alatt. A társaság tagja Takács Ferenc és neje Halvax Anna, valamint Halvax Imre voltak. Utóbbi még 1929-ben kivált és helyébe Püller Frigyes kereskedő lépett.

Takács levelét, amelyben azt kérte, hogy mindazon jogokkal ruházzák fel és kedvezményekben részesítsék, mint amelyet Marton K. cége élvez, az egyházközség határozata elutasította, és kinyilvánította, hogy „a temető falán belül csak Marton Károly végezheti a temetésekkel kapcsolatos rendezéseket, mivel vele elszámolási viszonyban vannak”.³⁸⁽¹⁷⁵⁾

A fenti kérelmet a jogügyi bizottság is megtárgyalta 1929. május 16-án, és egyhangú döntés született arról, hogy „a jelenlegi helyzet, vagyis az egyik régebbi temetkezési vállalkozónak megadott kiváltság mindaddig fenntartandó, míg a katolikus egyházközség vissza nem vonja az általa egyik temetkezési vállalkozónak adott kiváltságot”.³⁹⁽¹⁷⁶⁾ Dr. Leicht József a temetőbizottság ülésén ismertette a Kegyelet Temetkezési Vállalatnak a katolikus Konvent ellen folytatott pere táblai és kúriai ítéletét. A bizottság egyhangú döntése

az volt, hogy „nem lát okot a Marton Károllyal kötött szerződés megváltoztatására, mert a szerződés teljesen jogos és így minden temetkezésnél pontosan betartandó”⁴⁰⁽¹⁷⁷⁾ (9. kép).

Az 1932-ben történt egyezkedés után került sor egy új szerződéskötésre, miszerint Marton bérbe vette az egyháztól a temetési kocsikat és azok szerelvényeit 5 évre, évi 700 P bérért, garanciát vállalva arra, hogy azokat mindenkor rendben tartja. Kötelezték arra is, hogy az egyházközség fizetett szolgálait köteles munkakörükben tovább alkalmazni. Vonatkozott ez a koldusbírákra (halottvivők), sírásóra, keresztvivőre, énekesekre, a temetést bemondókra, és előírták azt is, hogy az alkalmazandó személyzet csakis az evangélikusok köréből volt választható.

A leltár szerint átvette többek közt:

- 1 db halottaskocsi I–III. osztályú temetéshez
- 1 db díszülés I. osztályú kocsihoz
- 1 db bőrtakaró a díszüléshez
- 8 db fekete drapéria 6 bojttal, kocsihoz
- 4 db kék drapéria 4 bojttal, kocsihoz
- 4 db lódísz
- 1 db gyásypad (Szt. Mihály lova)
- 4 db teljes lószerszám ezüst verettel, I–II. osztályú temetéshez
- 2 db teljes lószerszám, III. osztályú temetéshez
- 12 db sapka tolldísszel a halottvivők részére
- 1 db hosszú kabát a kocsis részére
- 10 db új atilla, fekete posztóból, nadrággal.⁴¹⁽¹⁷⁸⁾

²⁵⁷Marton 1933-ban újra kérte az egyházközséget, hogy a vele kötött szerződésben biztosított jogokat (a temetőben a temetések elvégzése kizárólag az ő joga legyen és csakis az ő hatáskörébe tartozzon) érvényesítse. A temetőbizottság úgy döntött, hogy a szerződés minden tekintetben betartandó, így övé a temetések lebonyolításának kizárólagos joga, a halott csak az ő igazolványával szállítható a temetőbe. Erre a lépésre azért volt szükség, mert a „Kegyelet” temetkezési vállalat a sírásó engedélyének birtokában többször ravatalozott a halottas kamrában, az egyház jóváhagyása nélkül.⁴²⁽¹⁷⁹⁾

9. kép. Huber Samu, majd Marton Károly üzlete a Várkerület 3. sz. alatt

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / Az egyházközség és a temetkezési vállalkozó közötti viszonyokról

Az egyházközség és a temetkezési vállalkozó közötti viszonyokról

Az egyházközség 1932-ban megtiltotta, hogy a koldusbírák egyúttal halottvivők is legyenek, ők csak a hullaszállítást és a sírba helyezést végezhetik. A halottvivők 4-6-8-10, az énekesek 4-8-12 számszerinti megválasztása a felek tetszése szerint történhetett. A gyülekezet határákörében maradt a lelkész, a karnagy, az egyház, a sírásó, a temetői illeték, a harangozás és sírhely díjának beszédese.⁴³⁽¹⁸⁰⁾ Az evangélikus egyház tulajdonában lévő halottaskocsik, felszerelések javításáról, újak beszerzéséről, a ²⁵⁸halottvivők ruházatáról az egyháznak kellett gondoskodnia. Ezt igazolják az alábbi jegyzőkönyvi adatok:

- 1881-ben Huber Samuval kötöttek szerződést a régi kocsi átalakítására, új részek beépítésére, bográn, kovács, nyerges, képfaragó munkák elvégzésére, és különféle ezüst díszítésekre, összesen 681.-Ft-ért. Schmidt Gusztáv szíjártóval pedig 2 pár ló részére angol hámot készíttetnek.⁴⁴⁽¹⁸¹⁾
- 1905-ben a halottvivők, kocsis, keresztvivő részére új atillák, nadrágok és a hozzátartozó kalapok beszerzéséről döntöttek.⁴⁵⁽¹⁸²⁾
- 1906-ban a Meyer Frigyes szabónál megrendelt 13 uniformisért 1196 Koronát fizettek ki.⁴⁶⁽¹⁸³⁾
- 1910-ben az ezüstveretekkel ellátott lószerszámok kémelése céljából a III. osztályú temetésekhez új

lószerzám beszerzésére került sor, 160 Koronáért.[47\(184\)](#)

– Öt év után a koldusbírók által viselt kabátok kifakultak, elhasználódtak. A temetőbizottság javaslatára az újakat Meyer Frigyes szabóval készítették el.[48\(185\)](#)

– A koporsó-süllyesztő készülék (10. kép) eladásához 1923-ban nem járultak hozzá.[49\(186\)](#)

– 1925-ben a kisebbik, de nagyon rozoga temetkezési kocsi felújítását végeztetik el.[50\(187\)](#)

– Négy évvel később a halottvivők számára 7 atilla és 13 nadrág varratására adott engedélyt a temető bizottság, azzal a kikötéssel, hogy az anyagot a Krausz cégnél kell beszerezni jutányos áron, és evangélikus szabómestertől kell árajánlatot kérni a varrásra.[51\(188\)](#)

– 1934-ben két nagy és egy kicsi Szent Mihály lova javíttatását végeztetik el, azzal, hogy a nagyot festeni kell, a kicsinél a rongyos drapériát új kék színűvel kell kicserélni. Egyúttal három koldusbíró és keresztvivő részére új kabátok és kalapok beszerzésére került sor, mert a kabátok elrongyolódtak, a keménykalapok pedig piszkosak voltak. [52\(189\)](#)

– A temetői szemle alkalmával 1943-ban a bizottság elnöke azt tapasztalta, hogy a halottas kamrában az elhunytat nyitott koporsóban ravatalozták fel. Ezért felhívták Marton Károly figyelmét a közegészségügyi szabályok betartására, mely szerint a „temetőben nyitottan ravatalozni nem szabad”.[53\(190\)](#)

– Az esperes lelkész az egyháztanács 1948. évi ülésén szóvá tette a halotyszállítás kegyeletsértő módját, azt ugyanis, hogy a halottakat kétkerekű kordén szállítják a temetőbe.[54\(191\)](#)

Mind a katolikus, mind az evangélikus temetkezési fuvarokat Mattesz János (született Sopronban, 1873-ban, apja Mattesz János állatorvos) bérkocsi-tulajdonos és fuvarozó látta el 2 ill. 4 lóval. Ő 1911-ben a legtöbb adót fizetők közt a 201. helyet foglalta [259](#)el. 1920-ban felmondta bérkocsi iparát, ezért a papságot ez időtől fogva nem tudta a temetésre szállítani.[55\(192\)](#) Ekkor Marton Károly temetkezési vállalkozóval kötöttek erre szerződést, mely szerint hullaszállítás I. osztályú temetésnél, 2 pár lóval 200,- K; lelkészek kocsijáért I. osztályú temetésnél 110 K fizetés járt.[56\(193\)](#) 1925-ben Mattesz újra kérte, hogy a temetési fuvarokat engedjék át neki, de az egyházközség a kérelmét elutasította azzal, hogy már Marton Károllyal állnak szerződésben.[57\(194\)](#)

10. kép. Koporsó-leeresztő készülék 1890 körül

Az evangélikus temetéseken 1920-ban vezették be a gyülekezeti éneklést.⁵⁸⁽¹⁹⁵⁾ Ezért Ziermann Lajos elkészítette egy énekeskönyv elkészítésére kérték fel. 1920 nyarán jelent meg „Ne sírj! Ev. keresztyén temetéseknél használatos énekek” (Weine nicht! Lieder zum Gebrauche bei Beerdigung ev. Christen) címmel, ez 23 német és 17 magyar nyelvű temetési éneket tartalmaz. A füzet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a soproniak nem szívesen működtek közre, többnyire az énekeskönyvet sem vitték magukkal. A dupla quartettből álló énekkar pedig rendszertelenül jelent meg a szertartásokon, amiért közreműködésüket egy idő után nem kérték.⁵⁹⁽¹⁹⁶⁾ Ezt követően 260 gyermek énekkarral akarták a temetési éneklést megoldani, de ez sem működött.⁶⁰⁽¹⁹⁷⁾ Ekkor három egyházi, akik az énekkar tagjai voltak és annak beszüntetése miatt számottevő jövedelemtől estek el, kérte az énekkar újbóli megalakítását.⁶¹⁽¹⁹⁸⁾ Ez megtörtént, a karnagy által újonnan szervezett temetési énekkar 1921 augusztusának utolsó napjaitól ismét működött. Az énekesek díját I-II. osztályú temetésnél 40, III. osztályúnál 30 koronában állapították meg.⁶²⁽¹⁹⁹⁾ Az énekesek nem voltak megelégedve e díjazással, ezért beszüntették működésüket. Ha valaki mégis énekeseket kért, akkor Marton K. temetkezési vállalkozó fizette azokat, annak ellenére, hogy felettük csak a karnagy rendelkezhetett.⁶³⁽²⁰⁰⁾

11. kép. Katolikus ravatalozás után halottszállítás az evangélikus temetőbe

A temetőbizottság elnöke meghatározta a temetési szertartáson résztvevők sorrendjét „ősregi szokás” szerint: keresztvivő, énekesek, karnagy, lelkész és egyházi, halottvivők vállukon a koporsóval, és a gyászolók. [64\(201\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / Más felekezetűekre vonatkozó szabályozások

261 Más felekezetűekre vonatkozó szabályozások

Más vallásúak temetkezettek az evangélikus és katolikus temetőben, de temetési szertartást nem végeztek ott. Bruckner Gottliebné 3 éves gyermekét 1920-ban az evangélikus egyházközség temetőjében, annak engedélye nélkül, baptista szertartás szerint temették el. Ezt törvényellenesnek tekintették. [65\(202\)](#) Az 1932-ben elhunyt Schmidt János baptista szertartását a temetőn kívül kellett elvégezni. [66\(203\)](#)

A két nagy egyház élete egymástól évszázadok óta elszigetelt volt. Katolikus lelkész evangélikus temetőben nem végezhetett szertartást és az evangélikus lelkész a katolikus temetőben úgyszintén nem temethetett. Vegyes házasságok esetén, ha az evangélikus vallású a katolikus temetőben lévő családi sírboltba került, akkor a gyászszertartás az evangélikus temető kápolnájában történt és csak utána vitték fel az elhunytat a katolikus temetőbe és helyezték el a sírba (11. kép).

Ellenkező esetben a katolikus vallású szertartására a katolikus temető csarnokában került sor és vitték le az evangélikus temetőben lévő sírboltba. 1963. május 13-án temetett első alkalommal evangélikus lelkész katolikus temetőben, s ugyanezen év június 14-én katolikus pap evangélikus temetőben. [67\(204\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / Egyéb temetkezési vállalkozók

Egyéb temetkezési vállalkozók

Bratranek, Huber, Marton és Takács temetkezési vállalkozók mellett mások is váltottak ilyen iparendélyt, de csak rövid ideig tudtak fennmaradni. Pl. 1899-ben váltott ipart Bakonyi Ferenc a Magyar u. 13. sz. alatt, de még ebben az évben visszamondta azt. A Soproni Ev. Gyülekezet a város területén 1905-től 1908-ig tartott fenn temetkezési vállalatot. Bratranek Sándor veje, Kamaryt Hugó, 1907-ben és 1908-ban

három alkalommal is kért engedélyt temetkezési vállalkozásra, de pár hónap után vissza is mondta azokat. Máhr János 1946-tól 1947-ig vezette üzletét a Várkerület 26.sz. alatt.

1945 után Sopron városa a hozzátartozó nélkül elhaltak és a temetési költségeket fizetni nem tudó szegény családoknak ingyen biztosított temetést. A háború utáni időkben havonta 20-30 ilyen eset fordult elő. A város koporsót készített saját költségén, az egyházközségek ingyen sírhelyet adtak, a temetkezési vállalkozók pedig minimális költséget számítottak fel. 1947-ben 13.200,- forintot fordított erre a célra a város. [68\(205\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Túl az élet delén / Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temet-kezési vállalkozók történetéhez / Államosítás

Államosítás

A Marton és Bratranek-féle temetkezési vállalatok 1949. szeptember 30-ával, államosítással szűntek meg, helyettük Községi Temetkezési Nemzeti Vállalat alakult és kezdte meg működését 1949. október 1-jével a Balfi u. 1-3 alatt. [69\(206\)](#) A Soproni Községi Temetkezési Vállalat kérte Sopron város polgármesterét, hogy a volt temetkezési vállalkozók [262](#)zár alá vett felszerelési tárgyait adják ki részükre. Így került hozzájuk a Bratranek-féle cégtől:

- 14 db fém gyertyatartó
- 2 db kandeláber
- 4 db fém angyalka
- 1 db imazsámoly
- 1 db nagy katafalk
- 2 db ravatalozó asztal
- 2 db Szent Mihály lova, stb.

Marton Károlytól:

- 1 db gyászkocsi, tetején kehellyel, 4 kocsilámpával, hozzávaló rúddal
- 1 db gyászkocsira való gyermek koporsótartó
- 1 db koszorú tartó állvány
- 1 db lóhoz való hámfa
- 1 db csukott hullaszállító kocsi, stb.

Végezetül, a temetések külsőségeinek és hangulatának érzékeltetésére álljon itt néhány híradás nevezetesebb temetésekről: [70\(207\)](#)

Zergényi Gyula kereskedő (Sopron város törvényhatósági bizottságának tagja) temetése 1880-ban,

húsvétvasárnap volt. A halottas háznál történt a ravatalozás, ahol jelen volt a város polgárságának színe-java. A halottas kocsit a városi hajdúk díszruhában kísérték a temetőbe.[71\(208\)](#)

1905. november 1-jén kísérték Bader Gusztáv szappanos mestert örök pihenőhelyére, az evangélikus temetőbe. A Várkerület 4. sz. gyászházban sokan gyűltek össze, többek között a Dalfüzér, a Tűzoltó Egylet kiküldöttei, az evangélikus Konvent elnöksége, a Takaréék-kölcsönegylet igazgatósági tagjai és Töpler Kálmán polgármester. A gyászháznál a Dalfüzér megható gyászdallal búcsúztatta el volt elnökét. A temetőben Menyhárd evangélikus lelkész beszélt: „Mi, akik a magyar eszmékért küzdünk, benne a németajkú magyar érzésű embert gyászoljuk...”[72\(209\)](#)

Bauer Ottó nagybirtokost, Sopron vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagját a megyeházán ravatalozták fel, s Papp Kálmán városplébános végezte a gyászszertartást. Utána a „Béke te veled” című gyászdal hangzott el, majd a siegendorfi családi sírboltba temették az elhunytat.[73\(210\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely

Műhely

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Városi Ágnes: Szent és profán – az emberi élet fordulói. Kiállítás a soproni Lábasházban, 2002. április 28 – június 9

263 Városi Ágnes: Szent és profán – az emberi élet fordulói. Kiállítás a soproni Lábasházban, 2002. április 28 – június 9

A magyar parasztság világképében az államalapítás óta fokozatosan hódított teret a kereszténység, amelynek a mindennapokban és az emberélet fordulóiban betöltött szerepét vándorkiállításon mutattuk be az elmúlt két év során. Első alkalommal 2001. március 15-én nyílt meg a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok (Xántus János Múzeum, Soproni Múzeum, Hansági Múzeum, Rábaközi Múzeum) gyűjteményeiből válogatott kiállítás a Hansági Múzeumban. 2002. április 28-án Sopronban, végül 2002. szeptember 26-án Győrben mutattuk be az anyagot, amelyben mindig az otthont adó múzeum néprajzi gyűjteményének tárgyai voltak a dominánsak.

Kultúránkban biológiailag és társadalmilag az emberi élet három legkiemelkedőbb fordulójának a születés, a házasság és a halál számít, hiszen ezek ciklikussága biztosítja az emberiség fennmaradását és egyensúlyát. Világképünknek jelentős részét teszik ki az ezekhez fűződő képzetek, s központi szerepet játszanak a vallásos eszmék kialakításában is. Mindez azonban kiegészül egy igen fontos, profán társadalmi eseménnyel, azokkal a szokáscelemekkel, amelyeket a gyermekek felnőtté válásuk időszakában gyakorolnak. Az élet minden területén találkozhatunk különböző szerepű keresztény jelképekkel, így az emberi élet fordulóihoz kötődő alkalmak tárgyi világában is, amelyekből a látogatók a 19. század végét reprezentáló válogatást láthattak. A bemutatás során igyekeztünk a régió tárgykultúrájáról felekezeti és nemzetiségi hovatartozás szempontjából is jellemző képet adni, így ahol ez lehetséges volt,

megjelennek a katolikus, református, és evangélikus, illetve a magyar, német és horvát közösségek tárgyai.

A fenti négy – az átmeneti rítusok körébe tartozó – eseményt a kiállítások különálló enteriőrökben igyekeztek felidézni. A születés illetve a keresztelő a parasztház tisztaszobájában, a felnőtté válás – legényavatás a kocsnában, a házasság templomi környezetben került bemutatásra, a halálhoz kapcsolódó szellemi és tárgyi világ pedig az ugyancsak a lakóháznál felállított ravatal által vált érzékelhetővé. A vallásos hit a bölcsőtől a sírig kísérte a hagyományos értékrendben nevelkedő parasztembert, s ezt a gondolati ívet a kiállítás is követte. A parasztház tisztaszobája így kezdő- és végpontja is egyben az élet nagy fordulójának, illetve az ezt megjelenítő tárlatnak.

A tisztaszoba a lakóépület kitüntetett tere, a reprezentáció mindenkori helye. Ebbe a szobába csak kivételes alkalmakkor léptek be a család tagjai, s különleges vendégnek kellett lennie, akit ide bevezettek. Itt kaptak helyet a család legértékesebb tulajdonai, és itt volt a „szent sarok” is, a különleges alkalomból való otthoni ájtatosság [264](#) helye. Az, hogy a gyermekágyas anya elhelyezéséhez, valamint a család elhunytjának ravatalozásához is legtöbb esetben ezt a szobát vették igénybe, híven tükrözi ezen alkalmaknak az életben betöltött rendkívüli fontosságát és szentségét.

A jó keresztény a házasság kötelékében fogant gyermeknek már születését követően igyekezett biztosítani az öröklét elnyerésének lehetőségét, mielőbbi megkeresztelése által. A keresztelő időpontja egészséges gyermek esetében egy-két hetes korra volt tehető, de ha a bábaasszony gyengének találta az újszülöttet, ő maga keresztelte meg a születés utáni percekben – felkészülve a legrosszabbra. A mielőbbi keresztelésre azonban azért is szükség volt, mert anélkül a csecsemőt védtelennek tartották a természetfeletti ártó hatalmak ellen. A ceremóniát megelőzően a rontás elhárítását szolgálhatta a bölcső vallásos jelképekkel való díszítése, amelyre mindhárom kiállítás helyi példával szolgált. A Soproni Múzeum 19. század végi bölcsőjére a többihez hasonlóan IHS betűket festettek, (Jesus Hominum Salvator = Jézus, az emberek megváltója), de találunk példát a démoni hatalmak, boszorkányok ellen védő jel: pentagram (ötágú csillag, vagy „boszorkányszög”) ábrázolásra is. A kiállítótérbe belépő látogató előtt elsőként a finoman hímzett anyagokba öltöztetett gyermek bölcsője és az édesanya számára megvetett mennyezetes ágy tűnt fel, körülötte a szoba díszítésére és reprezentatív szerepének kiemelésére szolgáló vallásos tárgyak: szentképek, esküvői emlék (bekeretezett mirtuszkoszorú) és szenteltvíztartó.

A csecsemő jelképekkel való körülbástyázása mellett természetesen végleges megoldást csak a védőszent oltalma, a keresztelés nyújtott, amelynek előkészületei már a születést megelőzően elkezdődtek a keresztszülők gondos kiválasztásával. A keresztanya teendői közé tartozott a gyermekágyas édesanya főtt étellel való ellátása „komatál” készítésével (ennek a tisztaszoba asztalán elhelyezett rekonstrukciója, a soproni kiállításban helyszüke miatt nem jelenhetett meg). Kisbodakon a keresztszülők és a bába a „Meghoztuk a Jézuskának a választottját – a kis angyalt!” szavakkal tértek haza a templomból, ami ugyancsak jelzi ennek a szertartásnak az életben betöltött fontosságát, és fordulópont jellegét. Mindez a faluközösségbe való befogadásnak is feltétele volt, hiszen csak ezt követően kerülhetett sor a gyermek egyházköztség előtti bemutatására.

A cseperedő gyermek életének egyes szakaszaihoz különböző egyházi szertartások tartoznak a keresztelőt követően is, így az elsőáldozás, vagy bér mátkozás, másutt a konfirmálás (ezek emlékeit – keresztelőtakaró, emléklapok, szentelt gyertya, szenteltvíztartó, mirtuszkoszorú, gyónócédulák, stb. vitrinekben helyeztük el), de a közösség szempontjából legalább ilyen fontosak a felnőtté válás időszakához kapcsolódó szokások is. A lányok esetében ez szintén egy vallásos esemény, a búcsújárás alkalmához kötődik, amennyiben felnőtté válásukat első búcsújáráson való részvételükkel kezelték. Ehhez kapcsolódóan különálló vitrinben

mutattunk be búcsúcédulákat, díszes búcsúi emlékeket, rózsafüzéreket, imakönyveket, Mária Kongregációs érmet, viasz áldozati tárgyakat, és bibliai témájú mézeskalács lenyomatokat. A tárlók felett fotókat láthattak az érdeklődők, amelyek elsőáldozás, búcsújárás és más egyházi események alkalmával készültek a 20. század első felében, s jól szemléltetik a vitrinekben elhelyezett tárgyak használatban való megjelenését.

A férfivá válás rítusa már sokkal kevésbé kötődik az égi szférához. Némely hozzá kapcsolódó tárgyon ugyan megjelennek közvetetten bizonyos szakrális jelképek, a 265szokás egészében véve azonban profán jellegű. Megjelenítésére is hagyományos helyszínén, a „kocsmában” került sor: hosszú, poharakkal, korsókkal megrakott kocsmasztal mentén húzóódó pad, felette legénycímer, a falon Szent Istvánt ábrázoló faragott hordófenék, illetve a fiatalok táncos alkalmain készült fotók voltak láthatóak.

Azokat a fiatal fiúkat, akik már teljes értékű munkával tudtak részt venni a gazdálkodásban, a falu legényei maguk közé fogadták, szertartásosan „bekeresztették” a legénycéhbe. A kocsmában az ő asztaluk felett függött a legénycímer, amelyet a falubeli lányoktól kapott szalagokkal díszítettek. Az ehhez kapcsolódó tárgyakon szintén előfordulnak vallásos jelképek, így a süttöri legénycéh zászlaja IHS monogrammal van díszítve, de áttételes szakralitással bír maga a legénycímer is, amennyiben abból a fűzfából font korbácsból állították össze, amellyel aprószentekkor (december 28.) a fiatal lányokat megveregették, s a tőlük ez alkalomból kapott szalagokkal díszítették fel. A legényavatás szerepe a felnőtté válásban azért is jelentős, mert a fiatal férfiak csak ezt követően járhattak el udvarolni, és a kocsmában is csupán ezt követően időzhettek. A hagyományos falusi térszerkezetnek megfelelően a kocma a falu központjában, a templom közelében állt, amit a soproni és győri kiállítás térszerkezete is követett.

A legényavatás mellett a házasság is azért jelent fordulatot az életben, mert általa megváltozik az egyén társadalmi pozíciója. Az egyházi szertartás jelentősége a 14. századtól kezdett egyre nőni, majd a tridenti zsinat (1545–1563) emelte törvényerőre a házasság szentségének elméletét. A polgári esküvő csupán 1894-től vált kötelezővé.

Az Isten előtt kötött házasság felbonthatatlansága elősegítette a közösség stabilitását, azáltal, hogy biztosította az utódok felnevelését, s a későbbiekben általuk az idősebb generációról való gondoskodást. A falu minden egészséges tagja elé normaként állította a házasodást, s csak az élhetett teljes életet, aki ezen elvárásnak megfelelt. A szertartást stilizált templomi környezetben jelenítettük meg. A faragott neogótikus oltár, a höveji hímezett karinget viselő pap, valamint a teljes esküvői díszbe öltöztetett kapuvári pár méltón fejezték ki az alkalom ünnepélyességét, emelkedettségét.

A berendezett teremrészek mellett vitrinekben mutattuk be a hétköznapi és ünnepek vallásos eszközeit, valamint jelképekkel díszített tárgyait, amelyek szinte minden háztartásban fontos szerepet tölthettek be. Az esküvő előzményeihez kapcsolódóan a látogatók többek között megsejmelhettek egy 18. századi, festett móringlevelet (házassági szerződés), hímezett jegykendőt és más szerelmi ajándékokat, valamint egy 19. századi lakodalmi kalácssütő formát a több helyütt használt IHS monogrammal a közepén. Egyszerűbb és pazar kidolgozású használati és dísz tárgyak kerültek elhelyezésre az „esküvőt” követő tárlókban. A finomabb munkákat képviselik a türeleművegek (keresztrefeszítést, illetve miséző papot ábrázolnak), valamint a filigrán apácamunkák.

Az esküvő egyben a menyecske új otthonába, férjéhez való költözésének is alkalma, ennek kapcsán mutattunk be különböző lakásdíszeket, így például emlékképeket, kereszteteket, házi áldást, dísztányért, karcolt díszű botot, borotvatokot és pipafejet, amelyek a kiállítás tematikájának megfelelően szintén vallásos ábrázolásokkal készültek.

266A házasság alkalmával a lány hozománya között már szerepeltek az élet méltó befejezésének kellékeiként a gazdagon hímzett halotti lepedők, amelyek a ravatalon a koporsó díszítését szolgálták, s egyik generációról öröklődtek a másikra.

Annak ellenére, hogy a 18. században már tiltó rendelkezések szóltak ellene, a múlt században még tartotta magát az a szokás, hogy az elhunytat a lakóháznál készítették fel végső útjára, vagyis a szobában illetve az udvaron ravatalozták fel, és onnan vitték ki a temetőbe. A hagyományos térszerkezetnek megfelelően a temető a kiállításban is a templom mellé került. (A templom körül lévő cinterembe hivatalosan szintén csak a 18. század végéig volt engedélyezett a temetkezés.) A sírokon elhelyezett különböző anyagú keresztek – amelyek gazdag formavilágából szintén ízelítőt nyújtott a vándorkiállítás – jelképezhetik Krisztus kereszthalálát, a bűn és a halál fölötti győzelmét. A temetőket szemlélve kirajzolódnak a tájegységi, nemzetiségi és felekezeti különbségek is, amelyeket szintén igyekeztünk a kiállítás során megjeleníteni.

Az utolsó teremrészben, csak a kiállítást végigjáró látogató számára tárult fel a házi ravatal rekonstrukciója, a Szent Mihály lován fekvő, halotti textíliákkal (Ágfalva, 19. század vége) és szentképekkel díszített koporsó. A belépő előtt mindez még rejtve volt, így hatása elmaradhatatlan. Ugyanakkor az enteriőrben elhelyezett tárgyak mind a halál utáni életbe vetett vallásos hitet erősítik, így a halotti lepedőn a fehér „kakasos” hímzés is Krisztus feltámadására utaló szimbólum.

A ravatal körül álló székek a sirató asszonyok, illetve a virrasztók részére voltak elhelyezve, akik éjszaka a halott mellett imádkoztak és énekeltek. A hívő lélek e világról való távozása pillanatában számot ad addigi életéről, és ha azt a vallás szellemének megfelelően töltötte el, szeretteivel együtt bízhat a túlvilági találkozásban. A vallás egyik legfőbb vonzereje az, hogy az emberi élet végességével szemben a hívők számára felveti az örök élet elnyerésének lehetőségét. A lélek halhatatlanságába vetett hit mindenkor a múlandóság elfogadását könnyítette meg, védte a közösséget attól a megrázkódtatástól, ami valamely tagjának elvesztése folytán veszélyeztette volna további működését.

A kiállítást záró ravatal képe a mai ember számára megrázó látvány, még ha nem is valóságos. Ennek oka talán abban keresendő, hogy a társadalom egyre inkább igyekszik megóvni tagjait a halál okozta megrázkódtatástól, de ezt már nem a vallás segítségével és az egyén halálképének gyermekkorától való kialakításával teszi; hanem mindenféle hatástól való elzárásával. A kiállítás célja tehát szándékolatlan a megdöbbenés keltése volt, de oly módon, hogy felhívja a figyelmet az elkerülhetetlen vég természetesebb, egészségesebb módon való felfogásának lehetőségére.

A társadalomtudósok – különösen a néprajzkutatók – sokat foglalkoztak az emberi élet fordulójának vizsgálatával, az ezekhez kapcsolódó tárgyi világ „szent és profán” kettősségének bemutatására azonban mindeddig nem került sor. A kiállításokkal ily módon igyekeztünk ráirányítani a figyelmet e kiemelkedő témakörre, s egyúttal mi magunk is feladatunknak tekintjük szélesebb körű vizsgálatát, a gyűjtőmunka folytatását.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1.

267 Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1.

Két esztendeje jelent meg a 17. századi Sopron vármegyei vonatkozású végrendeleteket tartalmazó forrásközlésünk.¹⁽²¹¹⁾ Az ott publikált források esetében arra törekedtünk, hogy a Soproni Levéltár ú. n. megyei vonatkozású 17. századi iratanyagát – mind Sopron vármegye közigazgatási és jogszolgáltatási iratait, mind a vonatkozó családi levéltárakat – e célból teljességgel feltárjuk. Ennek elvégzése után tapasztaltuk: a 18. századi jogszolgáltatási iratsorozatokban²⁽²¹²⁾ eredetiben vagy teljes szövegű egykorú vagy későbbi hiteleshelyi, illetve vármegyei autentikus átiratban, esetleg kivonatos formában, főként nagy számú, a bizonyítási eljáráshoz permellékletként becsatolt 17. századi testamentum található. E forrásokat a rendezettség akkori szintjén feltártuk, közzé adtuk, de azt is jeleztük, hogy a vármegyei iratanyagot érintő folyamatos rendezési munkák során még számolhatunk újabb dokumentumok előkerülésével. Minthogy az elmúlt két évben befejeződött a legtöbb ide vonatkozó 17. századi végrendeletet tartalmazó iratanyag, az Acta Iuridica Tom. 3-4. csomóinak a rendezése is, azért célszerűnek tűnt, ha e munkák során előkerült újabb végakarokat – a fenti kötetben tett ígéretünk nyomán – a Soproni Szemle hasábjain pótlásként publikáljuk.

Az Acta Iuridica iratsorozatainak folyamatos rendezésével, a 19. század elejéig iratokat tartalmazó Tom. 4. lezárásával további öt végrendelet került elő, amelyek közül négyet az alábbiakban közlünk (N° 1-3., 5.), míg egy, Gallya Pál testamentuma már korábbról is ismert volt.³⁽²¹³⁾ Reponenda felszámolás során került elő a formai és tartalmi szempontból talán legérdekesebb, Herach avagy Varga Lukács testamentuma (N° 4.). A forrásokat a fenti kötetben közölt módszertani elvek és gyakorlat alapján írtuk át, közöltük,⁴⁽²¹⁴⁾ csupán az utóbb említett végakarathoz térünk el egy kissé. Ugyanis Herach avagy Varga Lukács utolsó akarata nem csak egy, egyre kapkodóbb kézírással készült fogalmazvány, hanem annak az értelmezését a különböző időben keletkezett áthúzások is nagyban megnehezítik. Egyrészt maga a testáló is utolsó akarata „tollba mondásakor” töröltetett ki, illetve szúrattott be tételeket, gondolatokat; másrészt a forrást a végrendelet végrehajtása során hasonlóképpen használták, mint több egykorú adóslevelet, így a különböző hagyományok, kintlévőségek egy részét áthúzták, vagy fölé írással részlegesen törölték. Vitathatatlan, ez esetben az eredeti szöveget próbáltuk rekonstruálni, ahol nem sikerült, azon szöveghehelyeket (...) -al jeleztük. Megítélésünk szerint érdemes lenne a forrás tisztítása, restaurálása után a fenti rekonstrukciónk további finomítása.

268 Az alábbiakban közölt végrendeletek jól illeszkednek a kötet bevezetőiben felrajzolt tipológiai, társadalomtörténeti képbe, további elemzésükhöz az ottani szempontrendszer, bibliográfia és segédletek kellő támpontot adnak. Forrásaink többsége a kismemesség (kurialisták, armalisták), a megadóztatott, ú. n. taxalista nemesség köréből jött testálóktól származik.⁵⁽²¹⁵⁾ Közülük társadalomtörténeti szempontból különösen érdekes a Szilvásy család két generációjának – anya és fia – végrendelet-párja. (Szilvásy [Ziluaszy] Jakab és testvérei, Márton, Vid (Vitus) és Miklós, továbbá apjuk Szilvásy Ferenc nevű testvére – az általános megfogalmazás szerint – hűségük, hű szolgálataik miatt 1602 júniusában, II. Rudolftól nemességet kaptak.⁶⁽²¹⁶⁾) Sopron vármegye levéltárában fennmaradt 1670. évi taxa-összeírása Ebergőcön tüntette fel Szilvásy György végrendeletében szereplő Kata lányát, mint akkor már nagykorú, de egyedül élő, vagy háztartásfői szerepet ellátó személyt.⁷⁽²¹⁷⁾ A család egyik ága a 18. század első felében is itt élt, ahogy ezt az 1749. évi nemességvizsgálat is mutatja.⁸⁽²¹⁸⁾ Ugyancsak a taxalisták sorába tartozott Vizi Imre is, aki az 1670. és 1671. évi taxa-összeírások szerint Nagygeresden rezideált.⁹⁽²¹⁹⁾ Bár az egykorú

forrásokban neve többféle írásmódban is megtalálható (pl.: Vizi/Vizy/Visy/Vissy), de személyének beazonosítását a család leszármazottainak a 18. századi nemességigazolása egyértelművé teszi; amelynek során a dokumentumokhoz Vizi Imre itt közzétett végrendeletét is becsatolták.¹⁰⁽²²⁰⁾ Ugyanebből a körből került ki Czuppon György is. Töredékes átiratban fennmaradt végakarata 1684 után keletkezhetett; személye még beazonosítható az azon évi település-soros taxa-jegyzékében, Simaházánál.¹¹⁽²²¹⁾ Ez a forrás ismételtén rámutat a taxalista nemesség erős vagyoni differenciáltságára; a kivetések szerint Czuppon György, ahogy az Ebergőcön is birtokos Vághy (Vági) család is, a taxalista vagyoni elitbe tartozott (32 d.), míg Vizi Imre (5 d.) – és Szilvász Kata (3 d.) – az e jogi kategóriába összevontak legalacsonyabb vagyoni csoportjaihoz vezet el.¹²⁽²²²⁾

Herach avagy Varga Lukács esetében csak gyanítható, hogy ő azon települések egyikén élhetett, ahol a petőházi Zeke család is birtokos volt; közülük tán a legvalószínűbb [Fertő]Szentmiklós mezővárosa.

²⁶⁹A forrásokat abban a reményben publikáljuk, hogy azok oly' kutatásokat is indukál(hat)nak, amelyek a források elemzéséhez, a közzéadók kérdéseinek megválaszolásához is közelebb visznek.

* * *

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. / 1. Ebergőc, 1630. április 21. Szilvász András felesége, Halápy Dorottya végrendelete.

1.

Ebergőc, 1630. április 21.

Szilvász András felesége, Halápy Dorottya végrendelete.

Anno Domini 1630. e[st] die 21. Aprilis

Atyánok Fiunak és az vigasztalo Szent Lilek Ur Istennek nevében ligen az en mostanyi testemontom titelem Amen. En Halápi Dorotya aszszon ki noha testemben beteges állapottal vagyok de lölkümben ilein egissiges vagyok, hagyom az en szerelmes uramnak ugy mint Szilvász Andrásnak ebörgőczi házomat minden hozza tartozando közönsiges igasságával egyetemben, az én szerelmes kis fiamnak Szilvási Györgynek ha pedig az en kis fiamnak le járto lenneis, az én szerelmes uram ugy mint Szilvász András birja iltiig az házot minden igasságával, és minden en reám nizendő jossággol egyetemben.

Ha pedig az en szerelmes uramnak le járto törtinnikis tehát az én uramnak atyát, és annyát a vagy atyafiait böcsü szerint tartozzának ki fűzetnyi, és az én atyámfiat ugy jussanak az házhoz, mivel hogy az egis falu közönsigessen jól tudgya hogy pusztá volt az a hely és az én uram az en ipam urammal egyetemben ipítettük, magok tulaidon kölcsigivel és fárodságokkal mivel hogy Istennek is ellene volna ha ki az eő nagy erejek sakadását, és fáradságokat heábon venni, és el vesteni. Ezt pedig szabad akaratom szerin teszem az testamentomat, illen szemilek előtt, ugy mint rőitűki predikator Katlocsi György uram előtt, és Aikai Gaspár bátyám uram előtt, es Halapi Sándor bátyám uram előtt, Horváth Miklos eskőt, Balog Ferencz, Imre koács (!) előtt, Szilvász Mihálne aszszonyom előtt, Aikai Ferenczné aszszonyom előtt, és Börűcsk Tamásne előtt, és Borsodi Gergölne aszszonyom elűt, Actum in Börgőcz Die [et] Anno ut supra.

L. S.

Egykorú másolat, tisztázat.¹³⁽²²³⁾

SL: Svm. Lt. IV. A. 1. p. Acta Iuridica, Tom. 3., 170. d., Tóth Fasc. I. No. 28/G.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. / 2. Hely nélkül, 1655. április 18. Szilvásy György végrendelete.

2702.

Hely nélkül, 1655. április 18.

Szilvásy György végrendelete.

Anno 1655, die 18 Aprilis.

En Szilvásy György noha testemben Isten látogatásából beteg livin de lölkömben, és elmimben helin livin, akarok illen testamentomot tenni.

1. Elsőbenis hagyom az en lölkömet, az én megh válto Cristusomnak annak utánna testemet, az eő Annjánok a Földnek, a melyből vetetett.
2. Ez világi keves jovaimrul penig tesek illen rendelist, hogy a míg felesigem Kerecsenyi Ilona, és leányom ily Szilvásy Kato addig senki semi némű jovaimbul meg ne háborgathassa őket, annak utánna ha leányomnak holta törtinnikis azon fülleb megh nevezet felesigemet, az atyámfiak a' jóságbul külömben ki ne tudhassak hanem száz ezüst tallert tartozzanak le tenni neki es ugy nyulhassanak a jóságghoz, az öreg hasonlo kipeen mivel engemet a tartott gyermegsigemtül fogvást, és külcsigivelis segített engemet, azért eőnekiis tartozzanak ötven forintott le tenni az atyafiak, adig a jóságbul ki ne tudhassák.
3. Az ingo marhám dolgát pedig a mi illeti azt közönsigessen együt birgyák, és vegyik hasnát, az öreg anyám felesigemmel, ha pedig együt nem türhetninek, vagy felesigem firhez taláno men[n]yi tehát az ket ökör ligen¹⁴⁽²²⁴⁾ az öreg anyámé, az többi ingo marha pedig ligen felesigemé, és gyermekemé, holot pediglen felesigemnek és gyermekemnek, és mind az öreg anyámnak le jártok lenne tehát ha mi jovaig maradna, azokat mind ingo marha és egyeb, tehát az ket féle atyafiak magam és felesigem atyafiaik közüt akikkel apávol egy vagyok egyeránt oszolliak fül.
4. Aminému zálok füldeket másoktul birtam azokat ha ki váltyák ligen a felesigeme, és gyermekemé az pinz, hanem Váginé aszszomtul birtam tiz forintban, Vágine aszszonyom házo előtt egy hold földet, az mint vetisestül a tiz forintal egyöt¹⁵⁽²²⁵⁾ ligen az öreg anyámé.
5. Egy jobagyotis a kit Vágine aszszonyomtul birtam it Ebörgöczün zálogban, hatvan forintban mivel a' felesigem pinzit attam volt reá, ha ki váltyák ligen a' felesigeme azon hatvan forint.
6. A mi a szülük dolgát illeti mivel az losi hegyen való szülő a' felesigemnek az atyátul marat, az a' felesigemé, a' mi penig a' Börgöczü hegyen való ket szülő annak az egyiket a kit az öreg anyám maga pinzin vette volt, aztott ha együt türhetnek felesigemel birgyák együt, ha penig, együt nem türhetninek, hát azon szülő ligen az öreg anyámé, megh él holta után maragyon felesigemé, és gyermekemé.
7. Hogy ha Isten lölkömet magánok kívánnyo testemnek el takartásáro,¹⁶⁽²²⁶⁾ (!) Kis Gáspár névő jobagyomat vessik zálogba hatvan forintba, es azon hatvan forintbul takarják el böcsületessen testemet.

2718. Annak utáno ha mikor Gerencser Andrást Váginé aszszonyom vagy maradiki ki váltonák, azon hatvan forinton valcso magához felesigem azon föllül megh irt Kis Gáspár nivő jobágyot.

9. Az mi az irtás földet és ritett illeti, örúksigem vagyon, aztis hagyom felesigemnek, és gyermekeknek.

10. Kemenyes alat livő Szent Mártonba vagyon egy udvár hely, mely engemet concernált, az Halápi familiabul, azerd aztis, az en maradikim, vagy felesigem megh kereszhessik, mely udvar hely vagyon zálogban negyvenket forintban, a mint a levelbül ki teczik, birja azon joszágot mast Boros Ferencz.

Ezen testemantom (!) titel lett illen bősületes embersiges emberek előtt

Ugy mint Telekesi Mihály vármegye esküttye előtt

Káldi István

Kolozváry János

és esküt polgárok előtt ugy mint

Miszáros Gergüly

Totth Mihály

Miskovics János

Élő Mihály előtt

L. S. L. S. L. S.

Szolgabírói záradékkal ellátott 17. századi tisztázatként használt másolat.

SL IV. A. 1.p. Svm. lt. Acta Iuridica, Tom. 3. 170. d. Tóth Fasc. I. No. 28/H. A végrendelet rövid kivonata megtalálható: u. o. 170. d. Tóth, Fasc. I. No. 26/C.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. / 3. Hely nélkül, 1673. február 16. Vizi Imre végrendelete.

3.

Hely nélkül, 1673. február 16.

Vizi Imre végrendelete.

Anno 1673. die 16 febr[uarii]. En Vizi Imre¹⁷⁽²²⁷⁾ testemb[en] beteges de lelkőmb[en] egészséges, és Istenem[m]el egyesülvén¹⁸⁽²²⁸⁾ a Szent Sacramentum[m]al az Christus Jesus testével és vérével egyesülvén, és az én meg válto Christusom[m]al az boldog ki mulásra kébütvén magamat igaz hitem szerint lölkemet ajánlom az én Istenem[ne]k, testemet pedig az földnek. Téßek illyen intézést és testamentomot az én feleségem fiaim és leányim között, igazán lölköm isméreti szerint az én kevés joszágombul melly ekképpen következik rend szerint.

10. Elsőb[en] itt nap kelet felöl lévő nemes házbéli zálogos joszágomat, mellyet vettem Szecsödi Györgytül kit száz ötven öt forinton, mint az zálagos levelünk continetiajából ki tetzik; Hagyom illy

formán, hogy ha ki nem váltyák, hát légyen az én nagyobbik fiamé Vized Ferenczé, és leányomé Vized Eváé, illy okkal, ha ki nem váltyák birhassák ketten, ha pedig ki váltyák, tehát azon sum[m]a pénzt le tévén közönségessen oßollyék föl az atyafiak között.

272do. Másodsor ezen örök jóßagómat hagyom az én feleségemnek Poty Magdolnának éltéig, és míg az én héremet nevetem viseli, birhassa edgyüt értvén az én két kissebbik fiam[m]al ugy mint Vized Adám[m]al, és Vized Miczével edgyütt birhassák, és lakhassanak benne hárman. Ezt¹⁹⁽²²⁹⁾ hozza tévén hogy ha az zálagos jóßagot ki vátyák és az rajta lévő sum[m]a²⁰⁽²³⁰⁾ pénzt le teßik, fiaim leánim és gazdám abon egyeránt osztozzanak véle. És osztán az én nagyobbik fiam Vized Ferencz, és leányom Vized Éva, ezen örök jóßagomra vißa szálhassanak, és szintén annyit birhassanak és vehessenek mint edgyik, földekbül rétekbül, és erdöbül és hozzá tartozando örökségbül.

3. Harmadßor. Vagyok ados még az egyház számára egy ház pénzével 4 forintal, mellyet tartozzanak meg adni es le tenny az én meg hag[y]ott jóvaimbul.

4. Negyedßor. En Vized Imre vallom²¹⁽²³¹⁾ lölköm isméreti szerint, hogy én velem semmi²²⁽²³²⁾ alkut nem tett, sem nem tettem Poty Istvannal feleségem réßérül.

Ezen szerint lölköm isméretinek sérelme nélkül hag[y]om testamentom[na]k ezen szerint az én jóßagómat feleségem[ne]k fiamnak, és leánymnak (!), mellyet ha ki föl bont és meg másit Istennek átka légyen rajta és (...) ²³⁽²³³⁾ forint vinculumja légyen. Lett ez vallás tételem az ide alább meg irattatott személylyek előtt ugy mint Nagy Aszonfai praedikator Horváth György előtt. L. S. Coram me Paulo Peczely mp. L.S.

Csikor (Chykor) Ferenc esküdt által hitelesített, 17. századi másolat.

SL: IV. A. 1. p. Svm. lt. Acta Iuridica, Tom. 3. 177. d. Vized No. ¾., ²⁴⁽²³⁴⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. / 4. [1680. október 4. táján]25 Herach [avagy Varga] Lukács végrendelete.26

4.

[1680. október 4. táján]²⁵⁽²³⁵⁾

Herach [avagy Varga] Lukács végrendelete.²⁶⁽²³⁶⁾

En Herach Lukacz²⁷⁽²³⁷⁾ leven egy betegsígben, elősör ajánlom az én szegín lölkömet az hatalmas Istennek azutan testemet hagyom eő Annyanak az Földnek és tísek ily testamentomat.

- 1.) Guori Istvannak derék penzöl tartozom, forint tized fel uzora kit forintot. Harmadikat ugj mint tíz pénz hiajan kit forintot. Megh attam.
- 2.) Varga Andrasnak tartozom ötött fél forintot.
- ²⁷³³.) Czavay²⁸⁽²³⁸⁾ Györgynek tartozom harmat fél forintal.
- 4.) Majnovicznének három forint hat garas.
- 5.) Mésárosnak három forint. Rs. ²⁹⁽²³⁹⁾ 60.
- 6.) Varga chének három forint.

7.) Szabo Martonnak szaz huson ött pínz.

8.) Varga Andrasnak egy szal diskaval.[30\(240\)](#)

9.) Templom penzé Madaraz urammal 5 forint. Az mi eörökségem vagy az az gyermek számara megh él, ha az Isten ki szolitya a világbul virre szalyon.

1.) Irtas földőköt úgy mént négy.

2.) Mas fél szőlő fel uj hegyben egész az[31\(241\)](#) *Agh heg'ben*.

3.) Két ökör, egy tehen, egy barmat fy tukot. Egy idei borju börtís marha, három eorogh, 4. kicsin.

4.) Szekér vas eke, vas barona, eött kas méh.

5.) Fehér ruha, parna 4., eöttödik fi szel vankos, [632\(242\)](#) *kél abroz. Haroz (!) vazon lepedő. Recz mosar.*

Szak három, egy vas gereben. Azatlan magás kender szak huzon ött. Paskoncza szaz huz.

Egy astagh gabona közönséges.

Harom boros hordo, negyedigh egy czöbres kis kad.

Egy szökrön, kétt lada.

Egy fekete bélléssel bélett mente.

Egy örógh fejse egy szekercze.

Nyolcz tanyér kétt vás serpenyő kátto[33\(243\)](#) *széta egy vas fazek, egy szótő tekenyő, kétt kiczen, egy szörő rosta.*

Egy téllo, egy prés, két nyars.

Két szék gabona, három kis sajtar, egy szapu sajtar, kít kis fa mosar.

Kítt agy egik vjczín, masik eörógh.

A' szegen arva lan'kanak egy fél onget, két vaszon szoknya önget, egy parnat,[34\(244\)](#) *egy vankost.*

Egyhazi[35\(245\)](#) *szolgalatya fl. 3. Mestere f. 1. [d.] 50.*

Elöbbi fel[e]sege dis[po]s[i]t[i]ója az egyhazn[ak] f. 1. [d.] 50.

Szölöre hallak.[36\(246\)](#)

Bodonyhely Varga Peternek f 9. [d.] 50.

Kövesdi Varga Miklos f: 1. [d] 65.

[274](#) Varga Pet[e]r vit el bort tin[nae] 10. minden czöbrit pro fl. 2. [d.] 50. számlalvan, teszen fl. 25. Ki számlalvan az maga adossagat úgy mint fl. 9. [d.] 50. marad fön fl. 15. [d.] 50., az kit Varga Peter tart[o]zik fizetni.

Varga Andrasnak fizet fl. 4. [d.] 50.

Marinovicz ur[amna]k tart[o]zik fl. 4. [d.] 70.

Varga chehn[ek] fl. 3.

P[ater] Pleban[us] v[ram] m[a]ga fizetesere veszi az (...) ³⁷⁽²⁴⁷⁾ *van a' amint irva v[o]lt. Ha töb valem belöle mint az ö ffizetések (...) ³⁸⁽²⁴⁸⁾ tart[a]nyi v[agy] vissza fizetnj.*

Szabo Martonak fizet V[arga?] Peter fl. 1. [d.] 25.

Czavaynok fizet fl. 2. [d.] 50.

Varga Peter contentat[us] léven az borbül az p[rae]specificalt dollgot tartozik csaplavalis, es megh fizetni, mivel az bort el vitte 1. de az eo dolgat tartozik restrualni ugy mint tin[nae] 7. 10 hordokot etc. Az 40 f[lore]n[o]s, ³⁹⁽²⁴⁹⁾ *a' kit p[rae]t[e]nd[a]lna füstire] (?) megy[en].*

Varga Peter el viszi az gyermeket Varha Lukacs fiat Jancsitt (...) ⁴⁰⁽²⁵⁰⁾ *böchiületes (...) ⁴¹⁽²⁵¹⁾ Ugi hogi ha szolgálatra alkalmas leszen it az inheres le szall, etc. Az (...) ⁴²⁽²⁵²⁾*

Gory Istok adossagha az mezbül es mezeljbul köl ki telni.

Varga Tamas adossaga d. 50. Es egi köböl gabona.

Varga Péter v[ramnak] az ökröket megh böczültete[m] tarcza maganal, es jövendőli az arrokis tartozik az gyermeket maga es maradeki megh elegeteni.

Az tulkot Mate mester vette mahahoz, ugy hogi ha mezbül ki telniek Gori Istok adossaga, abbul rea tölti, es ha mi megh marad tartozik rola szamot adni.

A disznokat adgya ell Mate mester es az előtt szamot ad rola.

Az en adossago[m] fl. 12. d[e]n[arios] 35, Az mellyeknek defalcatiojara vett ell Mate Mester egi fel szekeret fl. 3. Két oldalt visze[n] el Peter mester d. 40. baronaért Mate ad d. 50. Vas eketis a Mate fl. 1. [d.] 50. Az disznokat adgya ell Mate mester es ide fizesse. Pres minden szerszamostul minden hord[...] Matenal marad es fizet erette fl. 2. Mindezert ad Mate fl. 5. Effele az gyermek[ne]k ad mast egi gubhat két f. fön maradot.

Az nemet adot tettem le helette holta uta[n] melliert vete[m] ell edgyik disno[t].

Egykorú fogalmazvány,

SL XIII. 22. petőházi Zeke család levéltára, 23. doboz,

Jelzet nélküli iratok (lajstromok) sz. n.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás 1. / 5. Hely nélkül, datálás nélkül. Simaházy Czuppon György végrendelete.

2755.

Hely nélkül, datálás nélkül.

Simaházy Czuppon György végrendelete.

Atyának Fiunak és Szent Lélek Istennek nevében.

Én Simaházi Czupon György mivel testemben betegh, de lőkemben igen egéséges, és jó értelemben vagyok, legh elsőben lőkómótt ajánlom az én megh váltó Krisztusomnak aki azt attá, testemet pedig az Földnek az eő Annjának ahonnan vitetett. Azért énis az (...) [43\(253\)](#) cselédes gazdáknak szokásokat akarván követnem, az mi kevés ingó és ingatlan jávaim vannak, azokrúl tészek ilyen dispositiót, és intézést.

1°. Legh elsőbbenis feleségemmel edgyütt Heteyi Orsikkal szerzettem negyven eőt foréntára jobághot, id est f. 45. amellyet attam ezen joszághnak az árában ugy minth Simon Susanna aszonynak.

2do. Másodszor a' fa közben más fél hóld föld tizen hat foréntb[an] váltottam megh harmadbor a' Szulos alatt harmadfél hold föld ugyan 24 forénton váltottam megh. 4dber kezben vagyon 2. hóld föld, azt nem tudom mennyiben váltotta[m?] jövendőben ha (...) [44\(254\)](#) kévántatik a' levél megh mutattya.

Az haniásban való rétett másfél hóld földel együtt tizen három gréczi tallérban váltottam hozzám. 6bor az szálosakat más fél hóld eött forénton váltottam megh, ezeket mind főlyül emlétett feleségemmel együtt szereztem, jövendőben ha ugy történik, az eőve ell ne veßen.

Az heteyi határ mellet vagyon Karoll Istvány uramnál vagyon egy darab föld tizen hat foréntban ezen curiához valo jövendőben ell ne veszen amegh maradékimtul, ha mellik ki válthottya, ellye.

Ugyan mégh is Karoll uramnál vagyon a' hat hóld berben egy hóld föld, dúlóstul három foréntban.

A harabban vagyon (...) [45\(255\)](#) rét kilencz foréntban, annak a' fele az én megh maradékimat illeti.

A kert alatt vagyon egy rét Nagy Ferencznél 9 rendes kilencz foréntban, az ingó marha közönséges, adóságban nem vagyok semmiben. Eörokim pedig (...) [46\(256\)](#)

Potyondi Ist[ván] ados f. 25. d. 50. [47\(257\)](#)

Lett ezen testamentum tétel ilyen böcsületes nemes személlek előtt (...) [48\(258\)](#)

Tisztázatként használt datálatlan másolat.

SL:IV. A. 1. p. Svm. lt. Acta Iuridica, Tom. 4. 200. d., Hettyei No. 1/9.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Körmendi Tamás: A sopronhorpácsi monostor Árpád-kori történetének vitás kérdései

[276](#) Körmendi Tamás: A sopronhorpácsi monostor Árpád-kori történetének vitás kérdései

A jelenlegi országhatár közvetlen szomszédságában, Soprontól mintegy 20 kilométerre délre fekvő Sopronhorpács Szent Péter és Pál titulusú plébániatemploma a magyarországi romanika egyik legérdekesebb építészeti emléke. [1\(259\)](#) Nemcsak magas színvonalú faragványai és szépen kidolgozott nyugati kapuja teszik azzá, hanem ritka alaprajzi elrendezése: hosszázának kéthajós beosztása is.

A templom középkori históriáját alig néhány oklevél illusztrálja, amit tehát korai történetéről tudhatunk, azt

nagyrészt archeológiai és művészettörténeti módszerekkel hozták felszínre az elmúlt hét-nyolc évtized kutatói. A régészeti feltárás tanúsága szerint a mai épület helyén már a 12. században kisméretű templom állt: egyterű, nyújtott négyszög alaprajzú, félköríves szentélyzáródású épület, a korszak tipikus falusi egyháza.²⁽²⁶⁰⁾ Ezt az 1230–1240-es években jelentősen átalakították: ekkor készülhetett a nyugati homlokzat képét uraló bélletes kapuzat, s valószínűleg ekkor kapcsolták a főhajó déli oldalához az egyetlen mellékhajót is, amelynek keleti végét félköríves apszissal zárták le a diadalív magasságában.³⁽²⁶¹⁾ Alighanem ugyanezen építési fázis egy későbbi periódusának terméke a téglából épült, hosszított szentélynégyyszög és a patkóíves főapszis: így válhatott teljessé az a metamorfózis, amelynek során a falusi templom a reprezentatív elemek hozzáépítése révén kegyúri monostoregyházzá vált. A 13. század második felében azután a mellékhajó szentélyét elbontották, helyére téglafalat húztak, a hajó folytatásaképpen pedig a szentélynégyyszög déli oldalához háromszakaszos, gótikus kápolnát emeltek, a nyolcszög három oldalával záródó apszissal, s szintén ekkor építhették a szentélynégyyszög északi oldalának keleti feléhez támaszkodó sekrestyét. A templom jelenleg is álló, támpilléres főszentélye már egy újabb gótikus átalakítás eredménye lehet, keltezése erősen vitatott:⁴⁽²⁶²⁾ legvalószínűbb, hogy akkor épült, amikor az egyház 1400 körül leégett, s földeme részben beomlott. Az épület a török időkben is súlyos károkat szenvedett: forrásaink tanúsága szerint a 277 főhajó csaknem másfél évszázadig tető nélkül állt, mígnem 1713–1714-ben síkfödémrel látták el, 1737–1747 között pedig újraboltozták: ez utóbbi átépítés során emelték a kapu fölött magasodó tornyot is.⁵⁽²⁶³⁾

A templomon és a templom körül régészeti kutatást elsőként Lux Kálmán végzett 1928-ban: ő tárta fel a szokatlan beosztású épület déli mellékhajójának alapfalát, továbbá az északi hajófal és a nyugati kapubéllet lábázatát.⁶⁽²⁶⁴⁾ 1956-ban Nagy István plébános vezetésével a horpácsiak maguk fogtak hozzá az egyetlen mellékhajó maradványainak újbóli kiásásához, s ezt a munkát 1957–1958-ban Nováki Gyula irányítása alatt, immár szakszerűen folytatták. Ugyancsak 1956-tól zajlott az épület műemléki helyreállítása Dümmerling Ödön vezetésével: a feltárás során talált kőfaragvány-töredékeket lehetőség szerint eredeti helyükre illesztették vissza, azokat a fragmentumokat pedig, amelyeknek elsődleges beépítése ismeretlen maradt, a templomkertben kialakított kőtárban helyezték el.⁷⁽²⁶⁵⁾ A sopronhorpácsi egyházhoz kapcsolható faragványok köre ezt követően csak kisebb mértékben bővült, Bazsó Gábornak és Lővei Pálnak a szentélynégyyszög padlásterében és a toronyfalban végzett 1994. évi szondázó falkutatásai nyomán.⁸⁽²⁶⁶⁾

Az ismert műrészleteket a szaktudomány az elmúlt hét évtizedben többször is alapos összehasonlító vizsgálatnak vetette alá. Gerevich Tibor az 1930-as években természetesen még nem ismerhette a módszeres régészeti feltárásnak köszönhetően azóta előkerült kőtöredékeket, így kizárólag a díszes nyugati portál párhuzamait kereste. A horpácsi faragványok ornamentikáját csakúgy, mint a főkapu bélletrendszerét a magyarországi romanika egyik legjelentősebb iskolájának, a III. Béla-kori esztergomi palotaépítkezés műhelyének stílusával rokonította, elsősorban is az esztergomi palotakápolna kapujának díszítőművészetével; a horpácsi kapuzat lébényi és jáki párhuzamait csak futó megjegyzések erejéig érintette.⁹⁽²⁶⁷⁾ Kevéssel később azonban Csemegi József és Bogyay Tamás eredményei igazolták, hogy a horpácsi *porta speciosa* faragványainak legközelebbi párhuzamait idehaza éppen a lébényi és a jáki apátság templomának kőanyaga jelenti, sőt a Lébényben megfigyelhető elemek valószínűleg Horpács közvetítésével hatottak a hazai román kori építészet egyik legismertebb emlékére, a jáki templomra.¹⁰⁽²⁶⁸⁾ A hazai romanika Gerevich után következő monográfusa, Dercsényi ²⁷⁸Dezső már Csemegi és főleg Bogyay megállapításaira támaszkodva jelölte ki a horpácsi egyház helyét Magyarország középkori emlékei között.¹¹⁽²⁶⁹⁾ A képet tovább árnyalta két évtizeddel ezelőtt Marosi Ernő nagy jelentőségű munkája a magyarországi gótika kezdeteiről: a budapesti tudományegyetem tanára a hazai párhuzamok között a zsámbéki prépostság romtemplomát is felsorolta, továbbá megállapította, hogy a külhoni emlékek közül

leginkább a 13. század eleji gellnhauseni, bambergi és regensburgi építkezések motívumkincséből táplálkozik a horpácsi templom ornamentális stílusa.¹²⁽²⁷⁰⁾ Végül a közelmúltban Bazsó Gábor a templom késő Árpád-kori fázisaihoz kapcsolható déli kapu bélletszerkezetét bécsújhelyi és a tullni példákkal hozta összefüggésbe.¹³⁽²⁷¹⁾

A művészettörténeti elemzés kétséget kizáróan bizonyította, hogy a jelenlegi sopronhorpácsi plébániatemplom története korai periódusában a falusi egyházak általános színvonalát messze meghaladó, reprezentatív épület képét mutatta. Mára tehát mindenképpen meghaladottnak tekintendő Dümmerling öt évtizeddel ezelőtti véleménye, amely szerint napjaink jeles műemléke fénykorában „Valószínűleg csak egyszerű falusi templom volt, amit feltételezhetően az idők folyamán nemzeti templommá építettek ki.”¹⁴⁽²⁷²⁾ A műemléki helyreállítást vezető tudós *expressis verbis* sosem írta le, hogy mi alapján jutott erre a következtetésre – talán abból indult ki, hogy a régészeti feltárás nem talált a templomépülethez csatlakozó kolostort, szerzetesházat. Csakhogy Sedlmayr János azóta archaeológiai oldalról is ellentmondott Dümmerling hipotézisének, amikor rámutatott, hogy Magyarországon számos román kori kolostor épült a templomtól távolabb: így pusztán az a tény, hogy Sopronhorpácson mindmáig nem sikerült a szerzetesi lakóépület alapfalait megtalálni, nem zárhatja ki a fennálló templom korábbi fázisainak monostoriegyház-jellegét.¹⁵⁽²⁷³⁾ Ebből a szempontból különös figyelmünkre tarthat számot az előkerült töredékek közül egy csorgókút homokkőből faragott, gömbszelet formájú medencéje, négy oldalán egy-egy vízköpővel. A 13. század második negyedére keltezett kúttárra másodlagos helyzetben bukkantak rá, az északi, gótikus sekrestye alapfalában. Jellegéből adódóan nem tartozhatott a templom felszereléséhez: valószínűleg egy többszintes **279**kolostori kút felső elemének készült, s megléte kézzelfogható régészeti érvet jelent az eddigi ásások során még meg nem talált kolostorépület feltételezéséhez.¹⁶⁽²⁷⁴⁾

Ami az írásos adatokat illeti, Horpács középkori történetének levéltári forrásbázisa sajnos meglehetősen szűkös: a települést az Árpád-korban összesen négy oklevél említi, s ezek közül is csupán egyben szerepel maga a monostor. 1230-ban Osl comes végrendeletében többek közt Horpács falut (vagy inkább az abból őt illető birtokrészt) is a csornai premontrei prépostságra testálta, méghozzá „amint hozzám is tartozott, örökjogon”.¹⁷⁽²⁷⁵⁾ Nagyjából ugyanekkor vagy valamivel később (1230–1236 körül) történt, hogy a Horpach-i Márton a maga és atyjafia, Helleus nevében perbe hívta István csornai prépost horpácsi népeit, mivel azok közül hatan állítólag az éj leple alatt tulajdon házukban rájuk törtek és megkorbácsolták őket. A megvádoltakat Gellért, a keresztényi templomos rendház praepceptora, Omodé soproni várnagy, Bálint és Salamon soproni várjobbágy, továbbá Péter soproni bíró fejenként tizenkét tanú állítására kötelezte, ám amikor ezek tényleg megjelentek az eskü letétele végett, Márton visszakozott és elismerte a perbe fogottak ártatlanságát.¹⁸⁽²⁷⁶⁾ 1280-ban Osl nb. Herbord fia Herbord mester (az előbbi Osl comes unokája) erősítette meg atya és saját maga korábbi adományát, amely szerint más falvak mellett Horpácson is átengedett két mansiót a csornai prépostságnak.¹⁹⁽²⁷⁷⁾ Végül magára a horpácsi monostorra vonatkozó legkorábbi okleveles forrásunk 1295. október 12-én kelt: Tivadar győri püspök állította ki abból az alkalomból, hogy a kegyurak által neki bemutatott Miklós papot, az ágostonos kanonokrend tagját préposttá nevezte ki a Szent Péter titulusú horpácsi **280**monostor élére.²⁰⁽²⁷⁸⁾ A falura vonatkozó írásos források a későbbi középkorban az országos tendenciáknak megfelelően jelentősen megsokasodnak, az ott élő szerzetesközösséget azonban 1295 után csupán egy újabb alkalommal említi oklevél: ez 1358. május 2-án kelt, amikor Osl nb. Agyagosi András fiának, Andrásnak a fia, Péter mester Rueger hirschpach-i prépost jelenlétében a vasvári káptalan előtt bevallást tett a horpácsi Szent Péter monostor javára tett misealapítványáról s arról, hogy ennek részeként a Sopron megyei Kér birtokból százhetvennyolc holdnyi szántóföldet a szerzeteseknek adott.²¹⁽²⁷⁹⁾ Forrásaink a továbbiakban hallgatnak a monostor sorsáról;

alighanem okkal feltételezzük, hogy az már a 14. század végén elnéptelenedett.[22\(280\)](#)

A horpácsi egyház középkori históriájára vonatkozó gyér levéltári anyagból szerencsénkre mind a szerzetesrendi hovatarozásra, mind pedig a templomcímre vonatkozólag értékes adatokat nyerhetünk, sőt tekintetbe véve, hogy korszakunkban kizárólag az Osl nemzetség birtoklása igazolható a faluban, az is igen valószínűnek tűnik, hogy ez a *genus* (vagy annak valamelyik ága) gyakorolta a monostor fölötti kegyúri jogokat. Meglehet persze, hogy ismereteink éppen azért tűnnek pontosnak, mert szerfelett kevés a forrás: mindössze két irat adatait nehéz lenne eredményesen ütköztetnünk egymással. A történeti tradíció és a szakirodalom mindenesetre két ponton is kétségbe vonta az okleveles anyag alapján rekonstruált fenti képet. Egyfelől Némethy Lajos 1900-ban arra a megállapításra jutott, hogy a középkori márci prépostság tulajdonképpen azonos a horpáccsal – s ha igaza van, akkor ez természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a horpácsi monostorra vonatkozó okleveles anyag, ha nem is drasztikus mértékben, de némiképp kibővül a márci szerzetesközösség korai történetét illusztráló adatokkal. Másfelől a premontrei szerzetesrend évszázadokra visszamenő hagyománya sokáig úgy tudta, hogy a horpácsi templom valamikor az ő [281](#)kezükön volt: a 20. század legjelentősebb rendtörténései (mint Horváth Tibor Antal és Oszwald Ferenc Arisztid) szigorú forráskritikával ezt a vélekedést látszólag egyszer s mindenkorra megcáfolták ugyan, csak hogy munkáik megjelenése óta Nyugat-Európában olyan források kerültek napvilágra, amelyek nézetünk szerint feltétlenül indolták teszik ez ügyben a perújrafelvételt. Rövid dolgozatunk tehát a horpácsi monostor Árpád-kori történetére vonatkozó legfontosabb régészeti-művészettörténeti összefüggések és levéltári források áttekintése után a továbbiakban két kérdéssel kíván foglalkozni: vajon mennyire hihető Némethy hipotézise a két szerzetesközösség azonosságáról, illetve kihámozható-e kútfontóinkból valami pozitív adat a premontreiek feltételezett horpácsi házával kapcsolatban? A problémafelvetést két különös körülmény teszi aktuálissá: az egyik az az öröndetes tény, hogy a sopronhorpácsi templomról néhány éve igényes monográfia született Bazsó Gábor tollából,[23\(281\)](#) a másik pedig hogy Kovács Imre Endre tavaly megjelent könyve révén csaknem száznegyven esztendővel Danielik János munkája[24\(282\)](#) után végre ismét a kor színvonalán álló rendtörténeti összefoglalás olvasható a hazai premontreiekről.[25\(283\)](#)

* * *

Márc (Marz bei Mattersburg) Soprontól nyugatra fekszik, s ma Ausztriához tartozik. Sopronhorpáctól mintegy 30 kilométer választja el. Középkori forrásainkban 1202-től szerepel, méghozzá rendre Mouruch, Moruch, Maruch és ehhez hasonló névalakokkal, amiből Csánki Dezső arra következtetett, hogy eredetileg Mórocnak hívták.[26\(284\)](#) Monostorára az egyetlen okleveles adat 1223-ból való, amikor néven nem nevezett márci (Mûrih-i) prépost tanúként szerepelt István borsmonostori apát *Rotundum Pratum*-i birtokbaiktatásánál.[27\(285\)](#) Ágostonos közösség volt, anyaapátsága pedig a Sankt Pölten-i monostor, amelynek halottaskönyvében öt márci prépost elhunytának a dátuma is szerepel: ezeket Péternek, Vilmosnak, Gáspárnak, Rügernak és Nuspemmer Ulriknak hívták.[28\(286\)](#) Kegyúri jogai – a település birtoktörténeti adataiból[29\(287\)](#) kiindulva – Horpáccs-hoz hasonlóan alighanem az Osl nemhez tartoztak. A prépostság valószínűleg a 14–15. században szűnt meg.

Némethy két adatból következtetett a horpácsi és a márci monostor azonosságára: egyfelől észrevette, hogy a horpácsi ágostonosokat említő 1295-i és 1358-i okleveleket a Sankt Pölten-i anyaház okmánytára Márc (Marz) helynévhez sorolja, másfelől pedig ugyanezen alsó-ausztriai szerzetesközösség *Necrologium*ában talált egy [282](#)bejegyzést bizonyos Rügernak márci prépost halálának időpontjáról, márpedig emlékezhetünk, a horpácsi monostor élén is hasonló nevű egyházi állt Osl nb. Agyagosi Péter mester misealapítványának 1358-i keltekor.[30\(288\)](#) Némethy elmélete megjelenése óta folyamatosan jelen van a szakirodalomban: idehaza alig egy esztendővel megjelenése után máris újabb híve akadt Stessel József

személyében,³¹⁽²⁸⁹⁾ nemrégiben pedig Bazsó Gábor tett hitet mellette;³²⁽²⁹⁰⁾ külföldön nemcsak az osztrák műemléki topográfia hivatkozik rá (még hozzá mindenféle lehetséges ellenvélemény említése nélkül),³³⁽²⁹¹⁾ hanem Norbert Backmund is átveszi a premontreiek Horpáccsal kapcsolatos rendi hagyományáról szólva.³⁴⁽²⁹²⁾ Azon szerzők közül, akik részletesebben is foglalkoztak e szerzetesközösség történetével, csupán F. Romhányi Beatrix szakított a Némethy-féle elmélettel, amikor *monasteriologiájába* külön címszavakként vette fel a horpácsi és a márci prépostságot.³⁵⁽²⁹³⁾

A két monostor azonosságát hirdető szerzők újabb érveket nem tudtak felsorakoztatni a Némethy által előszámlált két argumentum mellé. A teória továbbfejlesztésével is csupán Stessel József próbálkozott, ő ugyanis Némethyvel ellentétben azt is tagadta, hogy az oklevelekben Horpach-inak vagy Hurpach-inak írt prépostság valóban a mai Sopronhorpácson létezett volna: helyét a Márchoz jóval közelebb eső Fraknónádasdon jelölte ki, mivel ennek a német neve Rohrbach.³⁶⁽²⁹⁴⁾ Elképzelését később a német szakirodalomban is viszontláthattuk.³⁷⁽²⁹⁵⁾ Mi magunk nem értünk egyet Stesselrel: elsősorban azért nem, mert Sopronhorpácson kétségbevonhatatlanul létezik egy igényesen díszített román kori templom, amelyet a régészeti és a művészettörténeti kutatás eredményei alapján okkal tartunk monostori egyháznak, másodsorban pedig mert Stessel fejtegetése nyelvészeti és paleográfiai szempontból sem meggyőző: azt tudja ugyan bizonyítani, hogy a német *-bach* utótagot középkori forrásaink gyakran *-pach* alakokkal jegyzik, a Horpach név első szótagját azonban Fraknónádasd modern kori horvát elnevezéséből (Orba) próbálja levezetni, s érvelése itt igen gyenge lábakon áll.

Visszatérve a horpácsi és a márci monostor azonosságának kérdéséhez és Némethy érveire: vajon csakugyan bizonyító erejűek ezek argumentumok? Nézetünk szerint nem. A Sankt Pölten-i okmánytár persze nem ok nélkül közli a horpácsi vonatkozású okleveleket Márc nevét tartalmazó fejregesztá alatt: az 1295-i szöveg modernebb kiadásának kritikai apparátusából kiderül, hogy az eredetiben elveszett dokumentumot fenntartó két másolati könyvben az okmány felirata: **283** *Confirmatio prepositi in Marcz*, illetve *Confirmation einer brobstei zu Hyrpach oder Martz*. A tartalmi kivonat a legritkább esetben szerves része egy oklevélnek, de esetünkben a két másolati könyv ráadásul eltérő feliratot közöl, ez pedig konkrétan is azt sugallja, hogy azok nem az eredeti oklevélről származnak. Mindkét kötetet a kora újkorban állították össze: egyikük pontos kora ismeretlen, a másik pedig 1696-os évszám alatt kelt, vagyis több mint négy évszázaddal későbbi a minket érdeklő eredeti oklevélnél. Láthattuk továbbá: forrásaink tanúsága szerint sem a horpácsi, sem pedig a márci ágostonos szerzetesközösség nem élte túl a középkort, tehát valós létezésük és az azonosságukra vonatkozó feltételezés első lejegyzése között a legjobb esetben is két-három évszázad telt el. Vegyük ehhez még Csánki már idézett eredményét, hogy ti. Márcot az általa ismert középkori okleveles anyag kizárólag a Móroc név különféle változataival jegyzi – amihez magunk hozzátehetjük, hogy az Árpád-kor és a Károly Róbert-kor tekintetében saját gyűjtésünk maradéktalanul igazolta a századfordulón élt kiváló történészt: ellenpélda a vizsgált időszakból került fel.³⁸⁽²⁹⁶⁾ A Sankt Pölten-i *Necrologiumban* ugyan öt elhalt márci prépost neve mellett is Maurcz vagy Maurtz alak szerepel, azonban tudjuk, hogy a halottaskönyv még a 15. században is szerkesztés alatt állt: adatai ennél fogva nem bizonyítanak a 13–14. században már meglévő, eltérő névalakot német nyelvterületen. Noha hasonló helynévforma (Mercez) egy 1312-ben kelt irat külzetén is felbukkan, ám erről meg a paleográfiai elemzés kimutatta, hogy vélhetően 15. századi kéz írásával került oda: magában az oklevélben nem is esik konkrét említés a faluról.³⁹⁽²⁹⁷⁾ Mindezeket mérlegre téve: alapos a gyanú, hogy az 1295-i oklevélnek a Sankt Pölten-i monostor kora újkori másolati könyveiben fennmaradt, Martz-ot illetve Marcz-ot emlegető felirata nem azonos korú az eredeti dokumentummal, hanem legalább egy, de inkább több évszázaddal későbbi, bizonyító ereje így a kései Árpád-korra nézve megkérdőjelezendő.

Némethy másik érve a Sankt Pölten-i anyaház halottaskönyvének azon adatára támaszkodik, amely szerint Márcon is létezett egy ágostonrendi prépost, nemcsak Horpácson, ahol ezt az 1358-i oklevél bizonyítja. Hangsúlyozzuk: ennél többet nem mond a *Necrologium*, amelyben funkciójából adódóan nem szerepel az elhunytak halálozási éve, csak a hónap és a nap, amely adatokra azért volt szüksége a szerzetesközösségnek, hogy esztendőről esztendőre megemlékezhessek néhai tagjairól. Rüger márci prépostról is csak annyit tudhatunk meg e feljegyzésekből, hogy október 3-án halt meg,⁴⁰⁽²⁹⁸⁾ de hogy még a 13. században hagyta-e itt az árnyékvilágot vagy esetleg már az 1400-as években, arról sejtelmünk sem lehet. Önmagában abból pedig, hogy forrásaink szerint mind Márcon, mind pedig Horpácson volt valamikor Rüger nevű prépost, nézetünk szerint nem vonhatók le további következtetések.

A horpácsi és a márci ágostonos monostor azonosságának tételét a fentiek figyelembevételével bizonyíthatatlannak tartjuk, s mivel a hazai középkor egyháztörténetében párját ritkító esetet jelentene, hogy egyazon szerzetesközösségnek egymástól ²⁸⁴ekkora távolságra két székhelye legyen s prépostját ráadásul hol az egyikről, hol a másikról nevezzék jogbiztosító iratokban, a magunk részéről nem fogadjuk el Némethy elképzelését.

* * *

Dolgozatunk következő passzusában azt igyekszünk bizonyítani, hogy a sopronhorpácsi monostor történetének korai szakaszában, ha vélhetően mégoly rövid ideig is, a premontrei rend kezén volt: a mérvadó szakirodalom ugyan évtizedekkel ezelőtt elutasította ezt az álláspontot, ám azóta újabb források bukkantak elő Nyugat-Európában, s ezek új megvilágításba helyezik a kérdést.

A horpácsi premontrei prépostságra vonatkozó hagyományt elsőként Magyarországtól meglehetősen távol, Lotharingiában foglalta írásba a 16–17. század fordulóján alkotó rendtörténész, Servais de Lairuelz, aki nemcsak azt jegyezte fel, hogy Horpácson a korábbi századokban premontrei monostor állt, hanem azt is, hogy ennek anyaháza a csornai volt, püspöki főhatósága pedig a győri egyházmegye.⁴¹⁽²⁹⁹⁾ Két és fél évtizeddel később a magyarországi írásbeliségben is febukkan a horpácsi prépostság neve: Pázmány Péternek az 1629-i nagyszombati zsinat kánonjaihoz fűzött második kiegészítésében említik, méghozzá éppen Lairuelz-re hivatkozva.⁴²⁽³⁰⁰⁾ Ugyancsak szerepel a monostor Charles Louis Hugo étivali apát 1734–1736 között megjelent, kutatástörténeti korszakhatárt jelentő rendtörténeti kézikönyvében, ahol a következőket olvashatjuk: „A közönségesen Raab-nak nevezett Jaurinumtól [Győrtől] négy mérföldnyire állt a horpaz-i prépostság, egykor annak a Scheida-nak a leánya, amelyet Lairuelz Schirna-nak nevez.⁴³⁽³⁰¹⁾ A generális káptalan 1516-ban Gradecnek⁴⁴⁽³⁰²⁾ vetette alá Horpaz-t. Rendünk évszázada elveszítette, jóllehet címleg a mi perneggi testvéreink bírják nagytiszteletű Schöllingen Ferenc atya, perneggi apát szerzése folytán.”⁴⁵⁽³⁰³⁾

A rendi hagyománynak különös nyomatékot adott, hogy a fehér kanonokok a 18. század elejétől címzetes prépostságként adományozták a horpácsit. A titlust 1702-ben elsőként Franz Joseph Lauterburgh szerezte meg magának, s miután ő 1705-ben meghalt, a stájerországi Pereg premontrei monostorának apátja (előbb Franz, majd Ambrosius Schöllingen) lépett az örökébe. 1718-ban a cím Pintár Adalbertre szállt, mivel pedig ugyanő 1720-ban a türjei infulát is megkapta, a továbbiakban a horpácsi prépostság egy időre (Pintár és Walthum Lipót hivatalviselésének időszakára) a ²⁸⁵türjeihez társult. Végül 1741-ben ez utóbbi monostort és tartozékait egyesítették a csornaival, így a horpácsi titulus is Nalbek Rafael csornai préposté és utódaié lett.⁴⁶⁽³⁰⁴⁾

A horpácsi monostor premontrei múltjára vonatkozó tradíció a szakirodalomba is átszivárgott: említést tett róla Fuxhoffer Damján és Czinár Mór,⁴⁷⁽³⁰⁵⁾ majd Rupp Jakab,⁴⁸⁽³⁰⁶⁾ Balics Lajos,⁴⁹⁽³⁰⁷⁾ Ortway

Tivadar,⁵⁰⁽³⁰⁸⁾ sőt Hóman Bálint⁵¹⁽³⁰⁹⁾ is. Közülük Rupp eszmefuttatását érdemes kiemelni, neki ugyanis feltűnt, hogy a különböző forrásokban legalább két horpácsi prépostságról szerepelnek adatok: egy premontreiről és egy ágostonosról. Magyarország helyrajzi történetének 19. századi monográfusa ezt az ellentmondást úgy próbálta feloldani, hogy a monostor históriájának kezdeti szakaszában ágostonos jelenlétet feltételezett, viszont úgy vélte, hogy tőlük már a 13. században átvették a házat a premontreiek. Az ordóváltás lehetőségével a szakirodalom a továbbiakban sajnos nem számolt, Rupp pedig méltatlan, ledorongoló kritikát kapott Némethy Lajostól, mint aki „legtöbb nehézséget gördít az ügy tisztázása eleibe”.⁵²⁽³¹⁰⁾ A horpácsi premontrei monostort ugyanakkor Lairuelz és Hugo nyomán a külföldi rendtörténetírás is számon tartotta. A Raphael Waefelghem által összeállított jegyzékben⁵³⁽³¹¹⁾ csakúgy megtaláljuk, mint Norbert Backmund máig méradónak tekintett rendtörténeti kézikönyvében, ráadásul ez utóbbi nem is a kétes hovatarozású monostorok (*Dubia*) között hozza, hanem a magyar cirkária vitathatatlan bizonyossággal premontreiként ismert prépostságai között.⁵⁴⁽³¹²⁾

E rendtörténeti tradíció szakmai utóéletét idehaza Horváth Tibor Antal csornai kanonok szakította meg, aki a magyarországi cirkária középkori históriáját esetenként az *argumentum ex silentio* elvének következetes alkalmazásáig menő szigorú forrás-kritikával kezelte. A minket érdeklő hagyománnyal három cikkében is foglalkozott:⁵⁵⁽³¹³⁾ ezekben helyesen mutatott rá, hogy erősen megtépzott anyagú levéltárainkban egyetlen olyan oklevél sem akad, amelyben horpácsi premontreiekről esne szó, s abban is igaza volt, hogy Jean Le Paige 1320-as évszámot viselő, de valójában 17. századi ²⁸⁶eredetű kontaminátuma⁵⁶⁽³¹⁴⁾ nem tartalmazza a prépostságot. Horváth pusztán e két momentum alapján jelentette ki, hogy Horpács „premontrei prépostsága csupán egy tévesen datált oklevél téves értelmezésének [ti. az 1230–1236 körüli irat hibás interpretációjának – K. T.] köszönheti létét.”⁵⁷⁽³¹⁵⁾ Ezt a tételt a hazai szaktudományosság egyhangúlag elfogadta: így tett nagyjelentőségű tanulmányában Oszwald Ferenc, aki a horpácsit nem vette fel a magyarországi premontrei monostorok általa összeállított listájára,⁵⁸⁽³¹⁶⁾ és legújabban Bazsó Gábor is, aki a következő szavakkal csatlakozott Horváth nézetéhez: „A rend 13–14. századi katalógusaiban nem szerepel horpácsi [premontrei] prépostság, ebből következően olyan akkoriban nem létezett.”⁵⁹⁽³¹⁷⁾

Mi most mégsem fogadhatjuk el Horváthnak ezt a megállapítását. Egyfelől a rendi tradíció mint olyan nem tekinthető homogén jellegű forrásnak: más, mint egy bizonyíthatóan egyetlen szerzőhöz köthető szentéletrajz vagy krónikarészlet. Forrásai az esetek többségében valóban feltárhatatlanok, de mivel minden egyes monostor, sőt talán helyesebb azt mondani: minden egyes adat esetében más és más kútfőkből táplálkozhat a hagyomány, s ezeket a kútfőket esetleg többszáz év választja el egymástól, a rendi tradíció egészét nem vethetjük el pusztán azért, mert néhány adatáról bebizonyosodott, hogy hibásak: sőt minden egyes adatot külön-külön kell megvizsgálnunk, speciális forráskritikai szempontokat érvényesítve. Másfelől igaz ugyan, hogy a Horváth rendelkezésére álló kútfők hallgatása a horpácsi premontrei közösségről valóban az általa megfogalmazott konklúziót sugallta, ám a csornai rendtörténész végső fokon mégis egy súlyos módszertani hiba révén jutott erre a megállapításra: úgy mondott *ex cathedra* kritikát az akkor még csak kora újkori közlésekig visszavezethető tradíció felett, hogy az eredeti kútforrást, Lairuelz könyvét bevallottan nem vette kézbe.⁶⁰⁽³¹⁸⁾ Ellenkező esetben alighanem szemet szűrt volna neki, hogy az egyébként sokszor felismerhetlenné torzult névalakokat közlő Lairuelz Horpáccsal kapcsolatban meghök-kentően tájékozottnak mutatkozik. Nem feltételezhetjük, hogy a lotharingiai premontrei részletekbe menő személyes tapasztalatokkal rendelkezett volna Nyugat-Magyarország topográfiáját illetően, ám ennek ellenére helyesen tudja, hogy Horpács a győri egyházmegyében fekszik, s igen hihető az a közlése is, hogy a monostor anyagháza a közelben működő csornai prépostság volt (amely melleleg szintén az Osl nem kegyurasága alá tartozott). Nézetünk szerint erre egy magyarázat lehet: Lairuelz olyan forrásokból dolgozott, amelyeknek szerzői pontosan tisztában voltak a magyarországi premontrei cirkária középkori

viszonyaival. A 16–17. század fordulóján Prémontré anyamonostorának levéltára még ép volt, iratanyaga pedig többé-kevésbé egységes: talán [287](#) nem tévedünk nagyot, ha Lairuelz lehetséges forrásait többek közt az eredeti középkori rendi monostorjegyzékek között keressük, annál is inkább, mivel a lotharingiai rendtörténész munkájának bevezetőjében maga is az ebbe a körbe vonható Osterhofeni és az Ursbergi Katalógusra hivatkozik.

Horváth egyetlen eredeti premontrei jegyzéket sem ismerhetett, mivel azok a rendi központ levéltárának 1790-ben bekövetkezett pusztulása nyomán részint megsemmisültek, részint Nyugat-Európa legkülönbözőbb pontjaira sodródtak és elvesztek a kutatás szeme elől. Az Osterhofeni Katalógust azóta is hiába keresik a rendtörténészek, az Ursbergit viszont időközben megtalálta, sőt publikálta is Norbert Backmund windbergi premontrei. [61\(319\)](#) A lista sajnos számos hibás névalakot közöl a legkülönbözőbb európai cirkáriák monostorairól szólva, ám pontosan ezek a markáns tévesztések tették lehetővé, hogy a bajor tudós két azonos ősforrásból táplálkozó párhuzamát is kimutassa: az újkori őrzőhelyéről Schäftlarninek mondott jegyzéket, illetve a Leo Santifaller által feltárt, boroszló provenienciájú Vincentinus-féle Katalógust. [62\(320\)](#) Backmund e három jegyzék családját *Vetus Registrum*nak nevezi. A forráscsoport magyar vonatkozású részleteinek keltét magunk 1264 utánra, de legkésőbb 1270 környékére helyezzük: [63\(321\)](#) a lehetséges legkorábbi dátumot az 1264-i alapítású csöti (csúti) monostor említése sugallja, [64\(322\)](#) a *terminus ante quem* pedig az, hogy a Schäftlarni Katalógus fennmaradt kézirata Backmund szerint ekkoriban készülhetett. [65\(323\)](#) Témánk szempontjából perdöntő jelentőségű, hogy a magyarországi monostorok között a *Vetus Registrum* mindhárom kéziratóban szerepel Horpáz említése, s azt is egybehangzóan állítják ezek a jegyzékek, hogy az itteni premontreiek fölötti lelki joghatóságot a győri püspök gyakorolta. Mindez pedig nem kevesebbet jelent, mint hogy igenis van hiteles történeti adatunk a horpácsi premontrei monostor 13. századi, közelebről 1264–1270 körüli létezésére, s ezt az adatot ráadásul gyakorú kézirata (a Schäftlarni Katalógusé) erősíti meg.

Visszatérve azonban még egy pillanatra Lairuelz-hez: az általa közölt horpácsi adatok csak részben szerepelnek a *Vetus Registrum*ban, illetve az Ursbergi Katalógusban, ezek ugyanis mit sem tudnak az egyes monostorok filiációs kapcsolatairól. Lairuelz egyébiránt hihető információja a csornai prépostságról mint Horpács anyaházáról más forrásból kellett hogy táplálkozzék (talán az Osterhofeni Katalógusból), ami arra mutat, hogy a *Vetus Registrum* mellett legalább még egy önálló kútfő igazolta a középkori horpácsi premontrei monostor létét.

Tény, hogy a legmegbízhatóbbak között ismert, 1294-i rendi monostorjegyzékekben a horpácsi közösség már nem szerepel, pedig ezek a generális káptalannak azt a döntését dokumentálják, amellyel az összes magyarországi premontrei közösséget [288](#) cseh- és morvaországi apátok vizitációs körébe utalták: [66\(324\)](#) ilyen horderejű eseménynél aligha feledkeztek volna meg bármelyik létező házról is. Okkal gyanítjuk, hogy 1294-ben a horpácsi monostor már nem volt a premontreiek kezén, s ezt az információt szépen egészíti ki az általunk is már többször idézett adat, amely szerint 1295-ben pedig már bizonyíthatóan az ágostonos kanonokoké volt a prépostság. A Rupp Jakab által egyszer már felvetett, de visszhang nélkül elhalt teóriát továbbgondolva magunk is ordóváltást feltételezünk Horpácson a 13. század utolsó harmadában: ennek közelebbi időpontját a rendelkezésünkre álló források alapján a *Vetus Registrum* magyar anyagának 1264–1270 körüli keletkezésénél értelemszerűen későbbre, 1294-nél pedig korábbra helyezzük. Ugyanakkor a folyamat irányának megítélésében Rupp tévedett: a monostor nem az ágostonosokról szállt a premontreiekre, hanem éppen fordítva: a premontreiekről az ágostonosokra.

* * *

A horpácsi ágostonos prépostságot a magunk részéről tehát újabb bizonyítékok felmerültéig nem tekintjük azonosnak a márcival, mert a Némethy Lajos által felvetett lehetőséget kielégítő adatok nem támasztják alá. Ugyanakkor hiteles forrásokkal igazolható, hogy Horpácson a 13. század második felében valóban létezett premontrei közösség: az ezt bizonygató rendi tradíció tehát nem alaptalan. A ma látható sopronhorpácsi műemléktemplomot a régészeti és a művészettörténeti kutatás eredményei szerint az 1230–1240-es években építették át monostori egyházzá: az egykorvult horpácsi prépostság megszületését valószínűleg erre az időszakra helyezhetjük. Forrásaink alapján nem zárható ki – de nem is bizonyítható – hogy a szerzetesház már ekkor premontreieknek adott otthont (a *Vetus Registrumot* időben közvetlenül megelőző rendi monostorjegyzék, a II. Ninivei Katalógus⁶⁷⁽³²⁵⁾ magyar vonatkozású listája 1235-ben kelt, tehát az, hogy Horpács nem szerepel benne, az iménti hipotézisnek nem mond ellent). Az ordóváltást az 1260-as évek második felénél alighanem későbbre, 1294-nél pedig mindenképpen korábbra kell tennünk: a kettő között vehették át a horpácsi prépostságot az ágostonos kanonokok, akik aztán a 14. század közepéig biztosan meg is maradtak e monostoruk birtokában.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Askercz Éva: Anton Sigel (1763–1846) akvarelljei

289 Askercz Éva: Anton Sigel (1763–1846) akvarelljei¹⁽³²⁶⁾

A műtárgyaknak néha különös utóéletük – azt is mondhatnánk sorsuk – van, olykor tele titkokkal, megmagyarázhatatlan eltűnésekkel és felbukkanásokkal. Így van ez a most bemutatásra kerülő képek esetében is, amelyeket Anton Sigel festett Bánfalván és Sopronban 160–170 évvel ezelőtt, 1831–40 között, s melyek létezéséről eddig nem volt semmi tudomásunk. A képek híre a Szépművészeti Múzeum közvetítésével jutott el hozzánk, s akkori tulajdonosuk jóvoltából mutattuk be azokat egykori készítési helyükön, valószínűleg létükben először.

1. kép. Anton Sigel: A Kaszinó tér Sopronban, év nélkül. Akvarell, toll, 19,7 x 27,5 cm.

Az akvarell képeken található névalíráások és dátumok, feliratok szerint a lapokat Anton Sigel festette 1831–40 között. E festő minden bizonnyal azonos azzal a lexikonokban szereplő Anton ²⁹⁰Siegl (Siegel) nevű osztrák portré- és vedutafestővel, aki 1763-ban született Bécsben és ott is halt meg 1846-ban.²⁽³²⁷⁾ C.

v. Wurzbach életrajzi lexikonában³⁽³²⁸⁾ (1877) azonban azt írja, hogy festőnk már a 19. század végén összetévesztették bizonyos August Siegl (Siegel) nevű festővel, aki 1790 és 1810 között ugyancsak Bécsben tevékenykedett. A lexikon szerint keresztnévük rövidítésének helytelen feloldása okozhatta a félreértést. Mindezek föltárása mellett Anton Siegl közelebbi életrajzának közelebbi ismertetésével adós marad a lexikon. A bécsi történeti múzeumban (Historisches Museum) 1888-ban rendezett kiállítás katalógusában⁴⁽³²⁹⁾ Anton Sigel névváltozatban szerepel mesterünk, két bécsi városképet ábrázoló akvarell képével.

Egyelőre – a további kutatásokig – el kell fogadnunk, hogy festőnk azonos a bécsi Anton Siegel (Siegl, Siegel) (1763-1846) festővel, akinek nevét három változatban, már a 19. század folyamán is következtetetlenül írják gyér számú forrásaink. Az azonosságot sajnos a kiállított képek két példányán szereplő dátumok és feliratok is megkérdőjelezhetik, ugyanis ezeken a lapokon az 1859-es és az 1860-as évek szerepelnek a készítés időpontjaként – mikor mesterünk már halott volt. Igaz, e feliratok láthatóan más kéztől származnak, mint az 1831–40 között festett képeken. A parkrésztet bemutató, 1838-as dátummal jegyzett kép hátoldalára festett, s a Kaszinó teret ábrázoló akvarellen az 1859-es évszám szerepel. Egy különálló lapon, s ugyancsak a kaszinó teret ábrázoló akvarellen azt olvashatjuk, hogy 1860-ban, természet után festette a képet Anton Sigel („*Nach Natur gezeichnet An. Sigel, Ödenburg Frühjahr 1860*”). A talányos dátum és felirat ellenére az kétségtelen, hogy e két kép stílusa azonos a többiekével, ugyanazon kéz festette. Mindeme talányokat további, bécsi gyűjteményekben és archívumokban végzendő kutatással tisztázhatjuk majd.

Ugyanilyen talányos egyelőre az is, hogyan került Anton Sigel Bánfalvára és Sopronba. Erről azt tudjuk csupán, hogy élete alkonyán, 68 és 77 éves kora között járt itt, de hogy folyamatosan itt élt volna, arra nincs semmi adatunk. Bécs közelsége megengedhette azt, hogy hetekre, hónapokra jöjjön ide, s hogy évenként visszajárjon. Azt tudjuk mindössze, hogy ittlétekor a bánfalvi kolostorban lakott, hiszen egyik képére ráírta ezt: „*Aussicht aus dem Fenster unserer Wohnung im Kloster zu Wandorf bei Ödenburg im Sommer 1840*”. Ezt igazolja egyetlen Sigelről tudósító helyi írott forrásunk, Schlachta Etelka naplója is,⁵⁽³³⁰⁾ amelyben ez áll: 1840. június 23-án Smidné és én Wandorfba mentünk reggel 8 órakor. Sephinehez mentünk. Ebéd előtt felmentem Sephinevel, s kísértem neki párt dalt, melyet újan magával hozott. Aztán lementünk ebédelni. Tüstént bevégzett lakoma után zápor kezdett esni, felsiettünk. Siegel ki hasonlólag a kolostorban lakik, áthozá csinos albumát, melly Sopront, s a vármegye szebb vidékit tárgyazó tájraj-zokkal telve.”

Schlachta Etelka Soproni Levéltárban őrzött naplójának 1832–1842 közötti részeit 1943-ban adta ki és látta el jegyzetekkel Csatkai Endre, s ebből való az idézett szövegrész. Érdekes, hogy a kötetben szereplő személyekre vonatkozóan igen bőséges felvilágosítást adó Csatkai Endre Sigel (itt Siegel) személyére nem tért ki. Valószínűleg nem találkozott műveivel az itteni gyűjteményekben. Később, 1953-ban megjelenő műemléki topográfiájának Bánfalvát ismertető fejezetében felhívja a figyelmet arra a metszetre amelyet Sigel nyomán metszettek rézbe, s amely a Regélő 1839-es évfolyamának ²⁹¹818. oldalán jelent meg, de a festőről e helyen sem közöl adatokat, csupán képaláírást: „Vandorf Sopron megyében. A Siegel (sic) ad naturam delin. Kohlmann sculps.” E metszet valóban mesterünk alkotása s egy variációja számtalan bánfalvi képének, de az itt bemutatottakkal nem azonos. Hogy az igen alapos tudású Csatkai Endre nem foglalkozott festőnkkel, annak csak az lehet a magyarázata, hogy egyetlen képével sem találkozott Sopronban, sem Bécsben. Így aztán Sigel nem is szerepel a soproni képzőművészet történetét feldolgozó publikációiban.

Visszatérve Sigel kolostorbéli lakhatására: hogy ott lakott, az tény, s hogy mások is laktak ott, többek

között a Schlachta Etelka által említett Sephine, azaz Polster Lajosné, született Hauer Josefa bárónő, Etelka egyébként Bécsben lakó rokona, azt naplójából tudjuk.[6\(331\)](#)

2. kép. Anton Sigel: Pestis oszlop a Mihály kapu előtt, 1831. Akvarell, toll, 19 x 27 cm.

A kolostor a pálos rend feloszlata után a 18. század végétől a karmeliták 19. század végén történő megjelenéséig több tulajdonossal és funkcióval bírt, többek között volt katonai kórház, és laktak ott a brennbergi bányatisztek – és ezek szerint alkalmi bérlők – is, de erre vonatkozó adatokat egyelőre nem sikerült föllelnünk a levéltárban. Így csak sejtethetjük, hogy festőnk nyarait, néha az őszet töltötte itt. Néhány képen (6 darabon) szerepel az, hogy nyáron festette, 3 képen pedig az, hogy ősszel. A képeket nézve azt mondhatjuk, hogy nyári, legfőljebb kora-őszi a tájak, amelyeket megfestett. [292](#)Időszakos ittlétét látszik igazolni a képek eddigi ismeretlensége is, azokat nyilvánvalóan magával vitte bécsi otthonába. Az azonban továbbra is talányos, hogy itteni ismerőseit miért nem ajándékozta meg képeivel, vagy ha igen, azok még mindig lappanganak valahol. Tehát annak tisztázása, hogyan került ide Anton Sigel, mennyi időt töltött el itt és kivel állt kapcsolatban a városban, még hátra van. Időre és jó szerencsére van szükségünk ahhoz, hogy e kérdéseket megválaszolhassuk.

3. kép. Anton Sigel: Az Ikva patak a Festőkőznél, 1836. Akvarell, toll, 14,8 x 24 cm.

A 2001. március 15-én megnyílt egy hónapos időszak kiállításán a Lábasházban bemutatott 43 táj- és városkép a képeken szereplő sorszámok tanúsága szerint töredéke lehet az egykor megfestetteknek. Számos lap hiányzik, amiknek hollétét nem ismerjük. Tájképein gyakran feltűnik a természet után („*ad naturam*”, „*nach Natur*”) kifejezés, amely szokásos jelölése annak a ténynek, hogy ott helyben festette meg festője a képet. Bár nem szerepel ez minden lapon, a képeket nézve mégis azt mondhatjuk, akár mindegyikre fölírhatta volna, hiszen a táj, a bennük látott épületek, vagy városrészletek pontosak s egyáltalán nem idealizáltak.

Sigel képei belesimulnak saját korának klasszikus tájfestő, tájrajzoló stílusába. A kor, amelyben élt, a pontos helyszínrajzok, festmények kora. Európa országait számtalan festő járta a 19. század elejétől, hogy vázlatkönyveiben s a vázlatok nyomán festett képein megörökítse a hazai vagy idegen tájak szépségét, történeti emlékeit, népeinek életét. E festői utazásokat szokás volt albumokba foglalva közreadni.

E klasszikus, akadémikus festészet hagyományait megfigyelhetjük Sigel kompozícióiban is. A vedutaszerűen festett tájképek előtereiben egy-egy behajló fa, befelé [293](#)vezető út, egy épületrészlet vezet szemünket a kép középtere felé, ahol a táj vagy városkép ábrázolása kiteljesedik. A panorámát gyakran zárják le hegyek vagy dombok, s a képek felső harmada a kompozíciót lezáró, felhőkkel borított égbolté. Sigel is szereti a széles horizontokat, a nagy nyitott tájakat. Nézőpontja gyakran olyan, mintha magas kilátópontról tekintene le a tájra. Itt látható képein viszonylag ritkán tér el ettől a sémától, s csak néhány olyan képet fest, amely horizont nélkül, szoros kivágásban, mondhatjuk, közelképben ábrázolja a választott tájat vagy városrészletet. A látott részleteket igyekszik mindig megbízhatóan, pontosan visszaadni, az egész látványban és a részletekben egyaránt. Ezt mi is megfigyelhetjük azokon a képeken, amelyek máig megőrzött épületeket, városrészleteket is tartalmaznak.

4. kép. Anton Sigel: Öreg gesztenyefa Bánfalván, 1837. Akvarell, toll, 19,5 x 28,5 cm.

Képeit a látvány hűségén túl a szinte mindenütt előforduló kisméretű, ún. staffázs figurák teszik életszerűvé, mozgalmassá. Tájképein munkálkodó emberek, munkából megtérő parasztok járnak a tájban, gyakran látunk különféle állatokat megjelenni a kompozíciókon a falusi élet jelképeként. Sétáló, üldögélő, viseletük szerint úri népek is feltűnnek képein a munkálkodó parasztok társaságában. Szép és gondos a

képek megvilágítása is. Olykor sárgás, alkonyi tónus borítja be a képeket mintegy lefedve a minuciózusan megfestett hegyormok, mezők, fák sokféle zöldjét. Olykor lilás reggeli, vagy egyenesen világos nappali tónusokkal hangsúlyozza a látvány megfestésének idejét, s ezzel egyben megteremti a látvány derűjét, békéjét. A képek békés hangulatát e rejtett fények is erősítik. A fény irányát legtöbbször csak a finom, vetett árnyékok sejtetik a nézővel. A képek gondos – minden bizonnyal mappákban történő – őrzésüknek köszönhetően máig megtartották eleven színeiket.

5. kép. Anton Sigel: Öreg gesztenyefa Bánfalván, 1837. Akvarell, toll, 19,5 x 28,5 cm.

Anton Sigel festményei – képletesen szólva – kiszíneznék egy fehér foltot a soproni városképek, városábrázolások palettáján is. A 19. század első feléből csak néhány képet, főként metszetet ismerünk e témában. Az eddig ismert város- és tájképek zöme a 19. század közepén s utána keletkezett. Steinacker Károly, Storno Ferenc és Hauser Károly hasonlóan dokumentatív ihletésű ismert városképei egy fél századdal későbbi Sopronnal ismertetnek meg bennünket.

Végezetül ki kell fejezni abbéli örömünket, hogy e képek, ha rövid időre is, de visszajutottak keletkezési helyükre. Anton Sigel ismeretlenségből előbukkanó képei óriási nyereséget jelentenek a Sopron-ábrázolások történetében. A kiállítás után a képek egy része a Soproni Múzeumban, néhány darab pedig magánszemélyek birtokában, Sopronban maradt.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc

Soproni Könyvespolc

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Bariska István: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai.

295 Bariska István: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai.

Szerk. Turbuly Éva (Sopron, 2002.) 222 o.

Sopron – számos különböző oknak köszönhetően – várostörténet-írásunk egyik legdédelgettebb gyermeke. Szerencsés válogatással, önzetlen együttműködéssel azonban erről a régóta kutatott városról is újat lehet mondani; szakmának, nagyközönségnek egyaránt. A szerzők jó megválasztása (az előadások és a közlés sorrendjében: *Zsoldos Attila, Kubinyi András, Szende Katalin, G. Etényi Nóra, Zimányi Vera, Dominkovits Péter, Németh Ildikó, Tóth Imre*) a 13–20. századig egységet tud teremteni, anélkül, hogy feláldozná a sokféleséget – mert alapkutatásra és szemléleti pluralizmusra támaszkodik. Az önzetlen együttműködésben pedig ott vannak történetkutatás országos intézetei, tanszékei mellett a soproniak is. Úgy, hogy csak a minőség számít.

Zsoldos Attila „Sopron város és megye a 13. század utolsó harmadában” c. munkája azt bonyolult kérdéskört foglalja össze, hogy mi történt Sopronnal és Sopron vármegyével a várispánságok felbomlása idején, továbbá, hogy mi történt eközben a királyi és a magánhatalommal. Sopron, mint határvármegye esetében eltérés tapasztalható a vár, a várispánság és a vármegye hármasság struktúrájához: egyfelől mert a vármegyében volt még egy várispánság, nevezetesen a locsmándi, másfelől mert a soproni várispánság több várral (Kapuvár, Babót, Kabold) is rendelkezett. Ez a szerkezet megváltozott a várispánság felbomlásával, de a vasi ispánsághoz képest itt kevesebb várjobbágyot nemesítettek, és nincs adat a várszervezeti népek magánfamiába állására sem. A vendégtelepesek kiváltságolására viszont jó példával szolgál Sopron 1277. évi hospesprivilegiuma, ami azonban a megye igazgatása történetében nem lett cezúra.

Miként reagált minderre a királyi és a magánhatalom? A 13. század végi hatalom-megosztásra miért válaszoltak a Kőszegiek másként, mint a Csákok, akik – a szerző szerint – nem törekedtek a tartományépítésre. Milyen összefüggés volt az ország dinasztikus és tartományúri felosztása között? *Zsoldos Attila* alapvető fogalmak tisztázásával, a jelenségek pontos és kitűnő értelmezésével ad választ ezekre a kérdésekre és mutatja be a folyamatot, amelyre Sopron vármegye és Sopron város története igen jó alkalmat kínált. Ebben ki kell emelni azt a „forgatókönyvet”, hogy a Kőszegiek mindig lázadással reagáltak arra, ha elvesztették bárói méltóságukat, valamint a királyi tanács feletti ellenőrzést. Ezzel szemben a Csákok nem éltek ezzel az eszközzel. ²⁹⁶Minthogy *Zsoldos Attila* a vasi ispánság felbomlásának történetét már megírta, ezzel a tanulmánnyal kiegészítve a mai nyugati határmezők jelentős részének 13. század végi története került új megvilágításba.

Kubinyi András akadémikus „*A városok az országos politikában, különös tekintettel Sopronra*” c. tanulmánya kitűnő példa arra, hogy csak az egészbe illesztve lehet megérteni a részletet. Különösen igaz ez a városok – így Sopron – országrendiségére, amelyet még az európai példákkal is érdemes összevetni. Ráadásul a magyar országgyűlés törvényi szabályozására meglehetősen későn, 1608. évi koronázás utáni 1.tc.-ben került sor, ami viszont jó igazodásul szolgált egyfelől a kúriás vagy kétkamarás diétális rendszer előzményeihez, másfelől a városok esetleges rendi kúriája kérdésköréhez. A szerző meggyőzően igazolja, hogy ez a 17. század elején szentesített törvénycikk középkori alapokon nyugszik abban az értelemben, hogy lényegében az 1514. évi 3. tc.-ben felsorolt városok vettek részt az országgyűlésen. Kubinyi hozzáteszi azonban, hogy ez a mintegy 30 város együtt sohasem jelent meg az országgyűlésen. Sopron például 1441 és 1463 között Habsburg zálogon volt, országgyűlési jelenléte ezért lényegében az 1464. évi

koronázó országgyűléstől számítható.

A szerző a kérdéskör teljes középkori fejlődéstörténetét áttekinti. Az I. Ulászló halálát követő 1445. évi pesti diéta volt az egyetlen a középkorban, amely a városokat törvényhozóként fogadta el. Abban a kérdésben, hogy vajon a városok az „ország tagjának” (*membrum regni*) voltak-e tekinthetők vagy sem, arra a következtetésre jut, hogy magyarországi jelenségnek kell tekinteni, hogy a királyi városok több csoportra tagolódtak. Mint kollektív nemes személyek rendi jogokkal rendelkeztek ugyan, de ezek eltérő érdekeik miatt nehezen érvényesültek az országos politika színterén: az országgyűlésen. Az esély a nyugati városokhoz hasonlóan megvolt arra, hogy kialakuljon a városok kúriája. Hogy nem így történt azért maguk a városok voltak a felelősek. Ugyanakkor azokat a példákat (pl. törvénykezés, kereskedelem, vám) is felsorolja, amelyek szükségessé tették a városok összetartását. Végeredményben a város csoportok elkülönülése, az uralkodótól közvetlenül függő városok viszonylag kis száma, a városok adó- és katonai forrásai közvetlen, azaz országgyűlés nélkül történő felhasználásának lehetősége mind-mind hozzájárulhatott a városok országrendisége megkérdészettségéhez.

Szende Katalin „Sopron kapcsolatai közeli és távoli városokkal a késő-középkorban” c. tanulmánya Sopron késő-középkori jogtörténetét, „hírszerzését”, gazdasági kapcsolatait vette górcső alá. Elemzésének mérlege szerint a városok alá- és fölérendeltsége (jogi, városhálózati, piacközponti) és egymás mellettsége (tárnokszéki, országgyűlési részvétel) más-más kapcsolatokra tette képessé Sopront. Megfigyelései közül két témakört emelnék ki, még ha önkényesen is: 1) a soproni normák átvételét mind az anyagi-, mind pedig az eljárásjogban, 2) a kereskedelmi kapcsolatokat. Az előbbit azért, mert az átvételek és a közösen kiküldött bíróságok (pl. Sopron és Kőszeg, Sopron és Csepreg, Sopron és Pozsony között) a jogalkotás és a jogalkalmazás területén a feudális jogi partikularizmusban védeltséget jelentettek. Ráadásul nem minden város tartott „jogtudó értelmiséget”, legfeljebb jogalkalmazót. A Sopron, Kőszeg, Csepreg, Rohonc, Szombathely és Győr (sziget) között 1451-re kialakult jogi [297](#)(törvénykezési) együttműködés hosszabb folyamat eredménye volt. Fontos megjegyezni, hogy a deputált bíróságok nem rendelkeztek végrehajtási, hanem csak ítélkező joggal. A végrehajtás jogát az adott „jogsegélyt” kérő település nem áldozta fel ebben az együttműködésben. A törvénykezési együttműködés határon átnyúló összefogás is lehetett, főleg a büntetőügyek felderítésében.

Másrészt a kereskedelmet azért tüntetjük ki, mert benne az idő haladtával a tranzitjogok összekapcsolódásának vagyunk tanúi. Ez pedig újabb minőség volt a kapcsolatokban, hiszen nemcsak a piacokat, hanem a hozzájuk vezető utakat, szakaszokat és a közvetítő pozíciókat is felosztották egymás közt. Ezt igazolja a kölni és nürnbergi kereskedők és megbízottaik helycseréje Sopronban, akiket utóbb a bécsiek és a bécsújhelyiek váltottak fel. A dolgozat ez utóbbi két város üzleti kapcsolatainak soproni jelenlétét meggyőző adatokkal támasztja alá. Ugyanakkor arra is utal, hogy a külbirtokosok miként jutottak soproni ingatlanokhoz, elsősorban szőlőkhöz, amelyekhez szervesen kapcsolódtak a borkivitel okozta konfliktusok (vámok, kiviteli hierarchia stb.). Hogy aztán ezen kívül milyen magánjogi kapcsolatok (áttelepülés, házasság, örökség, legényvándorlás, egyetemjárás) színtere lett Sopron, az már külön kutatás tárgyát képezi. Ez az utalás jól mutatja, hogy milyen sok feladat vár még a jövő kutatóira is.

G. Etényi Nóra „Sopron a 17. századi nagypolitikában” c. dolgozata arra a 17. századra vonatkozik, amikor Sopron – Pozsony helyett – országgyűlések, sőt királyválasztás, koronázás és nádorválasztás (1622, 1625, 1634-1635, 1681) színhelye is lett, azaz amikor a nagypolitika Sopronba költözött. A szerző, aki 2003-ban a magyarországi török háborúk 17. századi nyomtatványait is közreadta, a nyomtatott források számos válfaját hasznosítja kellő kritikai elemzéssel: a bécsi Matthäus Formica-féle két hetilapot, a röplapokat, a részletes beszámolókat nyújtó hírleveleket, illetve metszeteket és vedutákat, csakúgy mint a

17. században megújult városi krónikairódmalmat. Mindenekelőtt a brémai és a wolfenbütteli gyűjtemények alapján ezek sokaságából válogatta ki a Sopron „aranykorára” vonatkozó forrásanyagot, amely alapján nagy erudícióval tárja fel a Sopronra vonatkozó nyomtatott források történeti háttérét, nagypolitikai és helyi (soproni) értékét, szövegvariánsait, az udvari és városi propaganda, reprezentáció céljait, a koronázás és nádorválasztás (rendi) szokásjogát, eljárásrendjét ill. udvari etikettjét, a bankettek lefolyását. Nem hagyta figyelmen kívül a török kor utolsó évtizedeinek értelmezését sem, amikor a soproni illetőségű ügyvéd, a Zrínyiek köréhez tartozó „szürke eminenciás”, Vitnyédi István is kulcsszerepet játszott a hírláncolatban. Kitér arra is, hogy a Habsburg abszolútizmus, a magyar főnemesség (pl. az Esterházyak), a török fenyegetettség és az ellenreformáció milyen szerepet szánt az eligazodásra és igazodásra kényszerült városnak, azaz, hogy a nagypolitika változásai miképpen módosították az önképére oly sokat adó Sopron szerepét.

Zimányi Vera „Néhány összehasonlító szempont Sopron lakóinak 16-17. századi életéhez” c. gazdaságtörténeti dolgozatát korreferátumnak szánta. Olyan elemzésnek, amelyben nemzetközi adatok összehasonlításával mutatta ki a soproni trendeket. Ilyennek minősül a kenyérgabona árának vizsgálata a 17. századi árforradalom tükrében. Az ún. reálbérszámítás arra ad választ, hogy egy adott társadalmi réteg 100 kg kenyérgabonára 298mennyi munkabért volt kénytelen fordítani. Strassburg és Sopron adatainak egybevetése azt mutatja, hogy ebben az összehasonlításban a soproniak kedvezőbb helyzetben voltak. A tanulmány más városokat, így Augsburg, Bécs, Klosterneuburg mintáit is nagytó alá veszi. Zimányinak ugyanakkor feltűnt, hogy ezzel párhuzamosan a soproni státútmokban (1619, 1654, 1704) feltűntek a luxus- és pompaelenes rendelkezések is. A tanulmány erre a jelenségre Sopron város társadalmának szerkezete, a magyarországi város és falu közti munkamegosztás tendenciája, valamint a létszükségleti és luxusárak árképzése alapján keresi a választ.

Dominkovits Péter „Sopron, a 18. század egyik regionális oktatási központja (Adatok és szempontok a nyugat-dunántúli vármegyei tisztikarok, nemesi elit társadalomtörténeti feldolgozásához)” c. munkája több szempontból is hézagpótló. Egyfelől azért, mert középiskoláink története feltárásában még mindig ritkaság számba megy az anyakönyvi szintű feltárás. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt Németh Sámuel, Sasfi Csaba, Zsoldos Attila idevágó munkái jutnak az eszünkbe. Másfelől tudni kell azt is, hogy még ritkább a nemesség iskolázottságának felmérése: köznemesi elitkutatás összekapcsolása művelődéstörténeti elemzéssel. A feladat nehézsége nyilvánvaló. Egyrészt azért, mert ez a munka feltételezi, hogy ismerjük az adott középiskola – esetünkben a soproni jezsuita gimnázium – beiskolázási körzetét és az iskola vonzásába tartozó vármegyei hivatalviselőket (főispán, alispán, jegyző, perceptor, assessor, szolgabíró stb.). Másfelől a kutatás megköveteli, hogy otthon legyünk az érintett vármegyék (Győr, Moson, Sopron, Vas, Zala stb.) fő- és köznemességének történetében. Arról nem is beszélve, hogy kitekintéssel kell lenni a magyar rendiség központi, regionális és birtokigazgató hivatalaira, pl. kamarai igazgatásra, a királyi és kerületi táblákra, továbbá az uradalmi adminisztrációkra.

Dominkovits Péter eddigi kutatásaival lényegében már rálátást engedett Sopron vármegye hivatalviselő nemességére, birtoktörténetére, családi kapcsolataira (pl. a petőházi Zeke, a felsőbüki Nagy, a Tolnay, a Rimanóczy, a Niczky, a Kramarics, a Pásztory család esetében). A szerző a soproni jezsuita gimnázium 1711-1771 között keletkezett anyakönyveire támaszkodva itt is más forrástípusok bevonásával (vármegyei jegyzőkönyvek, végrendeletek, missilisek, árvaügyi iratok, céhprivi-légiumok, polgárkönyvek stb.) végezte kutatását. A dolgozat rendkívül meggyőzően tárja elénk az intergenerációs adatokat, továbbá a családi stratégiákat. Eközben nem feledkezett meg a nyugat-magyarországi vármegyék nemességének átbirtoklásáról és házasságairól, a szomszédos vármegyék (pl. Moson, Győr, Vas, Zala) tisztségviselőinek

soproni iskolázásáról, vármegyei hivatalok fölötti, regionális és országos tisztségviseléséről (pl. a Czompó, a felsőbüki Nagy, a salamonfai Ráttky, a Rimanóczy család, a vasi Kelcz, a Bezerédy család estében). Külön fejezetet kapott a Sopron és Vas megyei főnemesség pl. (a Széchényi, a Draskovich, a Cziráky, a Viczay, a Csáky, az Ebergényi, a Batthyány, a Sigray, a Szapáry, a Meskó család iskolázásáról). Dominkovits tehát igen szép példáját adta annak, hogy interdiszciplináris eszközökkel milyen átfogó képet lehet adni a 18. századi hivatalviselő nemesség karrierje megalapozásáról.

Németh Ildikó „Az „iskolaváros” Sopron tanárai a 19. század második felében” c. tanulmánya ugyancsak példa értékű. Különösen azért, mert a történetírás ritkán tartott [299](#)szemlét az iskolák legfontosabb személyi feltételeiről, a generációk hosszú sorát meghatározni tudó tanárokról. A tanár példaképe beépülhet a személyiségünkbe, meghatározhatja választásainkat. Vas megyében úgy reagáltak erre, hogy sorozatot indítottak a tudós tanárokról. Németh Ildikó pedig úgy, hogy Ph.D. disszertációja témájául választotta a soproni iskolák múltját. Benne az itt közölt részlettel, amelyben a történész eszközeivel tárja fel a kiemelkedő soproni tanárok működését. Ebben a tanulmányban 40 tanáregyéniség pályaképével, egyfajta kislexikonával ajándékozza meg az olvasót. Több tanárgeneráción át akár azt is érzékelni lehet, miként hagyományozódott a választás és magatartás apa és fiú, testvér és rokon, tanár és tanítvány között.

Németh Ildikó a középiskolai tanári képzés történetének rövid összefoglalását is felelevenítette. A társadalomtörténeti-szociológiai vizsgálatok számos szempontját vonta be az elemzésbe. Így többek között a születési hely, a családi indíttatás, a többnyelvűség, a mobilitás, a párhuzamos képzésben való részvétel alapján. Kiemelten kezelte a művésztanárok tevékenységét. Külön elbírálásban részesültek a hitoktatók mint a tanári kar „megbecsült és magasan képzett” tagjai. Megkülönböztetett figyelemben részesült a tanítás mellett végzett tudományos munka, a különböző országos, regionális és helyi szakmai szervezetekben és egyesületekben végzett tevékenység. Ettől megkülönböztetve tárgyalta a szerző a közéleti (kulturális, sport, önszegélyező, jótékonyági, hitéleti stb.) egyesületi életben regisztrálható rész-vételt, valamint azt a közéleti szerepet, amelyet Sopron közigazgatási illetve felekezeti szakbizottságaiban tölthettek be. Természetesen itt nem tudjuk a negyven tanár nevét felsorolni. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a polgári kori Sopron feltűnően gazdag iskolaszervezetet hagyott az utókorra, és a gazdag iskola-szerkezethez rendkívül színvonalas tanári gárda tartozott. Az életrajzokból kiderül ez a kölcsönösség, továbbá, hogy a város milyen megtartó erőt gyakorolt a 19. század második felében Sopronban működő tanárookra.

A kötetet Tóth Imre: „Aktuális Sopron-képek a XX. században” c. roppant érdekes és aktuális tanulmánya zárja. Érdekes, mert a városról alkotott közvélemény alakulásának belső és külső okait is feltárja. Ezért egy pillanatra sem érezzük sem belterjesnek, sem provinciálisnak. Sőt, olykor éppen azok a kényszerek voltak provinciálisak, amelyeket a felsőbb hatalmak alkalmaztak a városra. Ilyen volt példának okáért a hatalom városellenessége az 1954-től tudatosan generált Sopron-Győr vitában. A szerző hat szakaszt különített el, amelyben a Sopron-kép ilyen vagy olyan okokból, de megváltozott. Az 1921–2001 közti Sopron-képen minden korszak rajta hagyta a keze nyomát. Az 1921. évi soproni népszavazás mint a magyar Trianon-revízió részsikere után a „Civitas Fidelissima” számla benyújtásával kísérletezett – egy olyan kurzussal szemben, amelynek jelöltjét megbuktatta a nemzetgyűlési választásokon. Egy olyan kormánnyal szemben, amely külpolitikailag tovább is foglya maradt a trianoni döntésnek. Ez utóbbit a hatalom kitérő reakciójaként írta le a szerző. A lassan illúzióit veszítő városnak a Harmadik Birodalom fenyegetettségét is meg kellett élnie a „Burgenland elvesztett fővárosa” sokat hangoztatott, németbarát minősítése miatt. Ám, hogy a II. világháborút követő szovjet típusú hatalom milyen stigmákkal látta el az egykori polgárvárost,

arra korábban senki sem gondolhatott. Sopron „kispolgári és reakciós” városképét 300szinte készen kapta a proletárhatalomtól, és vele járt a büntetés is az elmaradt város- és iparfejlesztés formájában. A sors iróniájából és kegyéből is egyszerre, hiszen ez a tudatos elhanyagolás mentette meg a városból azt, amit a súlyos bombázások még meghagytak. Így válhatott később a vasfüggöny „Díszkapujává” és a rendszerváltás nemzeti kurzusai számára is ismét „Civitas Fidelissimává”. Innen érthető a szerző által elemzett kérdés aktuális volta is. Ez a kép ugyanis a város akaratától függetlenül még ma is alakul.

Csak egyet tudunk érteni a Soproni Levéltár igazgatójával, dr. Turbuly Évával, aki a 2002. szeptember 25-én megtartott konferencia anyagát nem hagyta veszendőbe menni. Dicséret illeti természetesen a szerzőket is, akik nélkül nem készülhetett volna el ez a kötet, és akik ezzel jelentős mértékben hozzájárultak a Sopronról és szerepéről alkotott kép szak- és korszerű újraértelmezéséhez.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Székely Zoltán: Kincseink. Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Kiállítási katalógus.

Székely Zoltán: Kincseink. Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Kiállítási katalógus.

Sopron, 2002.

IV. László 1277-ben kiállított oklevelétől számítjuk Sopron szabad királyi város státuszát. A királyi kettős függőpecséttel megerősített oklevél kivette a várost a soproni ispán joghatósága alól, szabad bíróválasztást engedélyezett a polgárok számára s ezeken túl még számos más jogot s privilégiumot is rögzített. Mindazokat a kiváltságokat, amelyek a következő évszázadokban a város autonóm fejlődésének kereteit s egyben zálogát is jelentették. E jeles, 725 évvel ezelőtti eseményt egy reprezentatív kiállítással tették emlékezetesebbé a soproni egyházi- és közgyűjtemények: a szervező Soproni Múzeum, valamint Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, a Soproni Evangélikus Gyűjtemény Levéltára, a Soproni Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény, a Központi Bányászati Múzeum és a soproni Nagyboldogasszony (bencés) templom. A kiállítás, amelyhez az alább bemutatandó igényes megjelenésű, a Soproni Múzeum és a Soproni Levéltár együttműködése révén kiadott katalógus is készült, a Lábasházban volt megtekinthető.

A 39 oldalas kiadvány a „Kincseink. Tárgyak Sopron 725 éves történetéből” címet viseli, amely pontosan jelzi tartalmát. A kiállítás s vele együtt a katalógus azokat a történeti és művészeti értékeket vonultatja fel, amelyek Sopron önálló városi létéhez köthetők, vagy arra emlékeztetnek, és felvillan a várost alkotó közösségek – egyházak, céhek – élete is. A nyitó tárgy – mi is lehetne más –, IV. László király kiváltságlevele. A további oklevelek részben a privilégiumok megerősítéséről szólnak (I. Mátyás aranybullája), míg mások segítségével nyomon követhetjük Sopron címerének alakulását (II. Ferdinánd 1622-es diplomájától az 1925-ben kiállított belügyminiszteri iratig). A hivatalos okmányokat szépen egészítik ki azok a dokumentumok, amelyek a 301város lakóinak életére vetnek világot: a többnyelvű értelmiség jelenlétét bizonyítja a 14. század végéről való latin–magyar szójegyzék, míg a vagy fél évezreddel később készült Geiger-krónika egy egyszerű kosárfonó történeti-közéleti érdeklődésén keresztül ad hírt a város pezsgő életéről.

Sopron szerencsés fekvésének köszönhetően azon kisszámú magyar városok közé tartozik, amely képes volt átmenteni s napjainkig megőrizni középkori történetének emlékeit. A ferencesek egykori templomának térdelő donátorfigurája jó, eredeti festését is megőrző állapota s a magyar művészetben ritka ábrázolási

típusa okán egyaránt méltán képviseli a város középkori művészetét. Miként egyedülálló emlék a Gaissel-család 1400 körüli tornapajzsa és sisakdíszje is. A város és egyházainak egykori gazdagságáról a bemutatott pompás ötvösművek tanúskodnak.

A kiállított tárgyak egy jelentős csoportja az önkormányzatiság intézményéhez köthető. A polgármesteri jogar (1642), Justitia szobra (18. század), a faragott-festett városcímer (17. század) valamint Zoller Ferenc álló órája (1772) olyan tárgye gyütttest alkot, amely kiegészítve a mára már elpusztult régi városháza allegorikus freskóival, a város méltóságának s ezzel együtt identitástudatának reprezentatív megjelenítői.

Ez a fajta érzékenység a képzőművészeti reprezentáció iránt nyilván a város vezetőinek személyes példaadására vezethető vissza. S valóban: Dobner Sebestyén és családja (17. század eleje) valamint Lackner Kristóf (1631) kvalitásos portréi a műfaj hazai emlékeinek sorában is a koraiak közé tartoznak, jól jelezve ezzel e réteg műveltségét és kulturáltságát. Lackner Kristóf esetében a művészetek iránti érzékenység odáig vezetett, hogy maga is gyakorlójává vált: könyveinek emblémáit maga tervezte s metszette rézbe, ezekből is láthatunk néhányat.

Sopron 17–18. századi életében meghatározó szerepet játszottak a kézműves iparágakat tömörítő és szerteágazó gazdasági-társadalmi funkciókat ellátó céhek. Gazdagságuk és jelentőségük a hozzájuk köthető reprezentatív tárgyak színvonalán is lemérhető. A kiállítás a céhládák, ónkancsók és habán fajanszedények, mívés pecsétnyomók, temetési jelvények, mesterremek és a szerszámok napjainkig megőrzött gazdag gyűjteményéből is válogatást nyújt. A barokk idők gazdag spirituális életét az evangélikusok mívés faragású perselyládája képviseli, míg a katolikus életet Dorffmaister István festményei és a Gottlieb Kuhn monstranciája idézi fel.

A 19. századi Sopron szellemi-művészeti életének fontos szereplője volt id. Storno Ferenc. Kiterjedt munkásságát egy soproni műve jelképezi: a Szent Mihály templom azóta megsemmisült freskójának feltárási rajza és rekonstrukciója (mindkettő ezideig közöletlen volt).

Az alapvetően kronologikus sorba rendezett tárgyak utolsó csoportját a kortárs éremművészet soproni vonatkozású darabjai alkotják. A kiállítás rendezői annál is inkább válogathattak ezekből at alkotásokból, mivel a soproni Országos Érembiennále a műfaj legfontosabb hazai seregszemléje, s így jelképezi a városnak a modern művészetben játszott szerepét is. A kiválogatott darabok egyszersmind korunk tisztelgését is bemutatják az ősi város s annak jeles fiai előtt. A záródarab pedig – az Európai Műemléki Aranyérem (1975) – a külvilág tisztelgése a városuk örökségét féltve gondozó soproniak előtt.

302Az igényes megjelenésű, színes képekkel illusztrált katalógus rövid, lényegretörő tételei elsősorban a tárgyak leírását tartalmazzák. Talán kicsivel több teret lehetett volna szánni a történeti információknak, amelyek a katalógus használóját jobban eligazítanák az egyes tárgyak vagy az ábrázolt személyek jelentőségét illetően. A szerkesztés és a nyomdai kivitel egyaránt elismerésre méltó, a kisebb hibák mellett – mint David Eckirch úrvacsora kannájánál Augsburg hibásan írt neve – csupán egyetlen nagyobb hiányosság szúrt szemet a recenzensnek: Szentirmai Zoltán soproni érem sorozatának reprodukciója valahogy kimaradt a kötetből.

A Kincseink c. katalógus szép megjelenésével, tudományos igényességével méltó emléke Sopron 725 éves múltjának és erre büszke jelenének.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Szende Katalin: Gömöri János: Castrum

Supron.

Szende Katalin: Gömöri János: Castrum Supron. Sopron vára az Árpád-korban

Sopron, 2002. 278 p.

2002-ben, Sopron szabad királyi városi rangra emelése évfordulójának mértéktartó megünnepléséhez egy sor mértékadó kiadvány megjelenése is kapcsolódott. Ezek között, monografikus jellege miatt, bizvást tarthatjuk a legnagyobb hatásúnak azt a kötetet, amely Sopronnak az ünnepektől megelőző, és éppen a jeles 1277. esztendővel záruló közel három évszázadát mutatja be. Gömöri János nagyszabású és igen alapos munkája valójában a címben jelzethetnél nagyobb területet és hosszabb időszakot fog át: az őskori, római és avarokori előzményeket is bemutatja, és gyakran kitekint az ispánsági vár tágabb környezetére is. A könyv helytörténeti szempontból az egész ÉNy-Dunántúl, következtetéseit és példaadó módszertanát tekintve pedig a teljes történeti Magyarország számára fontos alapművet jelent.

Az olvasóközönség sokrétűségét garantálja a kötet stílusa is, amely egyszerre közérthető és szakszerű – csak a jegyzetekben tolódik el a hangsúly, jogosan, a szakmai közönség érdeklődése irányába. Ráadásul a történeti érdeklődésű olvasókon kívül – akik között előkelő hely illeti meg a kötetet kiadóként jegyző Scarbantia Társaság tagságát és rendezvényeinek résztvevőit – a természettudósok (geológusok, geofizikusok, faipari mérnökök) is örömmel fedezhetik fel saját szakterületük eredményeinek értő felhasználását a régész szerző munkájában. A Soproni Szemle olvasói pedig meglepő-déssel nyugtázzhatják, hogy folyóiratunk is szerepet játszott a könyvben bemutatott kutatási eredmények kikristályosodásában. Mindenekelőtt az 1986-os Vörössánc-konferencia előadásainak közzétételét, de más, a térség Árpád-kori történetével kapcsolatos tanulmányok publikálását is (ld. legutóbb a 2000/4-es, Ezred-forduló I. tematikus számunkat és a 2001/4-es, középkori témákat tárgyaló számot) említhetjük.

A jelen ismertetés csak vázlatos áttekintést is adhat a kötet egyes fejezeteinek főbb új eredményeiről. A Sopron szűkebb-tágabb környékéhez kapcsolódó régészeti [303](#)lelőhelyek és a hozzájuk köthető történeti események ismertetése a magyar honfoglalásig kronologikus rendben halad, míg az Árpád-korban tematikus egységeken belüli topográfiai sorrendben. Gömöri János jó érzékkel tart egyensúlyt a helyi ásatási eredmények bemutatása és a nagyívű történeti rekonstrukció között, amelybe a térség 9–13. századi lelőhelyeit kutató más régészek (Nováki Gyula, Szőke Béla Miklós, Tomka Péter és mások) eredményeit is integrálja. Ily módon elemzi például a Csorna melletti 9. századi későavar közösség temetőjét, vagy Sopronkőhida határvédő lakosságának emlékeit, akik valószínűleg megérték a magyar honfoglalást is.

Saját véleményét adja mindehhez hozzá azzal, hogy megpróbálja a László Gyula által felvetett, és rajta kívül szinte csak Engel Pál által támogatott kettős honfoglalás elméletét és a magyar honfoglalás hagyományos értelmezését összehámozni, a későavarok között élő, magyarul beszélő népcsoportokat, illetve a honfoglalók soraiban harcoló onogurokat feltételezve. A bizonyos települések kontinuitását hangoztató véleményének a tárgyi anyag oldaláról hitelt adhatunk, a nyelv kérdésében azonban nehéz régészeti érvek alapján állást foglalni. A szerző mindenestre a kérdéses, esetleg vitatható pontokat általában a lábjegyzetekben hozza (pl. 42, 52. jz., ill. később 88. és 94. jz.), így is szétválasztva a mindenki érdeklődésére számot tartó részeket a tudományos vitáktól vagy egyéni felvetésektől.

A honfoglalás ismertetésénél többféle forrástípus invenciózus felhasználását láthatjuk. Szemléletes térkép mutatja például a törzsnévi helynevek (Sopron megyében: Nyék, Megyer, Tarján, Kér), illetve a fejedelmi család tagjaira utaló helynevek elterjedését. Hasonlóképpen jár el a szerző a nyugati határszakasz

erődítéseinek bemutatásánál is, amely egyben átvezet a könyv szűkebb témájához, a soproni ispánsági vár sáncához. A határvárak sorában elsőként Darufalvával (Draßburg) foglalkozik, amelyet Sopron „előretolt erődítményeként” értelmez. A megye Sopron mellett legjelentősebb határvárára, Kapuvárra csak néhány szórványos lelet utal, magát az Árpád-kori erődítést nem sikerült azonosítani; a másik két jelentős földvárat, Babótot (Feketevár) és az önálló ispánsági központként működött Locsmándot (Lutzmannsburg) azonban igen.

A felsorolt kisebb erődítések tárgyalása mintegy előkészítésül szolgál a soproni vár bemutatásához, amelynek sáncait több mint egy évszázada kutatják a régészek. Az utolsó három évtized feltárásai a kötet szerzőjének nevéhez fűződnek, így valóban első kézből értesül az olvasó az eddig 20 lelőhelyen végzett mintegy három tucatnyi ásatás legújabb eredményeiről. Ezek részben a sánc méretével és szerkezetével, részben kormeghatározásával kapcsolatosak – mindkét témában országosan is fontos összehasonlító adatokat nyújtva a további kutatásokhoz. A megfigyeléseket az 50. képen látható elméleti rekonstrukció foglalja vizuális egységbe (kár, hogy a Hátsókapu helyének jelölése nem világos az ábrán).

Ezenkívül a szerző az égés folyamatát és idejét tisztázó természettudományos vizsgálatokat is felhasználva állást foglal abban a régóta vittott kérdésben is, hogy vajon szándékosan égették-e ki a sáncot, hogy szilárdabbá tegyék, vagy egy ellenséges támadáson gyulladt-e fel és nyerte az ásatásokon még ma is megfigyelhető vörös színét. Gömöri az utóbbi magyarázat mellett érvel, kiemelve, hogy az égés több helyen, főleg a kapuknál súlyosan károsította a sánc szerkezetét, ami aligha állhatott a vár 304 védőinek szándékában. A későbbiekben, az Összefoglalásban is találunk egy adalékot ehhez a kérdéshez: a 172. kép a Várkerület 19. alatt előkerült nyugati típusú nyílhegyet mutat, amely alkalmas gyújtócsóva felerősítésére és így faszerkezetek lángra lobbantására. A kormeghatározást tekintve szintén határozott véleményt képvisel Gömöri János. A 4. fejezetben és az Összefoglalásban is kifejtett, régészeti, természettudományos és történeti érveket felsorakoztató álláspontja szerint a sánc a 11. század első évtizedében épülhetett meg, míg a kiégést feltételelesen III. Henrik császár 1044-es támadásával köti össze.

Az ispáni vár sáncának mintaszerű bemutatása után az Árpád-kori Sopron régészeti emlékeit tekinti át a kötet, nem feledkezve meg a történeti vonatkozásokról sem. Világos példáját láthatjuk annak, hogy az Árpád-korban a véges számú és már több szempontból kielemezett írásos forrásanyag mellett a régészet az, amely alapvető új eredményekkel tud előállni; olyanokkal, amelyek sok tekintetben módosítják a történészek álláspontját. Így például 10. századi telepekre és temetőkre vonatkozó ásatási megfigyelései alapján jogosan száll szembe Gömöri János Kristó Gyulának a nyugati gyepüvidék kezdeti lakatlanságát és Sopron megye késői kialakulását hangoztató, és még legújabbban is ismételtelen kifejtett (Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szeged, 2003. 76. o. és a 70. o. térképe) nézeteivel.

Az 5. fejezet a régészeti leletek alapján sorra veszi az egyházi szervezet (a soproni főesperesség és a falusi plébániatemplomok), a világi igazgatás, a katonáskodó elemek (várjobbágyok) és a szakosodott szolgáltatásokra kötelezett köznép életének és munkálkodásának emlékeit. Különösen ez utóbbi vonatkozásban, a bányászatról, a kohászatról és a kovácmesterségről vonultat fel igen gazdag anyagot, hiszen a korai vasművesség kutatásának Gömöri János az országosan elismert vezető kutatója. A világos rekonstrukciós rajzok, amelyek a szerző útmutatásai alapján Ughy István keze munkáját dicsérik, még a témát kevésbé ismerő olvasó számára is szemléletesen mutatják be az egyes munkafolyamatokat.

Ezt követi az ispáni váron belül talált épületmaradványok – házfalak, kutak, kemencék – számbavétele. Talán logikusabb lett volna közvetlenül a sánc építménye után tárgyalni ezt a kérdést, hiszen a sánc funkciójának és használatának meghatározásához a benne talált építmények jellege is támpontot ad.

Mindenesetre bőven kárpótolja a várakozásért az olvasót a bemutatott régészeti jelenségek sokfélesége, bár szinte minden esetben csak épülettöredékek voltak megfigyelhetők. Talán emiatt is érzi a szerző szükségesnek, hogy itt részletesebben dokumentálja megfigyeléseit, bár az Új u–Szt. György u. sarkának boronafalú épületében talált összes kerámia-töredékezt talán mégsem lett volna szükséges leltárkönyvi részletességgel közölni (123–135. o.). A megfigyelt épületek többsége a felszínen állt és sövényfonatos, agyagtapasztásos fallal készült, ez lehetett az általánosan jellemző a vár belsejére. Az itt ismertetett faltöredékekhez hasonlók kerültek még elő a Szt. György u. 18. és 16. sz. házak alatt is Nováki Gyula ill. Gabrieli Gabriella kutatásai során (SSz. 18 /1964/ ill. SMRA 727.).

Az ispáni váron kívül eső területen ugyanakkor eddig csak gödröket ill. földbe mélyített lakóházakat sikerült feltárni az Árpád-korból. A szerző ezek közül a 305 legrészletesebben a késő-középkori káposztáskertek (Krautäcker dűlő, mai Jereván ltp.) alatti objektumokkal foglalkozik. A 9–10. századra keltezhető településrészletnek ez az első közlése (144–154. o.), ami azért is felettébb izgalmas, mert itt minden bizonnyal az ispáni vár előtti, de talán még a magyar honfoglalást is megelőző településsel van dolgunk. A feltárt kerámia nem mutat rokonságot az ispáni vár leleteivel, és hiányzik belőle az Árpád-kori falvak „vezérlelete”, a cserépbogrács is, ráadásul a település neve sem fordul elő az írott forrásokban. Mindezek alapján valószínű, hogy ez a falu nem érte meg a magyar államalapítást. Érdeklődve várjuk a település még részletesebb publikációját, amely a most még nyitott kérdéseket (a lakók nemzetiségi hovatartozása, esetleges kontinuitása a késővar népeiséggel) is remélhetőleg megválaszolja majd.

Ezenkívül az ispáni várral egyidős, az írott forrásokban is szereplő falvak egyes településrészleteit is feltárták a régészek (ezúttal is mindenekelőtt a szerző). Bánfalván két lelőhely (Zuan falu központja ill. egy távolabbi településrészlet), Fertőszentmiklós három korabeli falu: a regionális árucseré-központ szerepét is betöltő Szerdahely, Nevegy állattartó szállásának földfelszínén álló faházai vagy sátrai és Szentmiklós huzamosabban, de csak időnként használt telepének részlete került felszínre. Hegykőn 13. század végi itatóhely vagy pihenőállomás nyomai, Hidegségen pedig, az ismert freskódíszes plébániatemplomtól nem messze, több házból álló falurészlet és egy kovácsműhely látott napvilágot. Ezekről az Árpád-kori települési nyomokról (a hidegségi kovácsműhely kivételével) a szűkebb szakma is ebből a kötetből szerezhet elsőként tudomást, ennek megfelelően részletgazdag és alaposan dokumentált az ismertetésük.

A mintegy három évszázados fejlődés mérlegét vonja meg „Az ispáni várból szabad királyi város” című zárófejezet. Itt a szerző utalásszerűen foglalja össze a 13. század végének hatalmas változásait, amelyek a gazdaságon és a társadalmon kívül az anyagi kultúrában és a településszerkezetben is gyökeres újdonságokat hoztak. Gömöri János ezek közül elsősorban azokkal foglalkozik, amelyek az ispáni vár építészeti képét megváltoztatták, és az 1277-es királyi adománylevélből is ezeket a részeket emeli ki. A valódi város kifejlődése már kívül esik a kötet témáján.

Az Összefoglalás egyrészt a kötet egészének településszerkezeti tanulságait vonja le, Sopron és környéke történetébe ágyazva, másrészt a terület régészeti források segítségével megrajzolt történetét az országos történeti összképbe illeszti be. Ismét hangsúlyozza azt a véleményét, hogy a sánccal védett soproni határvár már Szent István király uralkodása alatt, annak is első évtizedében felépülhetett. Ezt országos viszonylatban is alátámasztja, részben külpolitikai, részben tipológiai érvekkel. Kiemeli, hogy az ún. széles talpú sáncok az ország számos, támadásoktól veszélyeztetett pontján egyidejűleg, 1010 táján jelentek meg, és építésükben, illetve megtervezésükben a kijevei Rusz mintáit ismerő, a nyugati határvidékre is betelepített orosz-varég katonai kíséret tagjai is részt vehettek. A vizsgált időszak végét tekintve a tatárjárás utáni újjáépítés esetleges nyomait próbálja azonosítani, ide kapcsolva a korábban Holl Imre által inkább 13.

század végének meghatározott 1. periódusú kőfalat.

306A vázlatos ismertetésből is remélhetőleg kitűnik, hogy milyen tartalmas, mennyi új eredményt bemutató kötetet állított össze, zömmel saját kutatásaira alapozva, Gömői János. Külön kiemelném a gazdag képi dokumentációt is. A nagyszámú, jól áttekinthető ásatási felmérés, fotó, összesítő térkép és rekonstrukciós rajz egyenrangú társa a szövegnek, és ezt az egységet a gyakori és pontos hivatkozások is hangsúlyozzák. (Egyedül a szintén nagy gonddal összeállított színes táblák technikai színvonala marad el kissé a kötet egészének tiszta, világos nyomásától, és ez a hiányosság a címlap fotóján is sajnos érezhető.) Szintén igen hasznos a több száz tételt felvonultató irodalomjegyzék valamint a rövidebb angol és bővebb német nyelvű tartalmi kivonat, amelyhez kapcsolódva az ábrajegyzék is megtalálható német nyelven.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy ebben a könyvben minden benne van – új eredmények vagy a hivatkozott irodalom formájában – amit Sopron és tágabb környéke Árpád-kori életéről jelenleg tudni lehet. Ami esetleg nincs benne – a történeti adatok teljességre törekvő felsorakoztatása, vagy a proto-urbanizáció folyamatának bemutatása, amelynek során a területileg széttagolt településből kialakult a klasszikus, topográfiaileg egységes város – azt nem is itt kell keresni. Ez már két más jellegű könyv témája lehet, amelyek megírásához a jelen kötet rengeteg adattal és inspirációval szolgál. Az egyik megírandó könyv Sopron várostörténeti monográfiája, amely már évszázados adóssága helytörténet-írásunknak. A másik könyv egy országos szintű összehasonlító munka lehetne, amely „A magyar várostörténet első fejezetét” a régészeti és történeti adatok együttes értelmezésén keresztül mutatná be, és amelyhez többek között Major Jenő, Kubinyi András és Laszlovszky József tanulmányai adják meg az elméleti hátteret. Gömői János kitűnő összefoglalása azonban nemcsak ezekhez a kötetekhez szolgálhat kiindulópontul, hanem önmagában is a magyar középkori régészet kiemelkedő értékű alkotását képviseli.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Horváth József: Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Sopron, 2002.

Horváth József: Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608.

Sopron, 2002.

A regeszták – a régi korok levéltári forrásainak tartalmáról meghatározott szabályok szerint készített rövid tartalmi kivonatok – immár hosszú ideje fontos forrásai a történeti kutatásnak. Kedveltségük oka, hogy létük jelentős mértékben megkönnyíti a kutatók helyzetét: időt, energiát takarít meg, segít a földrajzi távolságok leküzdésében, összehasonlító vizsgálódásokat tesz lehetővé – hogy csak néhány lényeges szempontot említsek. Előbb a középkori oklevelek regesztáinak megjelentetése indult meg, majd más forrástípusok is sorra kerültek, így a kora-újkorai vármegyék közgyűlési jegyzőkönyvei is – ez utóbbiak közzététele mintegy másfél évtizede van folyamatban. **307**A vállalkozás fontosságát jelzi, hogy csupán a dunántúli vármegyékből 9 kötet látott eddig napvilágot: Győr, Vas és Zala 2–2 regesztakötetet jelentetett meg, míg Esztergom, Tolna és Sopron vármegyék közgyűlési jegyzőkönyveiből az első kötetek készültek el 2002-ig.

Ebbe a sorba illeszkedik tehát a most ismertetendő kiadvány, a Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. kötete, amelyet Turbuly Éva soproni levéltárigazgató készített el. Személyében olyan kutató fogott e munkához, akinek egyáltalán nem idegen ez a tevékenység, hiszen Zala

megyében végzett már hasonlót: ott az első kötet társszerzője volt, a másodikat pedig egyedül készítette el. Ottani tapasztalatainak bizonyára nagy hasznát vette jelen kötet munkálataiban; miként a lektor, Gecsényi Lajos tanácsainak is, aki maga a Győr vármegyei kötetek szerzőjeként járult hozzá az eddigi munkálatok sikeréhez.

A „Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608” című, 2002-ben napvilágot látott kötet egy rövid, de lényegre törően tartalmas előszóval indul, amely elhelyezi a most megjelent kiadványt a fentebb már említett sorozatban, utal Sopron vármegye akkori helyzetére, a jegyzőkönyvek feltételezett tartalmi hiányaira, valamint ismerteti a forrásközlés módjának legfontosabb szempontjait – fontos segítséget adva mindezzel a kötet használatához. Ugyanezen célból íródott a következő fejezet is, a „Történeti bevezető”, amely ívnyi terjedelemben jó áttekintést nyújt a 16. század végi és a következő évszázad eleji Sopron vármegye politika- és társadalomtörténetéről, a fontosabb történések számbavétele mellett a vármegye nemesi társadalmának helyzetére is részletesebben kitérve, és bemutatva a vármegyei közigazgatás működését is; két tucatnyi lábjegyzetre és ennél is nagyobb számú irodalomra hivatkozva. Hogy ezt Turbuly Éva megtehetette, abban jelentős szerepe van a téma korábbi kutatóinak: olyan jeles munkákra támaszkodhatott, mint pl. Soós Imre 1937-ben megjelent tanulmányára a Sopron megyei középbirtok történetéről, Maksay Ferenc 1979-ben publikált munkájára Sopron vármegye 16. századi birtokos társadalmáról, vagy – hogy időben közelebbi példát is említsek – Dominkovits Péter sorozatban megjelenő kiváló dolgozataira, amelyek a 16–17. századi Sopron megyei nemesség társadalomtörténetéhez szolgálnak fontos adalékokkal. De jól hasznosíthatta Turbuly Éva saját korábbi munkáinak eredményeit is; különösen a 2000-ben napvilágot látott, Sopron vármegye közigazgatását a statutumok tükrében vizsgáló tanulmánya lett fontos a jelen kötet szempontjából is. Aligha véletlen tehát, hogy ez a regesztakötet lényegesen alaposabb történeti bevezetővel jelenhetett meg, mint a korábbi hasonló kiadványok!

A kötet legterjedelmesebb fejezete – érthetően – a regeszták közlése: a 702 bejegyzés közül a legkorábbi 1595. április 12-én, míg az utolsó 1608. december 14-én kelt; azaz 13 és fél esztendő közgyűlési jegyzőkönyvi bejegyzéseinek tartalmi kivonatait teszi közzé. Ezen időszak alatt – amint az a „Sopron megyei közgyűlések és törvényszékek időrendi mutatója (1595–1608)” című, a függelékben közölt összeállításból is kitűnik – 123 „rendezvény” volt a vármegye életében: ezek közül 62 közgyűlés, 40 törvényszék, 14 gyűlés, 7 pedig részgyűlés jellegű volt. Érdekesség, hogy két esetben Vas és Sopron vármegye közösen tartott közgyűlést; míg ugyancsak két alkalommal csupán a Rábaközi Kerületre terjedt ki a közgyűlés. A legtöbb bejegyzés az 1600-as 308évek elején keletkezett: 1602-ben 20, 1603-ban 17, 1604-ben 14 alkalommal gyarapodott a jegyzőkönyv; ezzel szemben 1608-ban csak 4, 1595-ben pedig 5 esetben.

Érdemes egy pillantást vetnünk a helyszínek megoszlására is, hiszen azidőtájt még nem volt állandó székhelye a vármegyének! A leggyakrabban Lózs és Újkér fordul elő: az előbbi 53, az utóbbi 51 rendezvénynek adott helyet. Nem érdemtelen azonban megnéznünk azt is, hol milyen típusú összejöveteleket tartott a vármegyei közigazgatás: míg Lózson 37 közgyűlés volt, addig Újkéren csak 13; törvényszéket viszont 30 alkalommal tartottak Újkéren, míg Lózson csak háromszor. A további települések közül csupán Szentmiklós említettik nagyobb számban: 9 közgyűlésnek és 1 törvényszéknek adott helyet a vizsgált időszakban. Mindezen adatok – és a lehetséges további elemzések, pl. a helyszínek időbeli változásainak vizsgálata – fontos tanulságokkal szolgálhatnak a vármegyei közigazgatás működését vizsgálók számára.

A 702 regeszta gazdag tartalmát jelen ismertetés szűk terjedelmi keretei között talán úgy tudjuk a leginkább érzékeltetni, ha utalunk a kötet példás alaposággal elkészített mutatóinak – a gyakorlati hasznukon túl meglévő – tartalmi értékeire. A helynévmutatót böngészve pl. nem csupán a benne olvasható nevek nagy

száma tűnik szemünkbe, az említett települések földrajzi megoszlására érdemes figyelni. A nagyon sok Sopron megyei mellett szép számmal említettek más megyék területén lévők is – mintegy bizonyítva, hogy nem csupán a megyében élő nemesek birtokai, de a vármegyei ügyek is átnyúlnak a közigazgatási határokon. A mutatóba a helynevek mai alakja mellett a közgyűlési jegyzőkönyvekben előforduló írásmód-változatok is bekerültek: így tudjuk meg például, hogy Rőjtök 6, Újkér 8, Szentmiklós pedig 10 névváltozatban említetik ezen rövid időszak alatt – azaz e források a történeti helynévkutatás számára is fontosak lehetnek.

A regesztákban említett személynevek bőséges számát illusztrálandó csupán annyit jegyeznek meg: gazdaságos helykihasználással is majd' 12 oldalt tesznek ki kéthasábos szedésben. A személynévmutató alaposabb tanulmányozása nem csak az egyes személyek szerepléseinek visszakereshetőségét segíti, de más szempontokból is nagyon hasznos lehet: az említések gyakorisága például arról árulkodik, kik voltak Sopron vármegye közigazgatásának meghatározó egyéniségei a 16–17. század fordulóján.

A kötetet egy logikusan felépített, jól használható tárgymutató zárja, amelynek segítségével nemcsak az egyes témákkal kapcsolatos bejegyzéseket kereshetjük könnyen vissza, de a leggyakrabban említett témák is kirajzolódnak előttünk. Ennek kapcsán érdemes megemlítenem, hogy Turbuly Éva már az előszóban felhívja a figyelmet arra: mind saját tapasztalata, mind Gecsényi Lajos lektori véleménye szerint a *protocollum* tematikáját tekintve is hiányosnak tűnik, mivel „főként az adózáshoz, insurrectióhoz és katonatartáshoz kapcsolódó közvetlen feladatokat tartalmazza”, míg a megyei szervezet működésére, vagy a tisztújításokra vonatkozóan kevés bejegyzés található benne. Az idézett megállapítások ellenére azt mondhatjuk, hogy a 702 bejegyzés meglehetősen gazdag tartalommal bír, amely az érdeklődők szélesebb köre számára szolgálhat hasznos adalékokkal; magam például a mindennapi élet kutatásához találtam benne számos izgalmas információt.

309 Összességében azt mondhatom: nagy munkát végzett el Turbuly Éva, amikor a 16–17. század fordulójáról fennmaradt Sopron vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveinek regesztáit közzétette; tartalmas bevezető tanulmánnyal és jól felépített mutatórendszerrel ellátott, ízléses kiállítású kötete bizonyosan hasznos segédlet lesz a korszak – és nem csupán Sopron megye – történetének kutatói számára!

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Wallner György

Wallner György: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez.

Sopron, 2000.

Előrebocsátom: e könyvismertető személyes indíttatású. Több okból is. Először, mert szerzője tanárom volt. Másodsor, mert soproni lévén nem vagyok híján közvetlen és közvetett rábaközi vonatkozású élményeknek sem. A szerző és vizsgált tárgyának viszonya is hasonló: falujában és a térségben megélt élményei indították el azt a sokéves/évtizedes gyűjtést, kutatást, aminek eredményeiből aztán megalkotta helytörténeti munkáját. Ahogy már a mű címében is jelzi, a szűkebb és a tágabb környezet, azaz Beled és a Rábaköz számára egymástól elválaszthatatlanok. Ahogy a térség története sem választható el az ország történelmétől, az adott korra jellemző gazdasági, kulturális viszonyaitól. Így hát a vizsgálódás tárgyát koncentrikus hagymahéjaként veszik körül a tágabb környezet megfelelő vonatkozásai. Ezek a héjak persze befelé is folytatódnak, hiszen a gyűjtött anyag egy jelentős része természeténél fogva személyes vonatkozásokkal is bír. Ugyanakkor a szerzőtől mi sem áll távolabb, mint hogy személyes élményeit

tolakodóan tárja elénk, így ezeket lábjegyzetekbe teszi az éppen tárgyalt anyag kiegészítéseként, pontosításaként. A figyelmes olvasó számára ezekből a rövid feljegyzésekből, adatokból lassan felszínre bukkan a könyv legmélyebb rétege: a szerző családjának sorsa, több generáció hétköznapijainak és ünnepeinek örömeivel, gondjaival – és súlyos tragédiáival.

A könyv jól felépített struktúrába rendezve tárja elénk a térséggel kapcsolatosan felkutatott információkat. A terület rövid földrajzi meghatározását, behatárolását annak igen részletes történelmi leírása követi, úgy hogy a tárgyalt térség történéseit beágyazza az ország történelmének átfogóbb vonatkozásaiba. A történelmi részt településföldrajzi, -történeti és -morfológiai tanulmány követi. Különösen izgalmas a településkép meghatározó elemeinek, az utcáknak és az épületeknek elemző leírása. A következő két fejezet foglalkozik a lakosság életmódjával, hétköznapijaival és ünnepeivel. A megörökített szokások, ételek, viseletek, mondókák, hiedelmek, babonák, csúfolódó rigmusok sok olvasó emlékeiből felidézhetik az általuk megélt, hallott rokon változataikat. A könyv záró fejezetei taglalják a község intézményeinek (önkormányzat, posta, óvoda) és az ott működő egyházaknak és iskoláiknak történetét, egyben emléket állítva az azokban működő, dolgozó kiemelkedő személyiségeknek, akik egy-egy korban meghatározó szereppel bírtak a község szellemi-kulturális életének alakulásában. Méltó zárásul a temetők és temetkezési szokások, a kegyelet és a gyász szertartásainak leírása szolgál.

A fenti fejezetekben a hihetetlen aprólékossággal összegyűjtött és rendszerezett információk apró mozaikkockákként egy eleven, nyüzsgő, munkálkodó világ képét adják ki. A szerző évtizedes tanári tapasztalatai alapján képes arra, hogy nemcsak az egyes „adatközlők” emlékeiből származó, de a levéltárakból, plébániákról össze-gyűjtött adatokat is életszerűen jelenítse meg. Baranyai Lenke, a kutató nem tagadja, nem tagadhatja meg Baranyai Lenkét, a tanárt, aki közvetíti az összegyűjtött adatok, tények mögött azt, ami láthatatlan, s ami mégis a legfontosabb: a tárgya iránti mélységes szeretetet. Ez érződik mindenütt – a háborúk hősi halottainak névsoraiban, az óvodák történetében felidézett óvónők figuráiban, az ételek és étkezési szokások leírásában, a tájnyelv jellegzetességeinek aprólékos összegyűjtésében, a népi gyógy módok gazdag összeállításában – vagy akár egy postáskisasszony nevének megörökítésében, aki egy Szovjetunió felé haladó rabszállító kocsiból 1945 júliusában kidobott cédulát juttatott el munkaköri kötelességét messze meghaladó módon, emberségből a hadifogoly családjának – azaz a szerző családjának...

A rendkívüli aprólékossággal összeszedett adatok együttese adja ki azt a szellemiséget, ami végülis a könyv egyértelmű üzenete. Az olvasó egyszer csak azon kapja magát, hogy az egyes újabb és újabb adatok felbukkanása, esetleg ismétlődése során maga is összefüggéseket kezd keresni, következtetéseket von le, hasonló izgalommal, mint amit a szerző érezhetett kutatómunkája során. A mű olvasása közben az adatok mindegyike fontossággal bír, hiszen rengeteg utánajárás és fáradság révén került bele a könyvbe és gyakran kap újabb jelentőséget egy másik vonatkozó adat fényében. A *Böngésző* élvezetes olvasmány mindenki számára, akit kicsit is érdekel a térség és hazája története, földrajza, kultúrája: értékei. Ugyanakkor komoly forrásmunkául szolgálhat számos tudományterület – településmorfológia, néprajzkutatás, egyháztörténet stb. – kutatójának. Csak remélhetjük, hogy egyszer egy majdani második kiadás a teljes mellékletanyagot – a szerző eredeti szándékainak megfelelően – színesben tartalmazza majd.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Közlemények

Közlemények

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Közlemények / Helyreigazítás

Helyreigazítás

Polgár Tamás: „A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben” Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. c. cikkében (SSz. 57 (2003) 142–156. o.) véletlenül két alkalommal evangélikus egyházi szertartásokkal kapcsolatban a „mise” szó fordul elő, ami alatt természetesen „istentisztelet” értendő. Ugyanezen cikkben a látogatás útvonalában szereplő Gr. Tisza István út mai neve Béke út, az Alsólőver utca az akkori Wälder József utcának felel meg. Köszönjük Dávidházy István ezzel kapcsolatos megjegyzését.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

311 MUNKATÁRSAINK

Askercz Éva művészettörténész, Soproni Múzeum, 9401. Sopron, Pf. 68.

Bariska István osztályvezető, főlevéltáros,
Vas megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára, 9731 Kőszeg, Pf. 23.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Horváth József könyvtárigazgató,
Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, 9021 Győr, Baross u. 4.

Katona Csaba osztályvezető, főlevéltáros,
Magyar Országos Levéltár, 1250 Budapest, Pf. 3.

Körmendi Tamás egyetemi tanársegéd,
ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 6.

Majorossy Judit történész,
Közép-Európai Egyetem, Középkortudományi Tanszék, 1051 Budapest, Nádor u. 9.

Ifj. Sarkady Sándor könyvtáros,
Széchenyi István Városi Könyvtár, 9400 Sopron, Pócsi u. 25.

Székely Zoltán művészettörténész, Xantus János Múzeum, 9022 Győr, Széchenyi tér 5.

- Szende Katalin** egyetemi adjunktus,
Közép-Európai Egyetem, 1051 Budapest, Nádor u. 9.
- Varga Imréné** ny. levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.
- Városi Ágnes** néprajzos muzeológus,
Hansági Múzeum, 9200 Mosonmagyaróvár, Csellei-Ház, Fő u. 19.
- Wallner György** geofizikus, 1075 Budapest, Wesselényi u. 24.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

1 Az alábbi tanulmány a Segregation, Integration, and Assimilation in Medieval Towns című konferencián (Central European University, Department of Medieval Studies rendezésében, Budapest 2003. február 20-22.) elhangzott előadás átdolgozott változata. Az előadás súlypontja sokkal inkább Pozsonyra esett, míg ebben az írásban megpróbáltuk a soproni példákat előtérbe helyezni. Az angol nyelvű előadás megjelenés alatt: Majorossy Judit: „unsere arme lewte...” Donations to hospitals in medieval Sopron and Pozsony/Bratislava, a *Chronica* 4 (2004) számában.

2 (Megjegyzés - Popup)

2 Ezzel a témával kapcsolatban ld. Rubin, Miri: *Charity and Community in Medieval Cambridge*, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, 4th series, 4 (Cambridge, 1987), főként Chapter 3: The Idea of Charity between the Twelfth and Fifteenth Centuries, 54-98.o.; Jussen, Bernhard, (ed.): *Ordering Medieval Society: Perspectives on Intellectual and Practical Modes of Shaping Social Relations* (Philadelphia, 2001), elsősorban 1.1: Counting Piety in the Early and High Middle Ages (by Arnold Angenendt et al) és 1.2: Counting Piety in the Late Middle Ages (by Thomas Lentz), 15-91.o. A magyar vallásossággal kapcsolatban erre vonatkozóan ld. még Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában* (Budapest, 1940; Reprint kiadás: METEM sorozat, Budapest, 2000), elsősorban 16-19.o.

3 (Megjegyzés - Popup)

3 Andre Schonpach pozsonyi polgár 1442. március 23-i végrendelete. Pozsony Város Levéltára, Protocollum Testamentorum, nr. 89. Magyar Országos Levéltár (MOL), DF277056, 41v-42r. (A továbbiakban PT.)

4 (Megjegyzés - Popup)

4 Ld. például Windemuth, Marie-Luise: *Das Hospital als Träger der Armenfürsorge im Mittelalter*, Sudhoffs Archiv, Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte, Beihefte, Heft 36 (Stuttgart, 1985); Orme, Nicholas–Margaret Webster: *The English Hospital 1070-1570* (New Haven–London, 1995); Pullan, Brian: *Support and Redeem: Charity and Poor Relief in Italian Cities from the Fourteenth to the Seventeenth Century*, In: Pullan, Brian: *Poverty and Charity: Europe, Italy, Venice, 1400-1700*, Variorum Collected Studies Series, CS459 (Aldershot, 1994), V. tanulmány, 177-208.o.

5 (Megjegyzés - Popup)

5 A 12–13. századra vonatkoztatva Miri Rubinnál olvashatjuk az alábbiakat: „A híveket arra ösztönözték, hogy betegségükben inkább lelki mint a test gyógyításával foglalkozó orvosokhoz forduljanak. A 4. lateráni zsinaton kijelentették, hogy a betegség valójában a bűn megnyilvánulása, így csak a lélek orvosa nyújthat gyógyírt rá.” Rubin: *Charity and Community*, 149.o. Nyilvánvalóan a szegények/betegek fizikai szükségleteit (tisza ágy, megfelelő élelem) nem hagyták figyelmen kívül, de azzal ellentétben, amit Nyugat-Európában általában el lehet mondani – miszerint a nagyobb világi kórházaknak állandó orvosa volt – az általunk vizsgált intézményekben még ideiglenes orvosi ellátásra nézve sincsenek adataink.

6 (Megjegyzés - Popup)

6 Előfordult, hogy a szegények mellett jómódú polgárok is éltek az ispotályban elkülönülten a többi lakótól. Ld. például a bécsi Bürgerspitalra vonatkozóan Pohl-Resl, Brigitte. *Rechnen mit der Ewigkeit. Das Wiener Bürgerspital im Mittelalter*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband, 33 (Wien–München, 1996). A 14. század közepétől egyre több lovagrendi ispotály a tehetősebbek ellátásával foglalkozott – írja a német lovagrendről írt tanulmányában Klaus Militzer Nürnberg és Marburg ispotályait említve. Militzer, Klaus: *The Role of the Hospitals in the Teutonic Order*, In: *The Military Orders: Welfare and Warfare*, Ed. Helen Nicholson (Aldershot–Brookfield, 1998), 56.o. Hasonlóképpen ezt olvashatjuk a johannita

ispotályokról Anthony Luttrellnél, aki a johannita ispotályok új funkciójaként említi, hogy a tehetősebb világiak szállást és ellátást vásároltak idős korukra, és beköltöztek az ispotályba. Luttrell, Anthony: *The Hospitallers Medical Tradition, 1291–1530*, In: *The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*, Ed. Malcolm Barber (Aldershot, 1994), 79.o. Ez a nyugaton viszonylag elterjedt, ún. javadalmas rendszer, Magyarországon korszakunkra nem jellemző, csupán a 16. században tűnik fel, és főként a 17–18. században válik általánossá. Somogyi Zoltán: *A középkori Magyarország szegényügye* (Budapest, 1941), 64-66.o. Somogyi nyomán egy ilyen példát említi 1525-ből a kolozsvári ispotály esetében Pásztor: *A magyarság vallásos élete*, 50-51.o. Ilyen jellegű adat Sopronból illetve Pozsonyból egyáltalán nem áll a rendelkezésünkre, ellenben a soproni ispotály esetében találkozunk néhány végrendeleti adománnyal a szegények szobájára (ld. 8. ábra) – ad hospitale ad stubam pauperum [Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*, [a továbbiakban Házi] II/1. kötet, 398.o., 403.o.] –, és a külön szoba léte ilyen értelemben elgondolkoztató.

7 (Megjegyzés - Popup)

7 MOL, DF218492. Említi Marie-Madeleine de Cevins: *L’Eglise dans les villes hongroises aux XIVe et XVe siècles*, doktori disszertáció (Paris, 1995, Sorbonne), magyarul a tömörített változata megjelenés alatt a Szent István Társulatnál: *Város és egyház. Az egyház a magyar városokban a késő középkorban (1320–1490k.)*. A témára vonatkozó magyar adatokkal kapcsolatban ld. még Pásztor: *A magyarság vallásos élete, A szegénygondozás és betegápolás c. fejezet*, 50-65.o.; újabban Kubinyi András: *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok a késő középkori Magyarországon*, In: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, METEM Könyvek, 22 (Budapest, 1999), 253-267.o.; illetve Cevins, Marie-Madeleine de: *A szegények és a betegek gondozása a középkor végi magyar városokban*, *Korall* 11–12 (2003/május), 47-74.o., különösen a 61.o. (egyéb hivatkozásokkal). Úgy gondoljuk, hogy éppen az általuk betöltött szerep miatt ezeket az intézményeket megtévesztő a kórház névvel illetni, lévén a betegápolás nem jellemző rájuk, így véleményünk szerint az ispotály elnevezés használata minden esetben szerencsésebb.

8 (Megjegyzés - Popup)

8 Ez elvezet bennünket a pozsonyi ispotályok számának illetve történetének problematikus kérdéséhez, amellyel részletesen az 1. jegyzetben említett, megjelenés alatt lévő, angol nyelvű tanulmányban foglalkozunk. Itt csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy a korábbi szakirodalommal (ld. ott) szemben úgy gondoljuk, hogy Pozsonyban csupán két ispotály létezett, és a végrendeletekből illetve más forrásokból egyértelmű, hogy az általában hivatkozott Ortvy Tivadar korábbi állításával ellentétben a régi tartozott az antonitákhoz (ennek titulusa talán kettős Szent Antal és Szent Erzsébet, de az is elképzelhető, hogy a Szent Antal megnevezés csupán a rendhez való tartozására utalt) és az új ispotály volt a polgári alapítású, Szent László-ispotály.

9 (Megjegyzés - Popup)

9 „...quod prefati judex et jurati dictaque communitas melius salubrius et utilius dicto hospitali et pauperibus in ipso degentibus de universis necessitatibus eorundem quam memorati Paulus et Ladislaus patroni potuerint providere...” 1397. augusztus 17. Pontói Antal esztergomi érseki vikárius megerősítő levele, amelyben Domicellus Pál és Újlaki László lemondtak a Szent László-ispotály kegyúri jogáról a város javára. Hasonmás táblát ld. Ortvy Tivadar: *Pozsony város története*, II/2. kötet (Pozsony, 1898), III. tábla. Az eredeti lemondó oklevél 1397. július 2-án kelt. MOL, DF239162.

10 (Megjegyzés - Popup)

10 Ld. például Somogyi: *A középkori Magyarország szegényügye*, passim, illetve Ortvy Tivadar: *Pozsony város története*, II/4. kötet (Pozsony, 1903), 289-292.o. Az 1309-es oklevél az első adat az antonita ispotályra vonatkozóan. MOL, DF238650. Kristó Gyula (szerk.): *Anjou-kori Oklevéltár*, II. kötet: 1306–1310 (Budapest–Szeged, 1992), 296-297.o., 677. regeszta.

11 (Megjegyzés - Popup)

11 Fejér Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I-XI. kötet (Buda, 1829–1844), X/7.

kötet, 141-142.o.

12 (Megjegyzés - Popup)

12 A soproni ispotály részletesebb történetére vonatkozóan ld. Házi Jenő: A középkori Sopron egyháztörténete, Győregyházmege múltjából IV. szám, 1. rész (Sopron, 1939), 150-171.o.; korai újkori történetére ld. Kincses Katalin Mária: Természeti környezet, ökológiai háttér és gyógyítás Sopronban a kora újkorban, Debreceni Szemle 4 (2000), 521-543.o.

13 (Megjegyzés - Popup)

13 Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám 1217–1564, Soproni Szemle 45:1 (1991), 97-121.o.; Uő: A soproniak harmincadvámja 1383–1542, In Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére, szerk. Turbuly Éva–Dominkovits Péter (Sopron, 1993), 129-152.o.

14 (Megjegyzés - Popup)

14 A johanniták tevékenységével kapcsolatban ld. Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon, I–II. kötet (Budapest, 1925–1928), II. kötet, 83-95.o.; újabban Hunyadi Zsolt: Cruciferi domus hospitalis per Hungariam et Sclavoniam... A johanniták Magyarországon a 14. század végéig, Aetas 17 (2002/4), 52-76.o., illetve uő: The Hospitallers in the Kingdom of Hungary: Houses, Personnel, and a Particular Activity up to c.1400, In: The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity, szerk. Laszlovszky József–Hunyadi Zsolt, CEU Medievalia, 2 (Budapest, 2001), 253-268.o.

15 (Megjegyzés - Popup)

15 Házi, I/1. kötet, 89-90.o.

16 (Megjegyzés - Popup)

16 Házi: A középkori Sopron egyháztörténete, 157.o. Cevins: A szegények és a betegek gondozása, 62.o. Nyilvánvalóan fontos tényező, hogy a soproni ispotály rendi alapítású volt és úgy került városi gondozásba, míg a pozsonyi ispotályok közül csak az egyik volt az, a gyakrabban támogatott ispotály magánalapítású volt, mielőtt városi gondozásba került.

17 (Megjegyzés - Popup)

17 A pozsonyi fürdőkre vonatkozóan ld. Ortvy Tivadar: Pozsony város története, II/3. kötet (Pozsony, 1900), 113-116.o.

18 (Megjegyzés - Popup)

18 „...mein haws gelegen oberhalb des alten Spital Sand Anthony auf Spital neusidl gegen den neuen spital uber Sanndt Lasla...” Laurencz Jung 1451. február 13-i végrendeletében Barbara nevű felesége unokahúgára hagyta. PT, nr. 149., 71v.

19 (Megjegyzés - Popup)

19 A soproni fürdőkkel kapcsolatban ld. Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (1379–1536), I–III. rész, Soproni Szemle 48:3 (1994), 266-302.o., 49:2 (1995), 130-157.o., 49:3 (1995), 193-214.o.; középkori előzményekkel a kora újkori történetüket ld. Kincses Mária Katalin: A soproni fürdők a kora újkorban, Aetas 12 (1997/1), 17-48.o.; Uő: Szegénygondozás és környezet, In Táj és történelem: tanulmányok a történeti ökológia világából, szerk. R. Várkonyi Ágnes (Budapest, 2000), 326-368.o.

20 (Megjegyzés - Popup)

20 1476-ban Nicholas Sarlabitz végrendeletében ezt írta: „... im spital ... die pilgerain, die nicht herbrig habent, ein kammer und ein stübl zwrichtten...” Házi, II/1. kötet, 124.o. Később Herb Kristóf polgármester házat vett az ispotállal szemben és 1491-ben özvegye, Magdolna elismerte, hogy az csak zarándokház céljaira használható: „Item mer des pilgräm Hawss wegen in der Schrippergassen vor der Stat, gegen der Burger Spital vber gelegen,

Darauf dann geme'ne stat auch ettwovil geltschuld hat, Nw hin für Zu Ebigen czeiten Zu aim haws, da di pilgräm Jnn Beherbergt, Gestiftt vnnd geordent werden, Vnnd bei dem Spital Beleiben..." Soproni Levéltár, Gedenkbuch, 21 lap. Idézve Mollay Károly átirata alapján (felhasználva Mollay Károly hagyatékából az örökös szíves hozzájárulásával).

21 (Megjegyzés - Popup)

21 Pozsony esetében a diagramokon ábrázolt adatok az 1409–1495 közötti időszakra vonatkozó 500 feldolgozott végrendelet alapján készültek (PT, amely egyébként 1409–1529 között összesen 844 végrendeletet tartalmaz). Sopron esetében az 1393–1524 közötti időszakban összesen 275 végrendelet vizsgálatára került sor (Házi, II/1. és II/2. kötetekben kiadott végrendeletek). A diagramok számai minden esetben a donációk számát, nem pedig a végrendelkező személyek számát takarják.

22 (Megjegyzés - Popup)

22 A pozsonyi két ispotálynak tett adományokat nem választottuk szét, egyrészt mert a végrendelkezők nem mindig jelzik, hogy az adományuk melyik ispotálynak szól, illetve nagyon sok esetben mindkét intézménynek szánják azt.

23 (Megjegyzés - Popup)

23 Házi: Sopron középkori egyháztörténete, 196-229.o.

24 (Megjegyzés - Popup)

24 Ortway, II/4. kötet, 299-300.o.; Somogyi: A középkori Magyarország szegényügye, 100.o.; Cevins: A szegények és a betegek gondozása, 50.o.

25 (Megjegyzés - Popup)

25 Nicholas Sarlabitz már említett 1476-os végrendelete: „Item ich schaff, das mein aydem im spital hie sal acht pett mitt aller zuegehörung und mit sponpetten stiftenn..." Házi, II/1. kötet, 124.o.

26 (Megjegyzés - Popup)

26 Az adatot ld. Kincses, Természeti környezet, ökológiai háttér..., 535.o., hivatkozással a Soproni Levéltár, Lad. XX. et U. Fasc. 1. Num. 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

27 Az adatokat Szende Katalin: Otthon a városban. Urbanizáció, társadalom és anyagi kultúra a késő-középkori Sopronban és Pozsonyban a végrendeletek tükrében, Ph.D. doktori disszertáció (Budapest, 2000, ELTE), 15.o. nyomán hivatkozzuk. Pozsonyra vonatkozóan Szűcs Jenő becslése 1452-ben a városi lakosság számát illetően 5100 körüli, míg Kováts Ferenc ezt a számot 5500 körülire teszi. Sopron lakossága 1424–1427-ben a Házi Jenő által közölt adójegyzékek alapján 4100 fő lehetett. Ld. Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon (Budapest, 1955), 41-42.o.; Kováts Ferenc: Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás király uralkodása alatt, In Emlékkönyv Mahler Ede tiszteletére, szerk. Somogyi József–Löwinger Sámuel (Budapest, 1937), 180.o., illetve 7-8. jegyzetek; Házi, II/2., II/3., II/4. kötetek bevezetései és adójegyzékei.

28 (Megjegyzés - Popup)

28 Mollay Károly: A Számkivetettek Testvérülete a középkorban, Soproni Szemle 43:4 (1989), 334-345.o.

29 (Megjegyzés - Popup)

29 A szegények céhe először 1497-ben bukkan fel a PT-ben. 1526-ig összesen 26 végrendelet említi, és majdnem minden esetben egy aranyforintnyi hagyaték illeti. PT, passim.

30 (Megjegyzés - Popup)

30 A szegények céhe először 1497-ben bukkan fel a PT-ben. 1526-ig összesen 26 végrendelet említi, és majdnem

minden esetben egy aranyforintnyi hagyatéék illeti. PT, passim.

31 (Megjegyzés - Popup)

31 Ezzel kapcsolatban ld. például Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. (A Haberleiter-család története), Soproni Szemle 5:2-3 (1941), 109-122.o., 153-173.o.; Dávid Ferenc: Gótikus lakóházak Sopronban, Magyar Műemlékvédelem 5 (1967–1968 [1970]), 95-123.o. Pozsonnyal kapcsolatban ld. Ortway Tivadar hivatkozott munkáit.

32 (Megjegyzés - Popup)

32 Például Jeronimus Sibenbürger 1467. december 7-i végrendeletében: „schaff ich meinem peichtuater, dem pharrer im spital...” Házi, II/1. kötet, 104.o.; vagy Ulreich Abenstorffer 1473. október 23-i végrendeletében a pozsonyi származású Steffan List jelenik meg gyóntatójaként, akiről tudjuk, hogy szintén az ispotály plébánosa volt (ugyanabból az évből fennmaradt a reverzálisa). Házi, II/1. kötet, 118.o.

33 (Megjegyzés - Popup)

33 A teljességre törekvés nélkül például a fent említett Ulreich Abenstorffer végrendeleti tanúja 1473-ban, 1499-ben Michael Stainer javadalmas pap tanúja, 1501-ben szintén egy javadalmas pap, Andre Sawr tanúja, 1521-ben Michael Zochdola egyik tanúja volt az ispotályplébános. Házi, II/1. kötet, 118.o., 259.o., 273.o., 388.o.

34 (Megjegyzés - Popup)

34 Herlihy, David: Medieval Households (Cambridge, Mass.–London, 1985, 142.o. A hozomány adományozását a szerző a késő középkori keresztény jótékonykodás legfontosabb kifejezési formá tekintette, amit a soproni és pozsonyi végrendeletek elemzése alapján Szende Katalin is alátámasztott. Szende: Otthon a városban, 77.o.

35 (Megjegyzés - Popup)

35 Hausarme leute, mint a szegények egyik kategóriája a német városokban jellemző jelenség, és a vizsgált végrendeletekben is világosan elválnak a házi szolgálaktól. Ezzel kapcsolatban ld. például Fischer, Thomas: Städtische Armut und Armenfürsorge im 15. und 16. Jahrhundert. Sozialgeschichtliche Untersuchungen am Beispiel der Städte Basel, Freiburg i. Br. und Straßburg, Göttinger Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 4 (Göttingen, 1979, Otto Schwartz Verlag), 117.o.

36 (Megjegyzés - Popup)

36 Pro balneo animarum (pro preparatione balnei pro salute animarum), ahogyan a jórészt latin nyelvű eperjesi végrendeletekben utalnak rá. Iványi Béla: Eperjes Szabad királyi város levéltára 1245–1526, II. kötet (Szeged, 1932), például 399.o., 413.o. A végrendelező lelki üdvére, az ő emlékére elrendelt fürdő a szegényeknek. Pásztor: A magyarság vallásos élete, 62.o.; Ortway: Pozsony város története, II/3. kötet, 117.o.

37 (Megjegyzés - Popup)

37 „Item ain gemains selpad allen armen lewten.” Nicolasch Pokh 1481-es végrendelete az egyik kivételes eset, amikor az összes szegénynek elrendeli a fürdőt, Házi, II/1. kötet, 198.o.

38 (Megjegyzés - Popup)

38 Ortway: Pozsony város története, II/3. kötet, 113-116.o.

39 (Megjegyzés - Popup)

39 Wenig Hensel 1422. december 30-i végrendeletében ez áll: „Item so schaff ich in tzway Spital armen lewten in yedes Spital czwayhundert gulden an alle irrung geystlichen und weltlichen armen lewten nutzlich an zu legen.” PT, nr. 47., 24r.

40 (Megjegyzés - Popup)

40 Barbara Sebastian Eisenreichin 1519. augusztus 7-i végrendelete. PT, nr. 783., 387r-388r. Illetve ld. Andre

Schonpach 1442-es idézett végrendeletét, PT, nr. 89., 41v-42r.

41 (Megjegyzés - Popup)

41 Kiadva Házi, II/2. kötet, 306-313.o.

42 (Megjegyzés - Popup)

42 Kiadva Házi, II/3. kötet, 56-63.o.

43 (Megjegyzés - Popup)

43 Kiadva Házi, II/3. kötet, 94-112.o.

44 (Megjegyzés - Popup)

44 Kiadva Mollay Károly: Adatok a soproni ispotály történetéhez, Soproni Szemle 6 (1942), 29-36.o.

45 (Megjegyzés - Popup)

45 Ebben a számadásban néhány tétel csak a vásárolt mennyiséget jelöli anélkül, hogy megadná a tétel árát. Annak érdekében, hogy a többi számadással összevethető legyen, ezeknél az adott számadásban másutt előforduló mennyiségi árakkal, vagy az 1438–1439. évi számadás áraival számoltunk, illetve bizonyos tételeknél, ahol a fenti két lehetőség nem állt a rendelkezésünkre, a Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig (Budapest, 1989) című munkára támaszkodtunk.

46 (Megjegyzés - Popup)

46 A különböző pénzegységben megadott összegeket dénárban hoztuk közös nevezőre, a különböző források alapján az alábbi váltással számolva: 1 aranyforint (AF) = 300 dénár; 1 solidus = 30 dénár, 1 talentum = 240 dénár; 1 grossen = 7 dénár; 1 obulus = 1.5 dénár.

47 (Megjegyzés - Popup)

47 Nyilvánvalóan a számadástételek nagyobb kategóriába rendelése mindig felvet bizonyos problémákat. Jelen esetben a papok fizetését az ispotály költségeihez is lehetett volna sorolni, lévén annak állandó alkalmazásában állt, mi mégis inkább a szegények lelki gondozásával kapcsoltuk össze. Ráadásul ez egyetlen év esetében jelentene változást, mivel az 1420-ban a 20 dénár a papnak kiutalt fizetést takarja. A többi évben azonban konkrét mise tartásával kapcsolatban merül fel a papnak kifizetett összeg (ld. 1438-ban lélekmise éneklésére nagycsüörtökön, vagy 1489-ben egy lélekmisére).

48 (Megjegyzés - Popup)

48 Ez 1420-ban 23.755 dénárt (79 AF 55 d.), 1436–1437-ben 28.614 dénárt (95 AF 114 d.), 1438–1439-ben 26.896 dénárt (89 AF 196 d.), 1489–1490-ben pedig 22.375 dénárt (74 AF 175 d.) jelentett.

49 (Megjegyzés - Popup)

49 A mezőgazdaságból származó bevétel ebben az évben 3.964 dénár (13 AF 64 d.), a borból befolyó összeg 17.960 dénár (59 AF 260 d.), a vámból beszedett összeg 1.036 dénár, a kamatokból származó jövedelem 394 dénár, míg az adományok feljegyzett összege 10.400 dénár (34 AF 200 d.) volt.

50 (Megjegyzés - Popup)

50 A Szent László-kórház számadáskönyve. MOL, DF283629-283630.

51 (Megjegyzés - Popup)

51 Kováts Ferenc: Egyház és városgazdaság a középkorban, rektori székfoglaló (Szeged, 1934, klny.); Uő: Korakapitalisztikus gazdasági válság, passim.

52 (Megjegyzés - Popup)

52 Szende: Otthon a városban, 16-18.o. „A polgári vagyon nem ‘eltűnt’ a szőlőskertek vásárlásával, hanem biztos és könnyen mobilizálható formát öltött. [...] A szőlők az ingatlanforgalom komoly hányadát tették ki, általában valamivel gyakrabban cseréltek gazdát, mint a házak vagy más, gazdasági célú ingatlanok, és igen érzékenyen reagáltak a helyi vagy az országos eseményekre, válságokra. [...] A szőlőbirtokos polgárok mindkét helyen [t.i. Pozsonyban és Sopronban] a városi társadalom legnépesebb csoportját tették ki.”

53 (Megjegyzés - Popup)

1 Horváth Dénes: Jéhn Antal (1913–2002) SSz. 56. (2002) 293–294. p.

54 (Megjegyzés - Popup)

2 A fenti adatok forrása: Horváth D.: i. m. 293. p.

55 (Megjegyzés - Popup)

3 A továbbiakban következetesen a család által a 20. században használt írásmódot — Jéhn — használom, kivéve, ha a családnév az idézett forrásban másképp szerepel. — K. Cs.

56 (Megjegyzés - Popup)

4 Cziráky Gyula: Tolnavármegyei Dunaföldvár multja és jelene. Dunaföldvár, 1910. 158. p.

57 (Megjegyzés - Popup)

5 Dunaföldvár története az őskortól napjainkig. Szerk.: Töttös Gábor. Dunaföldvár, 2002. 112. p.

58 (Megjegyzés - Popup)

6 Dunaföldvár története, i. m. 113. p.

59 (Megjegyzés - Popup)

7 Cziráky Gy.: i. m. 145. p.

60 (Megjegyzés - Popup)

8 Cziráky Gy.: i. m. 187. p.

61 (Megjegyzés - Popup)

9 Cziráky Gy.: i. m. 158. p.

62 (Megjegyzés - Popup)

10 Cziráky Gy.: i. m. 158. p.

63 (Megjegyzés - Popup)

11 Cziráky Gy.: i. m. 160. p.

64 (Megjegyzés - Popup)

12 Cziráky Gy.: i. m. 179. p.

65 (Megjegyzés - Popup)

13 Copir Buch. Levelezési másolatok könyve, 1895–1915. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (= SL) XIV. 59. Jéhn Antal iratai (= XIV. 59). 3. doboz.

66 (Megjegyzés - Popup)

14 Frank B. Jéhn levele Jéhn Vilmoshoz. H. n., é. n. (a boríték pecsétjén a dátum: Bp., 1908. március 4.). SL XIV. 59. 3. d.

67 (Megjegyzés - Popup)

15 Ebenhöch Ferenc kanonok autográf önéletrajza. Győr, 1878. szeptember 15. Győri Egyházmegyei Levéltár (= GyEL) N 631 Acta personalia canonici Francisci Ebenöch (= N 631). Az életrajzot teljes egészében közli: Katona Csaba: Ebenhöch Ferenc kanonok személyes iratai — Egy pillantás a Győri Egyházmegyei Levéltár iratanyagára. Egyháztörténeti Szemle, 3. (2002) 1. sz. 143–154. p.

68 (Megjegyzés - Popup)

16 Ebenhöch Ferenc életére nézve legújabban ld. az előző lábjegyzetben hivatkozott művet, illetve: Győri Életrajzi Lexikon. <http://www.gyel.hu/tartalom/data/01720.htm>

69 (Megjegyzés - Popup)

17 Az Ebenhöch Ferenc kanonoki kinevezéséhez írásban gratulálók névsora. Győr, 1886. szeptember 16. GyEL N 631 —Jéhn Vilmos Dunaföldváron nem működött gyógyszerészként, csupán későbbi lakóhelyén, Sopronban. A gratuláló levél írásakor azonban még Földváron élt, a listát több mint egy évtizeddel később összeíró Ebenhöch Jéhn levelének datálása alapján az 1874. évi lakóhelyet (Dunaföldvár) tüntette fel Jéhnnek a lista elkészítésekor már hosszabb ideje gyakorolt szakmája (gyógyszerész) mellett. — K. Cs.

70 (Megjegyzés - Popup)

18 Jéhn Vilmos levele Ebenhöch Ferenchez győri kanonoki kinevezése alkalmából. Dunaföldvár, 1873. december 29. GyEL N 631.

71 (Megjegyzés - Popup)

19 Az Ebenhöch Ferenc címzetes tomaji apáttá kinevezéséhez írásban gratulálók névsora. Győr, 1886. március 16. GyEL N 631 — a listát egészében közli: Katona Cs.: i. m. 150–151. p.

72 (Megjegyzés - Popup)

20 Ebenhöch Ferenc kanonok végrendelete. Győr, 1878. december 7. (= Végrendelet) GyEL N 631. A végrendeletet közli: Katona Cs.: i. m. 151–154. p.

73 (Megjegyzés - Popup)

21 Jegyzőkönyv Ebenhöch Ferenc végrendeletének végrehajtásáról. Győr, 1890. május 13. (= Jegyzőkönyv) GyEL N 631

74 (Megjegyzés - Popup)

22 Végrendelet GyEL N 631. A 17. pontban említett Jéhn Margit, Jéhn Ferencné és Jéhn Alojzia rokonsági foka nem derül ki pontosan a végrendeletből, de bizonyosnak látszik, hogy a korábban földvári tanítóként megemlített Jéhn Ferenc özvegyéről, illetve az ugyancsak a tanítók sorában említett Jéhn Margitról van szó, ld. a 8. és 9. lábjegyzetet. — K. Cs.

75 (Megjegyzés - Popup)

23 Jegyzőkönyv. GyEL N 631.

76 (Megjegyzés - Popup)

24 Özv. Jéhn Alajosné elismervénye az Ebenhöch Ferenc kanonok által hátrahagyott, Szűz Máriát ábrázoló festmény átvételéről. Győr, 1889. szeptember 7. GyEL N 631.

77 (Megjegyzés - Popup)

25 Özv. Jéhn Alajosné elismervénye az Ebenhöch Ferenc kanonok által Jéhn Győző részére hátrahagyott arany óralánc átvételéről. Győr, 1889. szeptember 7. GyEL N 631.

78 (Megjegyzés - Popup)

26 Özv. Jéhn Alajosné elismervénye az Ebenhöch Ferenc kanonok által Jéhn Vilmos részére hátrahagyott arany zsebóra átvételéről. Győr, 1889. szeptember 7. GyEL N 631.

79 (Megjegyzés - Popup)

27 Ebenhöch Ferenc naplókivonata „nagyobb kirándulások s utazásokra vonatkozólag”. H. n., 1880. GyEL N 631.

80 (Megjegyzés - Popup)

28 Azaz: tanító és jegyző.

81 (Megjegyzés - Popup)

29 Jéhn Vilmos születési anyakönyvi kivonatának hiteles másolata. SL XIV. 59 1. d.

82 (Megjegyzés - Popup)

30 Jéhn Vilmos bizonyítványa az 1867–68. tanévről. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) Kalocsai Gimnázium Főnévkönyve. VI. 1. A J T (= VI. 1. A J T) — A Kalocsán őrzött források rendelkezésre bocsátásáért Lakatos Andor Igazgató Úrnak és Szabó Attila levéltárosnak tartozom köszönettel.

83 (Megjegyzés - Popup)

31 Jéhn Vilmos bizonyítványa az 1868–69. tanévről. KFL VI. 1. A J T

84 (Megjegyzés - Popup)

32 Jéhn Vilmos bizonyítványa az 1869–70. tanévről. KFL VI. 1. A J T

85 (Megjegyzés - Popup)

33 Jéhn Vilmos bizonyítványa az 1870–71. tanévről. KFL VI. 1. A J T

86 (Megjegyzés - Popup)

34 Horváth D.: i. m. 293. p.

87 (Megjegyzés - Popup)

35 Molnár Lajos soproni gyógyszerész, az Oroszlán patika tulajdonosa.

88 (Megjegyzés - Popup)

36 „Adalékok édesapám monográfiájához” Jénay (Jéhn) Sándor visszaemlékezése édesapjára, Jéhn Vilmosra, testvére, Jéhn Antal kiegészítő megjegyzéseivel. (a továbbiakban: Jénay) SL XIV. 59. 2. d. 1. p.

89 (Megjegyzés - Popup)

37 Bizonyítvány Jéhn Vilmos gimnáziumi görög vizsgájáról. Sopron, 1878. október 1. SL XIV. 59. 1. d.

90 (Megjegyzés - Popup)

38 Jéhn Vilmos 1878–79. évi egyetemi vizsgalapja. SL XIV. 59. 1. d. — Magyarul: született a Tolna megyei Tinnyén, Magyarországon, Jéhn Mária fia, Földvár, Tolna megye, Magyarország. (Tinnye, ahogy korábban már esett róla szó, nem Tolna, hanem Pest vármegyéhez tartozott — K. Cs.)

91 (Megjegyzés - Popup)

39 Jéhn Antal diplomája, Bécs, 1880. július 17. SL XIV. 59. 1. d. „Nos decanus et facultas medico-chirurgica in antiquissima ac celeberrima universitate Vindobonensi omnibus et singulis notumfacimus: dominum Guilielmum Jéhn e Tinnye in Hungaria [...] Actum Vindobonae in Austria dei XVII Julii anno millesimo octingentesimo octogesimo.” — („Mi, az igen ősi és híres bécsi egyetem orvosi és sebészeti fakultása és dékánja tudtul adjuk

mindenkinek, hogy a magyarországi Tinnyéről származó Jéhn Vilmos úr [...] Kelt Bécsben, Ausztriában, 1880. július 17-én.)

92 (Megjegyzés - Popup)

40 Az édesanya, Ebenhöch Mária legalább 1889-ig bizonyosan Földváron élt, mert Ferenc bátyja végrendeletének kihirdetésekor e települést tüntették fel lakóhelyeként. Jegyzőkönyv Ebenhöch Ferenc kanonok végrendeletének kihirdetéséről. Győr, 1889. július 30. GyEL N 631.

93 (Megjegyzés - Popup)

41 Tanusítvány Jéhn Vilmos és Korbuly Mária házasságkötéséről. SL XIV. 59. 2. d.

94 (Megjegyzés - Popup)

42 Jénay 1. p.

95 (Megjegyzés - Popup)

43 Örökbefogadási szerződés Ramosch Mária örökbefogadásáról. Hőgyész, 1889. szeptember 18. SL XIV. 59. 2. d. — Az örökbefogadással kapcsolatosan a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltárában (Szekszárd) iratok nem találhatóak, mert az árvaszéki iratanyag igen hiányos. Mindezek közléséért Aradi Gábor levéltárosnak tartozom köszönettel.

96 (Megjegyzés - Popup)

44 Jénay (Jéhn) Sándor anyakönyvi kivonata. Sopron, 1908. július 2. Másolat. SL XIV. 59. 2. d.

97 (Megjegyzés - Popup)

45 Kivonat Jéhn Vilmos hagyatéktárgyalási jegyzőkönyvéből. Sopron, 1940. augusztus 31. SL XIV. 59. 2. d.

98 (Megjegyzés - Popup)

46 Jénay 1. p.

99 (Megjegyzés - Popup)

47 Jéhn Antal megemlékezése édesapja patikájának megalapításáról. H. n., 1943. december 16. SL XIV. 59. 2. d.

100 (Megjegyzés - Popup)

48 Horváth D.: i. m. 293. p.

101 (Megjegyzés - Popup)

49 Jéhn Vilmos autográf lapszéli jegyzete szerint. Jénay 1. p. Horváth Dénes előző lábjegyzetben hivatkozott írása szerint a házszám ma: Rákóczi u. 49. Horváth D.: i. m. 293. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

50 Jéhn Vilmos kérelme a belügyminisztériumhoz patikája „személyes üzleti gyógyszerári jogosítványa” fiára, Jéhn Antalra való átruházása ügyében. Sopron, 1937. szeptember 25. SL XIV. 59. 2. d.

103 (Megjegyzés - Popup)

51 Jénay 1–2. p.

104 (Megjegyzés - Popup)

52 „1903-tól ’14-ig Kossúth u. 47 alatt laktunk, az ő gyógyszerára (Jéhn Vilmosé — K. Cs.) volt hozzánk legközelebb, de még azután is, mikor a Hunyady utcába mentünk lakni, hozzá jártunk, pedig ekkor már közelebb lett volna az „Erzsébet” gyógyszerár, mi továbbra is az „Aranykereszt”-hez tartozónak éreztük magunkat.”

Mihályfia (Simonits) László visszaemlékezése Jéhn Vilmosra. Sopron, 1974. február 5. SL XIV. 59. 2. d. — A

Vörös Kereszt gyógyszerár neve később Arany Kereszt lett. A visszaemlékezés erre a későbbi időszakra vonatkozik, de jellemzően példázza a törzsvevőkör kialakulását. — K. Cs.

105 (Megjegyzés - Popup)

53 A Királyi Magyar Természettudományi Társulat oklevele Jéhn Vilmos taggá választásáról. Bp., 1895. okt. 16. SL XIV. 59. 2. d.

106 (Megjegyzés - Popup)

54 Ehhez hozzájárult az a korábban már említett tény, hogy az Oroszlán gyógyszerár tulajdonosa, Molnár Lajos gyakornok korától szívébe zárta Jéhn Vilmost. E jó viszony Jéhn önállósodása után is fennmaradt, sőt komasággá lett: „A Jéhn gyerekek mindannyiát Molnárék tartották a keresztvíz alá. Ennek a kapcsolatnak köszönhető édesapám, hogy néhanapján kijutott a szabad levegőre. Ilyenkor keresztapám jött el a patikába, a gyakornokok felügyeletét ellátni.” Jénay 3. p. Bizonyos, hogy Jéhn kollégái többségével is jó viszonyt ápolt. Amikor pl. fia, Antal, elvégezte az egyetemet, egyik elhunyt kollégájának özvegye az alábbiakat írta neki: „... a jó Isten kegyelméből kedves fia elérte azon szép képesítést, amelynek alapján majdan édes atya utódja lehet s folytathatja édes atya kedvelt foglalkozását.” Özv. Lebovits Józsefné levele Jéhn Vilmoshoz. Sopron, 1937. november. 8. SL XIV. 59. 3. d.

107 (Megjegyzés - Popup)

55 Szerződés a belügy tárca és a soproni gyógyszerészek között. Sopron, 1898. december 30. SL XIV. 59. 3. d.

108 (Megjegyzés - Popup)

56 Szerződés az igazságügyi tárca és a soproni gyógyszerészek között. Sopron, 1901. január 11. SL XIV. 59. 3. d.

109 (Megjegyzés - Popup)

57 Horváth D.: i. m. 293. p.

110 (Megjegyzés - Popup)

58 Közjegyzői okirat hiteles kiadványa az özv. Wappl Antalné és Jéhn Vilmos közötti bérleti szerződésről. Sopron, 1903. december 13. SL XIV. 59. 2. d.

111 (Megjegyzés - Popup)

59 Jénay 2. p. Jéhn Antal autográf lapszéli kiegészítése.

112 (Megjegyzés - Popup)

60 Horváth D.: i. m. 293. p.

113 (Megjegyzés - Popup)

61 Szerződés a Soproni Katolikus Testvéregylet és a soproni gyógyszerészek között. Sopron, 1910. augusztus 3. SL XIV. 59. 3. d.

114 (Megjegyzés - Popup)

62 Magyarország tiszti cím- és névtára. Szerk.: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1910. 951. p.

115 (Megjegyzés - Popup)

63 Szerződés a Soproni Katolikus Testvéregylet Elnöksége és a soproni gyógyszerészek között. Sopron, 1911. december 4. SL XIV. 59. 3. d.

116 (Megjegyzés - Popup)

64 Szerződés a Soproni Evangélikus Testvéregylet Elnöksége és a soproni gyógyszerészek között. Sopron, 1910. augusztus 10. SL XIV. 59. 3. d.

117 (Megjegyzés - Popup)

65 Jéhn Vilmos levele a Magyar Királyi Pénzügyőrséghez. Sopron, 1910. szeptember 14. SL XIV. 59. 3. d.

118 (Megjegyzés - Popup)

66 Jénay 4. p.

119 (Megjegyzés - Popup)

67 Jénay 4. p.

120 (Megjegyzés - Popup)

68 Jénay 4. p.

121 (Megjegyzés - Popup)

69 Jéhn Vilmos születési anyakönyvi kivonatának hiteles másolata. SL XIV. 59. 1. d.

122 (Megjegyzés - Popup)

70 Jéhn Vilmosné Szép Stefánia illetőségi bizonyítványa. Sopron, 1914. szeptember 1. SL XIV. 59. 1. d.

123 (Megjegyzés - Popup)

71 Szabó Lajos halotti levele. Bp., 1895. május 15. SL XIV. 59. 2. d.

124 (Megjegyzés - Popup)

72 Jénay 5. p.

125 (Megjegyzés - Popup)

73 Horváth D.: i. m. 293. p.

126 (Megjegyzés - Popup)

74 A Déli Vasút betegsegélyező intézményének levele Jéhn Vilmoshoz. Bp., 1916. augusztus 10. SL XIV. 59. 3. d.

127 (Megjegyzés - Popup)

75 Sopron szabad királyi város tanácsának véghatározata a közkórház részére adandó kedvezmény ügyében. Sopron, 1917. február 9. SL XIV. 59. 3. d.

128 (Megjegyzés - Popup)

76 A Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség levele Jéhn Vilmoshoz. Sopron, 1917. július 25. SL XIV. 59. 3. d.

129 (Megjegyzés - Popup)

77 Jéhn Vilmos körlevele a soproni gyógyszerészekhez. Sopron, 1917. február 24. SL XIV. 59. 3. d.

130 (Megjegyzés - Popup)

78 Sopron szabad királyi város tanácsának véghatározata a gyógyszertáraknak cukorigénye ügyében. Sopron, 1917. május 18. SL XIV. 59. 3. d.

131 (Megjegyzés - Popup)

79 Végzés a soproni királyi járásbírósnál mint telekkönyvi hatóságnál Szép Stefánia, Szép Ernő és Szép János, valamint Fischer Henrik ingatlan-adásvételéről. Sopron, 1917. január 25. SL XIV. 59. 2. d.

132 (Megjegyzés - Popup)

80 Horváth D.: i. m. 293. p.

133 (Megjegyzés - Popup)

81 Kivonat Jéhn Vilmos hagyatéktárgyalási jegyzőkönyvéről. Sopron, 1940. augusztus 31. SL XIV. 59. 2. d.

134 (Megjegyzés - Popup)

82 Jéhn Vilmos és Jéhn Antal kérelme a belügyminisztériumhoz. Sopron, 1937. szeptember 25. SL XIV. 59. 2. d.

135 (Megjegyzés - Popup)

83 Másolat a belügyminisztérium Jéhn Vilmos és Jéhn Antal számára kiadott engedélyéről. Bp., 1938. január 22. SL XIV. 59. 2. d.

136 (Megjegyzés - Popup)

84 Jéhn Vilmos gyászjelentése. Sopron, 1940. március 20. SL XIV. 59. 1. d.

137 (Megjegyzés - Popup)

85 Horváth D.: i. m. 294. p.

138 (Megjegyzés - Popup)

1 Soproni Levéltár (továbbiakban SL) XV/98. Házi J. iratai. Házi Jenő: Temetőbővítés. Kézirat.

139 (Megjegyzés - Popup)

2 A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000. Sopron, 2000. 54. o.

140 (Megjegyzés - Popup)

3 Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20.sz. első felében. (1900–1945) Kutatási téma zárójelentése. Sopron, 1999. 9. o.

141 (Megjegyzés - Popup)

4 Sopron, 1886. nov. 3.

142 (Megjegyzés - Popup)

5 Kubinszky: i. m. 9. o.

143 (Megjegyzés - Popup)

6 Soproni evangélikus gyülekezeti lap. 1939. jan. 31. 2. évf. 1. sz.

144 (Megjegyzés - Popup)

7 Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni evangélikus egyházköztség 1900–1950. évi történetéhez. kézirat II. kötet 19. o.

145 (Megjegyzés - Popup)

8 Poszvék Sándor professzor szerint a gyümölcs a néha érezhető hullaszag ellensúlyozására szolgált. Hanzmann: i. m. 19. o.

146 (Megjegyzés - Popup)

9 Soproni Evangélikus Levéltár (továbbiakban SEL) Egyházközségi irat 57/1902.

147 (Megjegyzés - Popup)

10 A Soproni Katolikus Konvent története 54. o.

148 (Megjegyzés - Popup)

11 A temetkezési vállalat korábban Fendt Józsefé volt 1879-től 1898-ig, majd Leckl Györgyé 1898-tól 1902-ig. Leckl halála után 1905-ig özvegye vezette a céget.

149 (Megjegyzés - Popup)

12 Soproni Katolikus Konvent (továbbiakban SKK) temetőbizottsági jegyzőkönyv (továbbiakban jkv.) 1906. okt. 5. és nov. 9.

150 (Megjegyzés - Popup)

13 SKK temetőbizottsági jkv. 1907. nov. 11.

151 (Megjegyzés - Popup)

14 SL. Sopron város tanácsi iratok XIII/7/1912.

152 (Megjegyzés - Popup)

15 SL. Sopron I. fokú iparhatóság iratai. Iparlajstrom A. 9/1887.

153 (Megjegyzés - Popup)

16 Uo. D. 48/1891, D. 16/1897.

154 (Megjegyzés - Popup)

17 Uo. A. 18/1905.

155 (Megjegyzés - Popup)

18 Uo. A. 18/1905.

156 (Megjegyzés - Popup)

19 Uo. B. 5/1907.

157 (Megjegyzés - Popup)

20 Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai. Sopron, 1941. 11. o.

158 (Megjegyzés - Popup)

21 SL. Sopron I. fokú közig. Hatóság. Iparlajstrom A/26/1918.

159 (Megjegyzés - Popup)

22 A halála után felvett hagyatéki leltárban az alábbi ingatlanok szerepelnek: Saurüssel dűlőben kert, 314 nöl, 300,- P (1924-ben vásárolta); Szeder u. 2. ház, 129 nöl, 9000,- P; Zrínyi u. 8. ház és kert, 175 nöl, 9000,- P SL. Sopron város legtöbb adót fizetők jegyzéke. Aprónyomtatvány.

160 (Megjegyzés - Popup)

23 SL. A Katolikus Konvent temetőszabályzata. Sopron, 1907. Aprónyomtatvány.

161 (Megjegyzés - Popup)

24 SKK. Temetőbizottsági jkv. 1912. okt. 17.

162 (Megjegyzés - Popup)

25 SKK. Temető iratok 1931. 108. doboz

163 (Megjegyzés - Popup)

26 SKK. Temető iratok. 1932. 108. doboz.

164 (Megjegyzés - Popup)

27 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1933. máj. 11. és SL. Sopron I. fokú iparhatóság 675/1933. sz. irata

165 (Megjegyzés - Popup)

28 SKK. Temetői iratok 1930. 108. doboz.

166 (Megjegyzés - Popup)

29 SEL. Egyházközségi iratok 1932. 195. sz.

167 (Megjegyzés - Popup)

30 SL. Iparlajstrom E.894/1870 1870 és 1890 között volt ilyen ipara.

168 (Megjegyzés - Popup)

31 Uo. B.4/1890.

169 (Megjegyzés - Popup)

32 SL.IV.1403. Sopron város tanácsi iratok. Illetőségi nyilvántartás.

170 (Megjegyzés - Popup)

33 SEL. Vegyes iratok 1895.

171 (Megjegyzés - Popup)

34 SEL. Soproni evangélikus temető díjszabályzata. Sopron, 1908. Aprónyomtatvány.

172 (Megjegyzés - Popup)

35 SL. Sopron város Rendőrkapitánysági iratok 10579/1918.

173 (Megjegyzés - Popup)

36 Tulajdona volt az 1930-as években a Szélmalom u. 5. sz. ház egy része és a Károlymagaslati u. 7. sz. alatti földszintes családi ház. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936. 222. o. és Thirring: i. m. 139. o.

174 (Megjegyzés - Popup)

37 SEL. Temetbizottsági jkv. 1929. febr. 26. és Egyháztanácsi jkv. 1929. márc. 8.

175 (Megjegyzés - Popup)

38 SEL. Uo. 1929. ápr. 1.,Egyházközségi iratok 89/1929., SL. Sopron I. fokú Iparhatóság Iparlajstrom B.3/1929.

176 (Megjegyzés - Popup)

39 SEL. Jogügyi bizottság jkv. 1929. máj. 16.

177 (Megjegyzés - Popup)

40 SEL. Temetőbizottsági jkv. 1932. szept. 6.

178 (Megjegyzés - Popup)

41 SEL. Uo. 1932. máj. 3., 1932. szept. 6. és Egyháztanácsi jkv. 1932. jún. 17.

179 (Megjegyzés - Popup)

42 SEL. Uo. 1932. ápr. 28.

180 (Megjegyzés - Popup)

- 43 SEL. Egyházközségi jkv. 1932. máj. 3.
181 (Megjegyzés - Popup)
- 44 SEL. Presbiteri jkv. 1881. júl. 15.
182 (Megjegyzés - Popup)
- 45 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1905. dec. 9.
183 (Megjegyzés - Popup)
- 46 SEL. Uo. 1906. márc. 3.
184 (Megjegyzés - Popup)
- 47 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1910. ápr. 4.
185 (Megjegyzés - Popup)
- 48 SEL. Uo. 1910. júl. 12.
186 (Megjegyzés - Popup)
- 49 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1923. júl. 10.
187 (Megjegyzés - Popup)
- 50 SEL. Temetőbizottsági jkv. 1925. jún. 15.
188 (Megjegyzés - Popup)
- 51 SEL. Uo. 1929. febr. 26. és 1929. ápr. 1.
189 (Megjegyzés - Popup)
- 52 SEL. Uo. 1934. okt. 12.
190 (Megjegyzés - Popup)
- 53 SEL. Uo. 1943. nov. 26.
191 (Megjegyzés - Popup)
- 54 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1948. jan. 22.
192 (Megjegyzés - Popup)
- 55 SEL. Egyháztanácsi iratok. 123/1920.
193 (Megjegyzés - Popup)
- 56 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1920. szept. 24.
194 (Megjegyzés - Popup)
- 57 SEL. Uo. 1925. ápr. 16.
195 (Megjegyzés - Popup)
- 58 SEL. Egyházközségi jkv. 1921. márc. 19.
196 (Megjegyzés - Popup)
- 59 SEL. Kéziratgyűjtemény. Rusznyák Ferenc: Soproni ev. lelkészek életrajzi adatai.
197 (Megjegyzés - Popup)

60 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1921. máj. 4.

198 (Megjegyzés - Popup)

61 SEL. Uo. 1921. aug. 25.

199 (Megjegyzés - Popup)

62 SEL. Uo. 1921. okt. 19.

200 (Megjegyzés - Popup)

63 SEL. Temetőbiz.jkv. 1926. márc. 29.

201 (Megjegyzés - Popup)

64 SEL. Uo. 1930. jan. 21.

202 (Megjegyzés - Popup)

65 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1920. nov. 12.

203 (Megjegyzés - Popup)

66 SEL. Uo. 1932. ápr. 30.

204 (Megjegyzés - Popup)

67 SEL. Rusznyák Ferenc irataiban található „Feljegyzés”.

205 (Megjegyzés - Popup)

68 SL. Molnár István: Sopron thj. város népjóléti intézményeinek helyzetképe. Sopron, 1947. Sokszorosított.

206 (Megjegyzés - Popup)

69 SEL. Egyháztanácsi jkv. 1949. szept. 30.

207 (Megjegyzés - Popup)

70 A temetkezéseket a másik oldalról – az elhunytak és családjuk szempontjából – 608 darab, 1879 és 1913 között felvett soproni hagyatéki leltár alapján vizsgálta *Güntner Péter*: Soproni temetkezések a századfordulón. Státus és vagyoni összefüggései a hagyatékok tükrében. Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) VI. (1999) 179–192.

208 (Megjegyzés - Popup)

71 SL. Sopron, 1880. márc. 31.

209 (Megjegyzés - Popup)

72 SL. Sopron, 1905. nov. 1.

210 (Megjegyzés - Popup)

73 SL. Sopronvármegye, 1926. febr. 16.

211 (Megjegyzés - Popup)

1 *Horváth József – Dominkovits Péter*: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek, Sopron, 2001. LXXI + 181 . (a továbbiakban: Horváth – Dominkovits, 2001)

212 (Megjegyzés - Popup)

2 SL IV. A. 1. p. Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Acta Iuridica, Tom. 1. iratsorozatok második fele, Tom. 2–3. iratsorozatok.

213 (Megjegyzés - Popup)

3 Horváth – Dominkovits, 2001. N° 53., 113–114.

214 (Megjegyzés - Popup)

4 Ld. erről: Horváth – Dominkovits, 2001. VII–X.

215 (Megjegyzés - Popup)

5 A fogalomra: *Soós Imre*: A sopronmegyei kurialisták taksája, In: *Történetírás*, 1. (1937) 4. 376-397.

216 (Megjegyzés - Popup)

6 SL IV.A. 1. h.) aa., Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai (Svm. kgy. ir.), Nemességi iratok (Nobilitaria), Eredeti és másolt címeres levelek N° 178.

217 (Megjegyzés - Popup)

7 SL IV.A.1.h. Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Taxalia, 39. csomó, Az 1670. évi coronalis pénz beszédéséről készült jegyzék, Processus Superior, Börgöcz (Régi jelzet: Tom. 6^{ti} et A. Fasc. 2. N° 3/3., a továbbiakban: Taxalia, jegyzékek)

218 (Megjegyzés - Popup)

8 SL IV.A.1.h.) cc, Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Nemességvizsgálatok (Investigationalia), 34. csomó, N° 337.

219 (Megjegyzés - Popup)

9 SL Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Taxalia, 39. cs. Az 1670. évi coronalis pénz kivetésének összeírása, Processus inferior egr[egii] Georgii Nagy judlium Co[mi]t[a]tus Soproniensis, Taxa pro Anno 1671 (...). Meg kell jegyezni, hogy az 1681. évi taxa-összeírásban is található egy Vizi/Vissy Imre, akinek biztosabb beazonosításához a család genealógiájának behatóbb ismerete szükséges. Itt kell jelezni, hogy a publikált közel egykorú Vas megyei nemesi összeírás a végrendeletben említett Kemenesalját nem vette fel: *Schneider Miklós*: Vas vármegye 1658. évi nemesi összeírása, I. rész, Szombathely, 1943. 5-32.

220 (Megjegyzés - Popup)

10 SL Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Investigationalia, 37. csomó, N° 385. A nemességigazolásba Vizi Imre itt publikált végrendeletének egy másolati példányát is becsatolták.

221 (Megjegyzés - Popup)

11 SL Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Taxalia 39. csomó, Az 1684. esztendőbeli (...) Bár a taxajegyzékek sorozata a 18. században is tart, a 40-41-es csomókban 1685-ös, illetve azt követő 18. század előtti conscriptiót nem találtunk.

222 (Megjegyzés - Popup)

12 A taxalista nemesség vagyoni, műveltségi, pozicionális különbségeire: *Dominkovits Péter*: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma, In: *SSz.* 53. (1999) 120-122.; *Pálffy Géza*: A tizenhatodik század története, Bp. 2000. 148-154.

223 (Megjegyzés - Popup)

13 Az átirat hitelességét egy soros szolgabírói záradék jelezte.

224 (Megjegyzés - Popup)

14 Sor fölé írt, betoldott szó. Utána kihúzva: egyik.

225 (Megjegyzés - Popup)

15 Sor fölé írt, betoldott szó.

226 (Megjegyzés - Popup)

16 Javított szó, valószínű, takartatására szót kívántak először írni.

227 (Megjegyzés - Popup)

17 Átírással javított keresztnév.

228 (Megjegyzés - Popup)

18 Átírással javított szó.

229 (Megjegyzés - Popup)

19 A javítás, átírás miatt nem kizárható az „Azt” olvasat sem.

230 (Megjegyzés - Popup)

20 Először summat írt, azt átírással javította.

231 (Megjegyzés - Popup)

21 Sor fölé írt, betoldott szó.

232 (Megjegyzés - Popup)

22 Sor fölé írt, betoldott szó, utána kihúzva: senki.

233 (Megjegyzés - Popup)

23 Helykihagyás a másolati végrendeletben.

234 (Megjegyzés - Popup)

24 Vizu Imre végrendeletének egy másik másolati példánya fennmaradt: SL IV.A.1.h.)cc. Svm. kgy. ir., Nobilitaria, Investigationalia, 37. csomó, N° 385/3. Nagy Ignác alszolgabíró nemességvizsgálat céljából 1756. január 16-án igazolta a végrendelet eredetivel történő egyezését. Ez az eset ismételten felhívja a figyelmet a legkülönbözőbb ú. n. feudális kori megyei irategyüttesekben lappangó 17. századi végrendeletek lehetőségére.

235 (Megjegyzés - Popup)

25 A végrendelet tetejére írott szöveg alapján: „1680. Sz[ent] Ferencz nap taib[an] töt Varga Lukacs testamentoma[t]”.

236 (Megjegyzés - Popup)

26 Többször javított végrendelet, amelynek egyes szövegrészeit – ahogy azt több egykorú adóslevélnél szokták – áthúzták, illetve a testálás után fennmaradt tartozást, kiegészítést hozzáírták. A jelenlegi szövegrekonstrukción javíthat egy későbbi restaurálás, és azt követő szövegelemzés, -értelmezés.

237 (Megjegyzés - Popup)

27 Javított keresztnév, először Lucacz-ot írt a jegyző.

238 (Megjegyzés - Popup)

28 Áthúzott név, ami nagy valószínűséggel Czavay/Czaray. Föle írva, és ismételten áthúzva: Czavay.

239 (Megjegyzés - Popup)

29 Valószínűsíthetően: r[e]s[tál].

240 (Megjegyzés - Popup)

30 Deszkával (?).

241 (Megjegyzés - Popup)

31 Sor fölé írt névelő betoldás.

242 (Megjegyzés - Popup)

32 Javított szám, eredetileg: 7.

243 (Megjegyzés - Popup)

33 Bizonytalan olvasatú szó.

244 (Megjegyzés - Popup)

34 Először „k” betűt írt a jegyző, majd áthúzással „t”-re javította.

245 (Megjegyzés - Popup)

35 Fölé írva Pater v[r].

246 (Megjegyzés - Popup)

36 Lapszélre írt betoldás, minthogy fölötte és alatta egy-egy sort x-szel jelölt a jegyző, értelmezése bizonytalan.

247 (Megjegyzés - Popup)

37 Értelmezhetetlen szó; [...]di (?).

248 (Megjegyzés - Popup)

38 Nehezen olvasható, jelenleg értelmezhetetlen szó.

249 (Megjegyzés - Popup)

39 Bizonytalan olvasatú szó.

250 (Megjegyzés - Popup)

40 Utána kb. négy, erősen áthúzott szó.

251 (Megjegyzés - Popup)

41 Négy áthúzott, bizonytalan olvasatú szó következik.

252 (Megjegyzés - Popup)

42 Az alábbi, nehezen értelmezhető olvasatból jelenleg az alábbi részek tűnnek biztosnak: Az tehenetis el viszi szaporodasa leszen, az Jankott (?) az (...) marat ugy hogj a' Janko tanulion mesterseget, ha jo (...) tartozik fel szabadítani (...) kölet[...] tart[oz]zék föl sab[a]d[í]tanj.

253 (Megjegyzés - Popup)

43 Helykihagyás a másolati végrendeletben.

254 (Megjegyzés - Popup)

44 A másolatban kihagyott szövegrész.

255 (Megjegyzés - Popup)

45 A végrendelet másolatban kihagyott szövegrész helye.

256 (Megjegyzés - Popup)

46 A végrendelet itt nem folytatódik.

257 (Megjegyzés - Popup)

47 Lapszélre írt kiegészítés.

258 (Megjegyzés - Popup)

48 A tanúk felsorolása hiányzik.

259 (Megjegyzés - Popup)

1 A templom minden részletre kiterjedő, művészettörténeti-régészeti szempontú, átfogó leírására ld. Bazsó Gábor: Sopronhorpács, plébániatemplom. Szerk.: Horler Miklós. Bp., 1995. (Lapidarium Hungaricum, 3. Győr-Moson-Sopron megye, I.) (A továbbiakban: Bazsó 1995.); az épület rövidebb bemutatására: uő.: Sopronhorpács. Plébániatemplom. Veszprém, 1998. (Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára, 566.)

260 (Megjegyzés - Popup)

2 A típusra ld. Marosi Ernő: Magyar falusi templomok. Bp., 1975. 26–27. p.

261 (Megjegyzés - Popup)

3 Sedlmayr János a sopronhorpácsi templom hosszházának déli bővítését nem mellékahajóként, hanem kegyúri temetkezési térként értelmezi, az aszimmetrikus alaprajzi elrendezés legközelebbi analógiáját pedig a kánai apátság templomában találja meg (Sedlmayr János: A sopronhorpácsi templom román kori periódusairól. In: Bazsó 1995. 59–65. [A továbbiakban: Sedlmayr 1995.], különösen 62. p. – V. ö. H. Gyürky Katalin: A Buda melletti kánai apátság feltárása. Bp., 1996. 83. p.)

262 (Megjegyzés - Popup)

4 Dümmerling Ödön az általa feltételezett, 1241 utáni átépítéshez köti (Dümmerling Ödön: A sopronhorpácsi románkori templom helyreállítása. Műemlékvédelem 5 [1961] 196–206. [A továbbiakban: Dümmerling 1961.], különösen 200. p.), Csatkai Endre viszont 17. századi későgótikus példákban találja meg legvalószínűbb párhuzamait (Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. 2. jav., bőv. kiad. Bp., 1956. [Magyarország műemléki topográfiája II.] [A továbbiakban: Csatkai 1956.] 592. p.).

263 (Megjegyzés - Popup)

5 Építéstörténetét részletesen tárgyalja: Dümmerling 1961. 196–202. p.; ill. Dümmerlingétől részben eltérő koncepcióval: Bazsó 1995. 36–40. p.; Sedlmayr 1995.

264 (Megjegyzés - Popup)

6 Lux Kálmán: Újabb kutatások középkori építőművészetünk terén. História 1 (1928) 2. mell. 28–30. p.

265 (Megjegyzés - Popup)

7 Teljeskörű bemutatásuk a szerkezeti és formai összefüggések tipológiai katalógusával: Bazsó 1995. 73–122. p., 156–276. kép. Egyes töredékek: Árpád-kori kőfaragványok. Katalógus. Szerk.: Tóth Melinda – Marosi Ernő. [Székesfehérvár], 1978. (A Székesfehérvári István Király Múzeum Közleményei. D sorozat, 121.) 241–244. p. (174–177. sz.) (A vonatkozó rész Marosi Ernő munkája. – A továbbiakban: Marosi 1978.); Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk.: Mikó Árpád – Takács Imre. Bp., 1994. 186–187. p. (I-104–105. sz.) (A vonatkozó rész Takács Imre munkája. – A továbbiakban: Takács 1994.)

266 (Megjegyzés - Popup)

8 Bazsó Gábor: Újabb töredékek a sopronhorpácsi templom karzattartó boltozatából és déli kapujából. Műemlékvédelmi Szemle 7 (1997) 1–2. sz. 51–64. p. (A továbbiakban: Bazsó 1997.)

267 (Megjegyzés - Popup)

9 Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei. [Bp.], 1938. (Magyarország művészeti emlékei. I.) 91., 99.,

153., 137–138., 140., 182. p.

268 (Megjegyzés - Popup)

10 Csemegi József: A jáki apátság temploma. Vasi Szemle 4 (1939) 12–37., különösen 17. p.; Bogyay Tamás: A jáki templom és a Szent Jakab kápolna (Művészettörténeti összefoglalás és vezető a két templom megtekintéséhez). Szombathely, é. n. [1943.] 36. p. – Megjegyzendő, hogy Csemegi és Bogyay eltérően ítélte meg a lébényi-jáki körnek a horpácsi kapuzatra gyakorolt hatását: Csemegi csupán a bélletoszlopok törzsének ornamentikáját vezette le a két híres nyugat-magyarországi műemléktemplom stílusából, míg Bogyay a fejezetek kiképzésében is a lébényi motívumok továbbélését és a jáki oszlopfők előképét látta. A kutatás a későbbiekben Bogyaynak adott igazat.

269 (Megjegyzés - Popup)

11 A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig. Szerk.: Dercsényi Dezső. 3. jav. kiad. Bp., 1964. (A magyarországi művészet története. I.) (A vonatkozó rész Dercsényi Dezső munkája.) 109. p.; Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon. [Bp.], 1972. 196–197. p.

270 (Megjegyzés - Popup)

12 Ernő Marosi: Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12.–13. Jahrhunderts. Bp., 1984. 109., 111., 113–115., 118., 124., 142. p.

271 (Megjegyzés - Popup)

13 Bazsó 1997. 60–62. p. – Bazsó ezen megállapítása egyszersmind remekül kiegészíti Richard Kurt Donin csaknem egy évszázaddal ezelőtti tételét: a századforduló jeles művészettörténésze ugyanis alsó-ausztriai párhuzamokra hivatkozva már felvetette a jáki templom, illetve a bécsújhelyi dóm és a tullni karner díszítőművészete közötti konkrét összefüggések lehetőségét (Richard Kurt Donin: Romanische Portale in Niederösterreich. In: Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale 9 [1915] 1–105., különösen 73., 80. p.). Mindez érdekes adalékot szolgáltat a jáki és a sopronhorpácsi egyház Bogyay és Marosi által igazolt stíluskapcsolatához is.

272 (Megjegyzés - Popup)

14 Dümmerling 1961. 196. p.

273 (Megjegyzés - Popup)

15 Sedlmayr 1995. 60. p.

274 (Megjegyzés - Popup)

16 Sedlmayr 1995. 60. p. – A kúttálra: Dümmerling 1961. 206.; Marosi 1978. 243–244. p. (178. sz.), 45. kép; Takács 1994. 187. p. (I-105. sz., 2 képpel); Bazsó 1995. 89. p. (335.95. sz.), 271–276. kép.

275 (Megjegyzés - Popup)

17 „...*preterea villam Hurpach, prout ad me pertinebat iure hereditario...*” (DL. 159. – kiadása: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Bearb. v. Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza – Leonhard Prickler. I–V. Wien–Graz–Köln–Eisenstadt, 1955–1999. [Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, VII/1–5.] [A továbbiakban: UB.] I. 168. sz.)

276 (Megjegyzés - Popup)

18 DL. 1027. – kiadása: UB I. 179. sz. A dátum nélküli irat keltezésére l. még: Karácsonyi János: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (a Pótlásokkal kiegészítve). Szerk., előszó: Koszta László. Szeged, 1988. (Aetas Könyvek, I.) 118. p.; Belitzky János: Sopron vármegye története. I–II. Bp., 1938. (A továbbiakban: Belitzky 1938.) I. 473. p. – Az oklevelet több rendtörténész félreértette: egyfelől a horpácsi monostor első említését látták benne, másfelől pedig megpróbálták felhasználni annak a későbbiekben általunk is érintendő tételnek a bizonyítására, hogy a premontreieknek a 13. században kellett hogy legyen valamiféle háza Horpácson.

Az iratban ugyanis szó esik arról, hogy „*Martinus populos domini Stephani prepositi de Hurbach citaverat*” – ezt első ízben Gyöngyösy Pál József csornai prépost, majd rá hivatkozva Laky Demeter csornai kanonok értelmezte úgy, hogy itt „István csornai prépost egyszersmind horpácsi prépostnak is nevezetik” (A csornai prémontréi rendi kanonokok névtára. Csorna, 1843. VI. p.; 1872. 19. p. [az idézet innen való]; 1899. 35. p. – Az 1843-i sematizmus vonatkozó részeit az 1872-i névtár általunk is hivatkozott helyének közlése alapján tarthatjuk Gyöngyösy munkájának, az 1899-i szerzőjét pedig a szintén csornai premontréi Horváth Tibor Antal azonosította Laky Demeterrel – Horváth Tibor Antal: A horpácsi prépostság. Soproni Szemle 5 [1941] 45–50. [A továbbiakban: Horváth 1941.], különösen 45. p.). Később hasonlóképpen interpretálta e részletet Oszwald Ferenc is (Adatok a magyarországi premontréiek Árpád-kori történetéhez. Művészettörténeti Értesítő 6 [1957] 231–254. [A továbbiakban: Oszwald 1957.], különösen 231. p.). Az alaposabb oklevélelemzés azonban már a századfordulón bebizonyította, hogy a helyes fordítás: „Márton István prépost úr népeit Horpácsról perbe hívta” – egyfelől mert az irat *narratió*jának elején Istvánt félreérthetetlenül és kizárólag a csornai monostor előljárójának (*prepositus de Serna*) nevezik, másfelől pedig mert Márton és Helleus állítólagos támadói később még egyszer *de villa Hurbach* valókként szerepelnek a szövegben (Némethy Lajos: A márczfalvi prépostság. Századok 24 [1900] 434–450. [A továbbiakban: Némethy 1900.], különösen 440–442. p. – l. még Matics Döme: A csornai prépostság története 1180–1526-ig. Keszthely, 1912. 14–16. p.; Belitzky 1938. I. 473. p.; Horváth 1941. 46. p.).

277 (Megjegyzés - Popup)

19 DL. 1079. – kiadása: UB II. 202. sz.

278 (Megjegyzés - Popup)

20 „...*religiosum et Deo amabilem virum fratrem Nicolaum ... in predictum monasterium Sancti Petri de Hurbach in prepositum prefecimus et pastorem...*” (UB. II. 423. sz. – az irat a Magyar Országos Levéltár nyilvántartásában nem szerepel). – Miklós valószínűleg a Sankt Pölten-i monostorból került Horpácsra, s talán azonos azzal a hasonló nevű ágostonos kanonokkal, aki egy keltezetlen oklevél szerint (véltetően 1286-ben) a Lajta-menti Bruckban szolgált lelkipásztorként (Némethy 1900. 435. p. – vö. UB I. 125. sz.).

279 (Megjegyzés - Popup)

21 Urkundenbuch des aufgehobenen Chorherrenstiftes Sankt Pölten. Bearb. v. Joseph Lampel. I–II. Wien, 1891–1896. (Niederösterreichisches Urkundenbuch, I.) 183–184. p. – Az irat a Magyar Országos Levéltár nyilvántartásában nem szerepel. Az Osl nemzetség leszármazására l. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp., 1900–1901. II. 401–419. p.

280 (Megjegyzés - Popup)

22 F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. [Bp.], 2000. (A továbbiakban: F. Romhányi 2000.) 31. p. – Az viszont tévedés, hogy 1413-ból adatunk volna a templom plébániaegyházkénti működésére, mint azt több szerző állítja (Némethy 1900. 444–445. p.; Stessel 1901. 151. p., Csatai 1956. 588. p.; Ilona Valter: Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Eisenstadt, 1985. 244. p.). A félreértés Zsigmond királynak a győri káptalanhoz intézett 1413. április 8-i parancslevelén (DL. 10057. – kiadása: Sopron vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre. I–II. Sopron, 1889–1991. [A továbbiakban: Sopron vm.] II. 11. p.; regesztája: Zsigmondkori oklevéltár. Szerk.: Mályusz Elemér – Borsa Iván. I–VII. Bp., 1951–2001. [A továbbiakban: ZsO.] III. 406. sz.), jobban mondva annak hibás értelmezésén alapszik. Az iratból kiderül, hogy Pinnyei Antal engedély nélkül a saját birtokára költöztette a csornai premontréiek egyik jobbágját, aki ráadásul a prépostság javára beszedett járadékokat is magával vitte: az utóbbiak között szerepel *census terre ecclesie sue Hurbach vocate* is. Ez az egymásba fonódó birtokos szerkezetektől kissé nehézkes passzus azonban – mint arra Horváth Tibor Antal több mint hat évtizede felhívta a figyelmet – valószínűleg nem a horpácsi templomot érti *ecclesia* alatt, hanem a csornait, helyes fordítása pedig: „az ő [ti. a csornai prépost és konvent] egyházuk *Horpács nevű földjének* censusa” (Horváth 1941. 46. p.). Horváth interpretációját igazoló párhuzamul kínálkozik a pannonthalmi konvent 1413. március 23-án kelt jelentése Zsigmond királyhoz, amely ugyanerről az ügyről nyilatkozva a Horpácsról beszedett jövedelmeket jóval kevésbé félreérthetően, *census terre Hurbach vocate* alakkkal

jelöli, egyház említése nélkül (DL. 10054. – kiadása: Sopron vm. II. 10. p.; regesztája: ZsO. III. 341. sz.).

281 (Megjegyzés - Popup)

23 Bazsó 1995.

282 (Megjegyzés - Popup)

24 Danielik János: A prémontréiek. Eger, 1866.

283 (Megjegyzés - Popup)

25 Kovács Imre Endre: Premontreiek. Bp., 2002. (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében) (A továbbiakban: Kovács 2002.)

284 (Megjegyzés - Popup)

26 Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp., 1890–1913. III. 621. p.

285 (Megjegyzés - Popup)

27 DF. 208360. – Kiadása: UB I. 128. sz. Az oklevélben közelebről nem lokalizált *Rotundum Pratum* nevét Kerek-rétnek fordíthatnánk magyarra (Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság árpádkori oklevelei. Bp., 1916. XI. sz.).

286 (Megjegyzés - Popup)

28 Das Necrologium des Augustiner-Chorherren-Stiftes St. Pölten. Hrsg. v. Theodor Wiedemann. Wien, 1865. (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria et Acta, XXI.) (A továbbiakban: Necrologium.) 505., 560., 579., 590., 596. p.

287 (Megjegyzés - Popup)

29 1230: DL. 159. – kiadása: UB I. 168. sz.; 1281: UB II. 211. sz.

288 (Megjegyzés - Popup)

30 Némethy 1900. 434–436., 449. p.

289 (Megjegyzés - Popup)

31 Stessel József: A márczi prépostság és a horpácsi monostor. Századok 25 (1901) 146–153. (A továbbiakban: Stessel 1901.), különösen 146. p.

290 (Megjegyzés - Popup)

32 Bazsó 1995. 18. p.

291 (Megjegyzés - Popup)

33 Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Mattersburg. Bearb. v. Adelheid Schmeller-Kitt. Wien, 1993. (Österreichische Kunsttopographie, XLIX.) 437–439. p.

292 (Megjegyzés - Popup)

34 Norbertus Backmund: Monasticon Praemonstratense, id est **historia circariarum atque canonicarum candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis**. Ed. 2-a. I/1–2. Berolinum – Novum Eboracum, 1983. (A továbbiakban: Backmund 1983.) I/2. 535–536. p.

293 (Megjegyzés - Popup)

35 F. Romhányi 2000. 31., 43. p.

294 (Megjegyzés - Popup)

36 Stessel 1901. 147–148. p.

295 (Megjegyzés - Popup)

37 Donauländer und Burgenland. Hrsg. v. Karl Lechner. Stuttgart, 1970. (Handbuch der historischen Stätten. Österreich, I.) 746. p.

296 (Megjegyzés - Popup)

38 1230: Mouruch, Mouruc (DL. 159. – kiadása: UB I. 168. sz.); 1281: Mouruch (UB. II. 211. sz.); 1301: Mouruch (Moruch) (Anjou-kori oklevéltár. Főszerk.: Kristó Gyula. I–XII., XVII., XXIII–XXIV. Bp.–Szeged, 1990–2002. [A továbbiakban: A.] I. 97. sz.); 1324: Moruch (uo. VIII. 144. sz.).

297 (Megjegyzés - Popup)

39 A III. 236.

298 (Megjegyzés - Popup)

40 Necrologium 596. p.

299 (Megjegyzés - Popup)

41 Servatius de Lairuelz: Optica regularium. Pont-à-Mousson, 1603. 410. p.

300 (Megjegyzés - Popup)

42 Carolus Péterffy: Sacra conelia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI ad annum MDCCXV. Posonii–Viennae, 1741–1742. II. 262. p.

301 (Megjegyzés - Popup)

43 Hugo itt téved: Lairuelz valóban Schirna név alatt hozza Csornát, azonban a Schida (Scheida) alakon a zsidói prépostságot érti, amelyet természetesen semmilyen kapcsolatba nem hoz Horpáccsal (Lairuelz 1603. 411. p.)!

302 (Megjegyzés - Popup)

44 Más nevén Hradiško, 1151-től működő premontrei apátság Morvaországban.

303 (Megjegyzés - Popup)

45 „*Quatuor a Jaurino, vulgo Raab, millaribus sita erat Praepositura Horpaziensis, filia antiquitus Scheidae, quam Schirnam vocat Layruelius; a Capitulo Generali anno 1516 Gradicio suppositum est Horpaz, subtractum Ordini a saeculo, licet titulariter possessum a nostris Pernecensibus ex acquisitione RR P Francisci de Schöllingen, Abbatis Pernecensis.*” (Carolus Ludovicus Hugo: Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis annales. I–II. Nanceii, 1734–1736. I. 837–838. p.)

304 (Megjegyzés - Popup)

46 Horváth 1941. 47. p.; Kovács Imre Endre: A türjei Premontrei Prépostság története. Zalaegerszeg, 1991. (Zalai Gyűjtemény, 32.) 109., 122. p.

305 (Megjegyzés - Popup)

47 Damianus Fuxhoffer – Maurus Czinár: Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo totidem tomis comprehensi. I–II. Pestini, 1858–1860. II. 21. p.

306 (Megjegyzés - Popup)

48 Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre, vagyis a nevezetes városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve. I–III. Pest (majd Bp.), 1870–1876. I. 475. p.

307 (Megjegyzés - Popup)

49 Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon. I–II. Bp., 1885–1890. II/2. 264. p.

308 (Megjegyzés - Popup)

50 Ortway Tivadar: Geographia Ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375. referentibus eruta digesta illustrata. Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. I–II. Bp., 1892. II. 799. p.

309 (Megjegyzés - Popup)

51 Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. 2. bőv. kiad. I–V. Bp., 1935–1936. II. 21. p. (A vonatkozó rész Hóman Bálint munkája.)

310 (Megjegyzés - Popup)

52 Némethy 1900. 439. p.

311 (Megjegyzés - Popup)

53 Raphael V. Waefelghem: *Repertoire des sources imprimées et manuscrites, relatives a l'histoire et a la liturgie des monastères de l'ordre de Prémontré*. Bruxelles, 1930. 117. p.

312 (Megjegyzés - Popup)

54 Backmund 1983. I/2. 533–534. p.

313 (Megjegyzés - Popup)

55 A[ntonius] T[iburtius] Horvath: Ad bibliographiam monasteriorum ex Hungaria. *Analecta Praemonstratensia* 7 (1931) 183–201., különösen 190. p.; Horvath Tibor Antal: *Praemonstratensia Hungarica*. *Analecta Praemonstratensia* 8 (1932) 253–255., különösen 255. p.; Horváth 1941.

314 (Megjegyzés - Popup)

56 Johannes Pagius [Jean Le Paige]: *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*. Parisii, 1633. 326–344. p. – Az ún. *Catalogus Pagiensis*re az újkori rendtörténetírás eredeti középkori források híján sokáig megfellebbezhetetlen tekintélyű kútfőként hivatkozott, annak ellenére, hogy Le Paige fenti művében *expressis verbis* vállalta a lista szerzőségét: népszerűségét az indokolta, hogy a francia historikus ugyanis olyan „régí kéziratokból” dolgozott, amelyek napjainkra elvesztek. A *Catalogus Pagiensis* idézettsége Norbert Backmundnak a 20. század közepén végzett forráskutatásai óta esett vissza, mivel a bajor premontréi nem kevesebb mint nyolc eredeti középkori monostorjegyzéket tárt fel.

315 (Megjegyzés - Popup)

57 Horváth 1941. 45. p.

316 (Megjegyzés - Popup)

58 Oszvald 1957.

317 (Megjegyzés - Popup)

59 Bazsó 1995. 18. p.

318 (Megjegyzés - Popup)

60 Horváth 1941. 45. p.

319 (Megjegyzés - Popup)

61 Norbertus Backmund: *Monasticon Praemonstratense, id est historia circariarum atque canoniarum candidi*

et canonici Ordinis Praemonstratensis. I–III. Straubing, 1949–1956. (A továbbiakban: Backmund 1949–1956.) III. 412–413. p.

320 (Megjegyzés - Popup)

62 Leo Santifaller: Nikolaus Liebentals Kopialbücher des Prämonstratenserstiftes zum heiligen Vinzenz in Breslau. Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. Erg. Bd. 15 (1947) 255–276. p.

321 (Megjegyzés - Popup)

63 Körmendi Tamás: A 13. századi premontrei monostorjegyzékek magyar vonatkozásairól. Történelmi Szemle 43 (2001) 61–72., különösen 65–66. p.

322 (Megjegyzés - Popup)

64 Oszvald 1957. 241–242.; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998. IV. 567–568. p.

323 (Megjegyzés - Popup)

65 Backmund 1949–1956. III. 368. p.

324 (Megjegyzés - Popup)

66 Backmund 1949–1956. III. 444. p.; Oszvald 1957. 238. p.

325 (Megjegyzés - Popup)

67 Backmund 1949–1956. III. 397–398. p.; Oszvald 1957. 237. p.

326 (Megjegyzés - Popup)

1 A cikk a Lábasházban 2001. március 15. és április 17. között rendezett kiállítás katalógusszövegének jegyzetekkel ellátott változata.

327 (Megjegyzés - Popup)

2 Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. Leipzig, 1936. 598.p.

328 (Megjegyzés - Popup)

3 C. v. Wurzbach: Biographisches Lexikon Österreichs. Wien, 1877. 34.k. 251.p.

329 (Megjegyzés - Popup)

4 Katalógus. Historisches Museum Wien, 1888. 52.

330 (Megjegyzés - Popup)

5 Zadjeli Schlachta Etelka soproni naplója (1838–1842) Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Csatkai Endre. A Soproni Városszépítő Egyesület kiadása. Sopron, 1943. 74-75. p.

331 (Megjegyzés - Popup)

6 Csatkai im. 70. p. 328. jegyzet